

Magyar László András

SZÚZGYÓGYMÓD

A makrobiotika az orvoslás egyik ősi ágából, az élettevékenységek szabályozásával gyógyító diétetikából alakult ki, és virágkorát a 17. és a 19. század között élte. Makrobiotikus tanácsokkal azonban már igen sok ókori szerző is szolgált: Arisztotelész *A hosszú és a rövid életről*, Cicero pedig *Az öregségről* című munkáiban hívta föl a figyelmet a szellemi-testi aktivitás és a hosszú élet összefüggéseire. Az ókori orvosi irodalom főképpen a mértékletességre és az „arany középszer” szabályára helyezte a hangsúlyt. Az ókori makrobiotika, a gerokomika¹ a középkorban mégsem nyugaton, hanem inkább az arab nyelvű kultúrában szökött virágba: Ibn Butlán, Avicenna vagy Maimonidész diétetikáikban külön fejezetet szenteltek az öregkor életmódjának: főképpen az ő tanácsait vették át a 12-13. századtól az európai egészségügyi tanácsadók, az úgynevezett regimenek is. Az európai makrobiotika a 15. század végén éledt igazán újjá, először talán Antonius Gaza és Marsilio Ficino munkáiban. A 17. századtól azután – és e trend máig is tart – ezernyi makrobiotikus könyv jelent meg, hiszen egyre többen akadtak, akiknek már nem a mindennapi betevő megszerzésével kellett foglalkozniuk. A 19. század elején elsősorban Hufeland, százötven esztendővel később pedig F. Riemann makrobiotikája aratott nagy sikert.

Hazánkban e különös tudomány mindig is nagy népszerűségnek örvendett: a Moson-megyei Fuchs Ferenc Xavértól Bérczy Jánoson, Csorba Józsefen és Bicsérdy Bélán át, Herczegh Lajosig és Balázs Annáig rengetegen írtak a témáról, sőt az 1880-as években Lőrinczy Ferenc szerkesztésében *Hosszú élet* címmel még makrobiotikus közlöny is megjelent Pesten.

A makrobiotikák igen sokféle remek módszert ajánlottak az elmúlt kétezer évben azok számára, akik hosszú időt kívánnak tölteni e földön, most azonban csak egyetlenegynek a történetét kívánjuk vázlatosan bemutatni, az úgynevezett szűzgyógymódot. Az eljárás alapja az a hiedelem, hogy a szűzlányokkal való együttlét, illetve együtt alvás erőt ad, és meghosszabbítja az élettartamot.

Módszerünk első említése nem másünnen, mint a Bibliából való. A Királyok első könyvének elején ugyanis a következőket olvashatjuk Dávid királyról:²

1 A terminus a geraiosz 'öreg' és a komidzó 'ellátok, táplálok' görög szavak összetétele.

2 Kir. I. 1-4.

1. Dávid király pedig megvénhedett és megidősödött vala, és ötet bétakarják vala leplekkel, de meg nem melegülhet vala.
2. És mondának neki az ő szolgálói: Keressenek az én uramnak, a Királynak egy szűz leányt, ki légyen a Király körül, és ötet táplálja, és háljon te mellett, hogy melegedjék meg az én uram a Király.
3. Keresének annakokáért egy szép leányt Izraelnek minden határában, és találák a Súnem városából való Abiságot, kit hozának a Királyhoz.
4. A leány pedig igen szép vala, és a Királyt táplálja vala és szolgál vala néki: a Király pedig nem isméré ötet.³

Hogy azonban nem csupán keleten volt ismert e makrobiotikus technika, azt egy sokak által idézett késő császárkori, római felirat is tanúsítja, amely a következőképpen hangzik:

AESCULAPIO ET SANITATI / L. CLODIUS HERMIPPUS/QUI VIXIT ANNOS CXV. DIES V / PUELLARUM ANHELITU / QUOD ETIAM POST MORTEM EIUS / NON PARUM MIRANTUR PHYSICI / JAM POSTERI, SIC VITAM DUCITE.⁴

„Aesculapiusnak és Sanitasnak L. Clodius Hermippus, aki 115 évet és öt napot élt meg leánykák lehelete segítségével, amin még halála után is igencsak csodálkoztak az orvosok. Nos hát, utódaim, ti is éljeteztek ekképp.”

A felirat olyannyira felkeltette Johann Heinrich Cohausen (1665-1750)⁵ 18. századi német orvos figyelmét, hogy 1742-ben hosszú, 150 oldalas szatirikus tanulmányt adott ki róla, amelyben nem csupán a szűz leányok leheletének makrobiotikus hatásmechanizmusát magyarázta tréfásan tudományos alapossggal, jatrokémikus alapon, hanem azt is föltételezte nagy ártatlanul, hogy a feliratban említett Hermippus valószínűleg leány-árvaházat vagy leányiskolát vezetett, és ekképpen jutott az éltető kipárolgásokhoz.⁶ Cohausen, műve konklúziójaképpen

3 Vagyis nem élt vele nemi életet, csak testmelegét hasznosította.

4 Thomas Reinesius: Syntagma inscriptionum antiquarum (leipzig-Frankfurt, Fritsch, 1682. 156.) című munkája alapján idézi Johann Heinrich Cohausen: Von denen seltenen Art sein Leben durch das Anhauchen junger Mägdchen bis auf 115 Jahr zu verlängern. In: Scheible, J. (Hrsg.): Der Schatzgräber. Stuttgart, Scheible, 1847. 143. Cohausen más műveiben is foglalkozott makrobiotikával, lásd: Johann Henrich Cohausen (1665-1750): Tentaminum physico-medicorum curiosa decas de vita humana. Cosfeldiae, 1699. Itt az élet meghosszabbításának tízféle útját elemzi részletesen.

5 Cohausenről és művéről lásd: Roos, Anna Marie: Johann Heinrich Cohausen (1665-1750), salt jatrochemistry, and theories of longevity in his satyre Hermippus redivivus (1742). Medical History, 51 (2007) 181-200.

6 Cohausen, Johann Heinrich: Die wieder lebende Hermippus, oder curieuse physikalisch-medizinische Abhandlung von den seltenen Art, sein Leben durch das Anhauchen Junger Mädchen bis auf 115 Jahr zu verlängern, aus einem römischen denkmal genommen, nun aber mit medicinischen Gründen befestiget, und durch Beweise und Exempel, wie auch mit einer

azt a tanácsot adja, hogy az ember minden reggel és este lehetőleg ártatlan leánykákkal leheltesse bé magát.

Mint láthattuk a hagyomány szerint a szűzleányok kétféleképpen is hozzájárulhatnak az egészség fenntartásához: részint testmelegükkel, részint pedig leheletükkel. E hagyomány a legkülönbébb korokban és helyeken bukkan föl az idők során Arnaldus Villanovanustól Martin Schurig német orvosnak a szűzekről írott monográfiájáig.⁷

Francis Bacon tudósít például arról, hogy Barbarossa Frigyes császár (1122-1190) idősebb korában, ha csak tehette, szűz lányokat és fiúkat fektetett a csipéjére és a hátára, hogy felmelegítsék.

Burckhard von Horneck „*Carmen de ingenio sanitatis*” című, a 15. század végén írt diétetikai tanköteményében szintén megemlíti, hogy a szűzek közelsége meghosszabbítja az életet.⁸

Aeneas Sylvius Piccolominiről (1405-1464) a későbbi II. Pius pápáról Agrippa jegyezte föl, hogy már idősebb korában – megjegyzem, mindössze 59 évet élt – szívesen aludt két mezítelen szűzleány között, hogy életerejét a hölgyek testmelegének és leheletének felhasználásával fenntartsa. Valószínűleg hasonló meggondolások vezették az 53 éves Aragóniai Ferdinándot, aki Izabella halála után azért vette feleségül a 18 éves Germaine de Foix navarrai hercegnőt, „hogy az fiatalságával felfrissítse véré”.⁹

Am Európától keletre is ismert volt a hagyomány: Az „Ezeregyéjszaka meséi”-ben olvasható Al-Mutavakkil kalifáról (9. sz.), hogy betegségét orvosa, Juhanna ibn Masawaih – akit mi európaiak Mesue néven ismerünk – gyógyital és szűzlány kombinációjával kúrálta ki sikeresen.¹⁰

Am a szűzgyógymód alkalmazása nem ért véget a középkorral vagy a reneszánszsal: Christoph Wilhelm Hufeland (1762-1836) híres makrobiotikájának rögtön a lelegején említi, igaz kissé ironikusan, a Cohausen által leírt módszert. Szövegét Kováts Mihály szép fordításában idézem: „Egy más régi különös mód az élet meghosszabbítására a gerocomica, vagy az a szokás, melly szerint szokták vala a meg-vénült testet, ifjú és egészséges embernek testi ki párolgásával meg-ifjítani és meg-tartani....A nagy Boerhaave egy amsterdami öreg Polgár-

wunderbaren Erfindung aus der philosophischen Scheidekunst erläutert und bestätigt. Jetzo aus dem Lateinischen übersetzt. H.n.: bey Alten Knaben Buchdruckerey, 1753. Cohausen kortársja és kollégája, Christian Friedrich Garmann (1640-1708) is írt egy hasonló témájú tanulmányt, amelynek címét – *De anhelitu puerorum et puellarum salutifero* – Jöcher idézi, magát a művet azonban nem tudtam beszerezni.

7 Arnaldus Villanovanus: *De conservanda juventute et retardanda senectute*. Lugduni, Chouet, 1619. Schurig, Martin: *Parthenologia*. Dresden und Leipzig, Zimmermann, 1729.

8 Gründel, Ernst: *Über das Carmen de ingenio sanitatis des Arztes und Doktor der Medizin Burckhard von Horneck*. (Diss.) Leipzig, Glausch, 1924. 23.

9 Arciniegas, Germán: *A karibi világ életrajza*. Ford. Xantus J., Bp. Európa K., 1977. 62.

10 Az *Ezeregyéjszaka meséi*. Ford. Prileszky Csilla. Bp., Atlantisz, 2000. III. 371-372.

Mestert két ifjú ember között hálátott, és azt bizonyította, hogy az öreg ez által erősödött és frissült”¹¹

Az eljárás a 20. századi Indiában is ismert lehetett, hiszen az idős Mahatma Gandhi is állítólag szívesen aludt szűzlányok társaságában.¹²

A 19. század elején, Magyarországon a csömört igyekeztek gyógyítani szép, bár nem feltétlenül szűz leányok segítségével. Szirmay Antal írja *Hungaria in parabolis* című munkájában a következőket: „A csömört kenéssel gyógyítják a magyarok, különösen csinosabb leányok közreműködésével, akik olyan keményen bedöngölik az embert, hogy a bőr felszíne, avagy az epidermis szinte kicserződik tőle”¹³

Afrikában a szűzgyógymód egy sajátos, és meglehetősen borzasztó – egykor Európában is elterjedt – válfaja ma is eleven életet él: Paul Theroux amerikai író szerint ugyanis a Dél-Afrikai Köztársaságban ma is azt tartja a néphit, hogy a szűzleányokkal folytatott nemi élet kigyógyít az AIDS-ből. Ezért gyakori errefelé a gyermekek elleni erőszak is.¹⁴

Ennyiből is láthatjuk tehát, hogy ez a gyógymód, vagy makrobiotikus technika igen régi eredetű és világszerte igen elterjedt. Ám vajon mi lehet a magyarázata népszerűségének, milyen képzetek állhatnak a háttérben?

Már Gerhard Eis rámutatott egy 1956-ban írott cikkében, hogy a világszerte elterjedt néphit szerint a nemi önmegtartóztatás és ekképpen a szüzesség is előfeltétele a gyógyító erőnek. Igen sokfelé találkozhatunk azzal a meggyőződéssel, hogy aki nemi életet él, nem gyógyíthat eredményesen, mert elveszti gyógyító varázserejét, az időleges önmegtartóztatás, illetve a szüzesség viszont elősegíti a gyógyítást, sőt, önmagában is gyógyhatású.¹⁵

Fridolf Kudlien egy 1984-ben publikált tanulmányában bővebben is kifejti e gondolatot.¹⁶ Felhívja figyelmünket, hogy az ókori orvos-pap gyógyítás előtti rituális mosdása, szexuális absztinenciája és böjtje is egyfajta tisztulási szertartás

11 Hufeland, Christoph Wilhelm: Az ember élete meghosszabbításának mestersége. Magyarra fordítottat. Kováts Mihály által. Pesten: Patzkó, 1799. Első-Második rész. I. 7-8. Kováts Mihály egyébként nagyon érdekes megjegyzéseket fűz a szöveghez (3-16. p.) Az Indiában raboskodó Holwell iszonyú történetét elbeszélve azt igyekszik bizonyítani, hogy a gyerekek kipárolgása igenis jót tesz, hiába tartalmaz salakanyagokat. Az idézett szöveg német eredetije a következő helyen olvasható: Hufeland, Christoph Wilhelm: Die Kunst das menschliche Leben zu verlängern. Theile 1-2. Jena: ny.n., 1801. 7-8.

12 Mehta, Ved: Mahatma Gandhi and his apostles. Middlesex, Harmondsworth, Penguin Books, 1976. 201.

13 Szirmay, Antonius: Hungaria in parabolis. Budaë, 1807. 74.

14 Theroux, Paul: Afrika, fekete csillag. Ford. Szántó Judit. Bp., Park Kiadó, 2006. 402.

15 Eis, Gerhard: Kultische Keuschheit in der mittelalterlichen Wundarznei. Medizinische Monatsschrift 9 (1956) 617-619. Vö.: Bächtold-Stäubli, H. – Hoffmann-Krayer, E. (Hrsg.): Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1987 (Neudr.) 1291-1303. Itt gazdag anyag található a szüzesség és a gyógyítás kapcsolatáról.

16 Kudlien, Friedolf: Chastity and healing power. Clio Medica. 19 (1-2) 1984. 94-110.

része lehetett, mivel a gyógyítás sokáig kultikus cselekménynek számított. Maguk a szüzek, a „tiszták” pedig nem csak személyükkel, hanem még tárgyaikkal, sőt akár ürülékükkel is gyógyíthattak. A szüzek vizeletét az Ebers papiusztól Pliniuson át Agrippáig éppúgy gyógyhatásúnak tartották, mint mondjuk a vérüket – gondoljunk a Báthory Erzsébettel kapcsolatos hagyományra – vagy éppen leheletüket. A középkori német lovagi költészetben is megjelenik ez a hiedelem: Hartmann von Aue (1200 körül) „Arme Heinrich” című elbeszélő költeményének főhőse leprás lesz, és olyan szüzlány keresésére indul, aki vérével kigyógyíthatja bajából. Ám ugyanilyen gyógyhatást tulajdonítottak a szüzek ruhadarabjainak vagy tárgyainak, pl. fésűjének, szalagjának is. Egyes betegségeket – az epilepsziától a szifiliszig – egyenest kasztrációval, „szűziesítéssel” is próbálták gyógyítani.

A Kudlien által említett képzeteket és hiedelmeket a mindennapi tapasztalat is alátámasztotta, hiszen a szerelem, a heves nemi vágy és a nemi élet valóban csökkenti a tetterőt, amint azt Sámson, Héraklész vagy Akhilleusz óta jól tudjuk. Másrészt pedig azt is alátámasztotta a tapasztalat, hogy szűzleányoktól valóban nehezebb nemi betegséget kapni, mint tapasztaltabb hölgyektől. Ugyancsak a mindennapi tapasztalat körébe tartozik az a tény is, hogy a testmeleg, különösen egy szép hölgy testmelege igencsak jótékony hatású,¹⁷ illetve, hogy a lélegzet – az átman - az élet egyik alapföltétele, világgal való kapcsolatunk legfontosabb láncszeme. (A befűvások lélegeztetés esetében pedig akár életet is menthet.)

A szűzgyógymód különös hagyományának tehát részben hiedelmek, részben pedig tapasztalatok állhatnak a háttérben. Hogy pedig valóban makrobiotikus hatású-e a szüzekkel való együttlét vagy együtt alvás? Ennek eldöntése még hosszas és alapos vizsgálódásokat tenne szükségessé, amelyek azonban, tekintettel a honi alap kutatások korlátozott lehetőségeire, egyelőre – sajnos – nem folyhatnak szervezett keretek között.

17 Lásd Prédikátor IV. 11.: „Hogyha együtt fekszik is a kettő, megmelegszenek; az egyedülvaló pedig mimódon melegedhetik meg?”

Balla György

A tudás gyermekeink szolgálatában (Neonatológia Debrecenben)

Egy nemzet, ha gyermekeinek fejével gondolkodik, csak optimista lehet. A gyermekek szeméből a kíváncsiság, az öröm, a jókedv, a huncutság olvasható ki. Egy társadalomnak mindent meg kell tennie azért, hogy a gyermekek jelene, jövője biztonságos, optimista legyen. Sajnos az újszülöttek jövetele nem minden esetben örömteli. A szülések 10%-a koraszülöttséggel végződik, és az érett újszülöttek közül is minden 10. gyermeket megszületés után segítségben, támogatásban kell részesíteni. Az orvostudomány fejlődésével a megszületett gyermekek 20-25%-a újabb esélyhez jut, azaz nekiindulhat a 70-90 éves életútnak. Hazánkban az elmúlt években a koraszülött, beteg újszülöttek intenzív ellátása jelentős mértékben közelített a fejlett európai országok gyakorlatához. Átvettük azt a szakmai tudást, mellyel a modern intenzív ellátás életet támogató gépei és a legújabb gyógyszerek előnyei kihasználhatóak. Ma már hazánk csecsemőhalálása a fejlett európai országok átlagának közelében van, intenzív újszülöttellátásunk mindazokat az eljárásokat nyújtani tudja, melyeket a fejlett országokban alkalmaznak. Van-e szükség arra, hogy az életképesség határán született koraszülötteknek, vagy a súlyos újraélesztést igénylő, de érett újszülötteknek újabb esélyt adjunk? Ez a kérdés évezredek óta foglalkoztatja az emberiséget. Voltak olyan érák, amikor a fejlődési rendellenességgel született gyermek semmilyen esélyt sem kapott, sőt ennek következményeként negatív szelekció érvényesült az egyébként egészségesek között is. Ugyanez a probléma már nem jelentkezik a néhány éves, daganatban, fertőzésben megbetegedett gyermek esetében. Sem a szülőben, sem pedig az egészségügyi ellátást nyújtókban nem merül fel az esélynyújtás biztosításának, vagy megtagadásának kérdése. Mi van e-mögött a nagy változás mögött? Egy fogalommal lehet válaszolni erre a nagyon nehéz kérdésre: a kötődés áll mögötte. A néhány éves gyermek már kötődik a szüleihez, az őt körülvevő kisebb-nagyobb közösséghez, ezen keresztül a társadalomhoz. A koraszülött, a fejlődési rendellenességgel, vagy betegen született újszülött kötődése még gyenge, még neve sincs, furcsán néz ki, és még a szülők is jó néhány esetben elutasítóak. Ezt a szabályt erősíti a méhen belüli fejlődési rendellenességek felismeréséhez való viszonyulás. A 20. terhességi hét előtt viszonylag egyszerű indokkal meg lehet szakítani a terhességet, a 20-24. terhességi hét között pedig

fejlődési rendellenesség felismerése esetén ugyanezt lehet tenni. Ezeknek a gondolatoknak eredményeként levonhatjuk azt a következtetést, hogy az élet elején a kötődések hiánya, vagy gyengesége miatt az egyszeri és megismételhetetlen emberi lény adottságainak kibontakoztatása néha csorbát szenved.

A gyermekgyógyászatnak a koraszülött és intenzív újszülött ellátással foglalkozó területe ezek miatt a körülmények miatt nagyon nehéz. A gyakorlatból tudjuk, hogy ezt a nehezen induló időszakot sérülésekkel túlélő, korábban a kötődés elutasításának határát súroló gyermekek később sikeresek lesznek, beilleszkednek a családba, és akár el is felejtődik az indulás nehézsége. Természetesen vannak kivételek ez alól. Hazánkban az intenzív újszülött-ellátás a maximális szakmai támogatáson túl a kötődés létrehozása mellett foglalt állást. A javuló csecsemőhalálzási eredmények háttérben az élet tiszteletének elfogadása nélkülözhetetlen tényezőt képvisel.

Magyarország népességének csökkenése szintén arra ösztönzi az újszülött ellátást, hogy mindent tegyen meg a javuló csecsemőhalálzás érdekében. Mégis úgy kell gondolkodni, hogy a javuló csecsemőhalálzás egy pozitív mellékeredménye a gyermek életéért való küzdelemnek. Mikor egy egészséges túléléseért harcolunk, nem szabad statisztikai eredményekről gondolkodni. Örvedetes azonban, hogy az elmúlt években nem csupán a csecsemőhalálzás javulásához, hanem a magyarországi várható élettartam meghosszabbításához is szignifikáns mértékben járult hozzá az újszülött intenzív ellátás. 2009-ben 96450 újszülött született. Halottjaink száma 130350 volt, így természetes fogyásunk 33900, egy kisváros lakossága. A csecsemőhalálzásunk 5,1 ezrelék, ami egyharmada az 1990-es évek elején tapasztaltnak, 495 egy éven aluli csecsemőt veszítettünk el, ez hazánk történetében a legalacsonyabb csecsemőhalálzást képviseli.

*Hazánk 2009-es statisztikai adatai
(KSH nyomán)*

	2008	2009
Házasságkötés	40105	36750
Újszülöttek száma	99149	96450
Halottak száma	130027	130350
Természetes fogyás	30878	33900
Egy éven alul meghaltak száma	553	495
Csecsemőhalálzás(ezrelék)	5,6	5,1

A csecsemőhalálzás alakulása, európai kitekintés

A bevezetőben ismertetett és a KSH nyomán bemutatott népesség-statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy 2009-ben a magyar csecsemőhalálzás lényegében elérte a fejlett európai országok átlagát, ami 4,6 ezrelék. Ha Magyarország

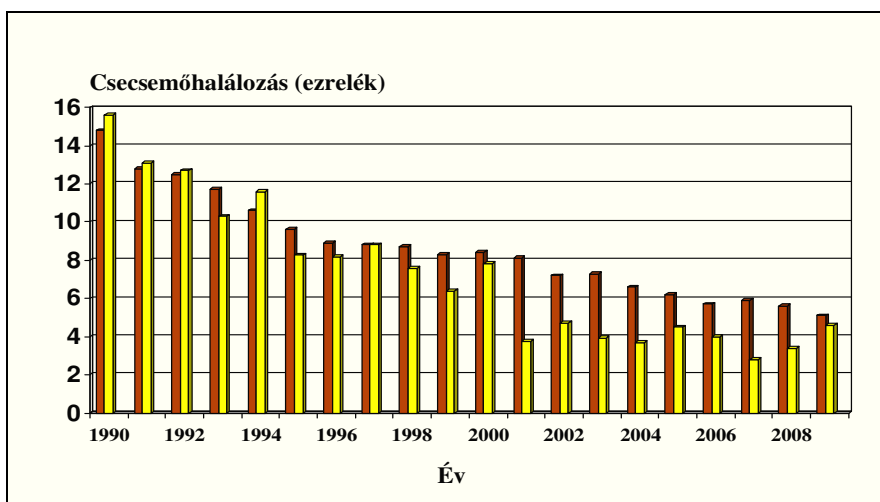
szomszédait tekintjük, nyugati szomszédaink ettől jobb, keleti szomszédaink ettől rosszabb értékekkel rendelkeznek. Szlovénia 2,8 ezrelékes értékével a skandináv államok szintjét érte el. A csecsemőhalálozás több mint egy egyszerű adat, jellemzi egy országnak az egészségügyre fordított figyelmét, költségét, az egészségüghöz, a gyermekellátáshoz való viszonyát. Hogy nem csupán a gazdasági fejlettség befolyásolja a csecsemőhalálozást, az ausztriai 3,7 ezrelék mutatja. A jobb gazdasági helyzetben lévő Ausztria magasabb értékkel rendelkezik, mint Szlovénia. A szlovák, a horvát és a szerb adatok megegyeznek a magyar csecsemőhalálozással, vagy közel állnak ahhoz. Az ukrán és romániai eredmények hazánk kétszeresét mutatják. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a csecsemőhalálozást tekintve országunk Európa fejlettebb részéhez igazodik.



Az elmúlt 20 év magyar adatait elemezve örömmel állapítható meg, hogy csecsemőhalálozásunk harmadára csökkent. A Hajdú-Bihar megyei adatok 2000-ig együtt mozogtak az országos adatokkal, 2000 után szignifikánsan alacsonyabbak. Mi ennek az oka? Nem gazdasági oka van. Hajdú-Bihar megyében felismertük, hogy a koraszülött-újszülött intenzív ellátást a szülőszoba mellé, közvetlen közelébe kell telepíteni. Ez történt az ezredfordulón. A beteg újszülöttesteket a szülőszobán kezdjük gyógyítani és mentőszállítás nélkül, épületen belül az intenzív osztályon folytatjuk, késlekedés nélkül ugyanazzal a személyzettel. Ez a jelenség egy klasszikus példa arra, hogy nehéz gazdasági körülmények között is az erőforrások megfelelő helyre történő koncentrálásával a hatékonyság

növelhető, ha a tudás, a magas technológiai szintet képviselő eszközállomány és az ezeket igénylő súlyosan beteg újszülöttek száma együttesen meghalad egy kritikus tömeget, a rendszer önmagában is hatékonyan kezd működni. Mindez pedig a beteg újszülöttek érdekeit szolgálja.

Hazánk és *Hajdú-Bihar Megye*
Csecsemőhalálózása



A csecsemőhalálózás csökkenése nem csupán Debrecenben következett be, de ez az éles változás csak itt volt megfigyelhető. Van-e valamilyen debreceni sajátosság e-mögött? Ha a magyar gyermekgyógyászat múltjában kutakodunk, sok érdekes adatot találunk. A legfontosabb forrás az első magyar gyermekgyógyászati tankönyv, melyet Debrecenben írtak. Az 1734-1799 között élt debreceni orvos Csapó József készítette az első magyar tankönyvet, melynek címe „Kis gyermekek isputalja”. Csapó József orvosdoktor, a „Nemes Szabad Királyi Debreczen Városának” volt orvosa, aki a „Külömbféle Nevezetefsebb Nyavalyák”-at hűségesen írta meg. Az általa nagyon fontosnak írt kötődést a következőképpen fogalmazza meg: „Hasznos regulák. Mellyeket a kis Gyermekek nevelése végett közleni kívánok, Jobb a kis Gyermekeknek édes Anyok tejét szopni, mint másét; mért a téjjel együtt a gyermek az ő édes Anyjának szeretetét s természetét mintegy magában bé veszi”.

Ezek a gondolatok erősítettek meg bennünket abban, hogy a szülészoba mellé kell telepíteni az intenzív újszülött ellátást. Az 1999-es küldetési nyilatkozatból csak két mondatot szeretnék idézni: „A beteg újszülött maradjon az édesanyjával”, valamint „Egy újszülött egy gyógyító csoporthoz tartozzon”.

**Debreceni Egyetem, Gyermekklinika
Neonatólógiai Tanszék**

- Az ellátás alapelvei
 - Törekvés a legmagasabb szintű neonatális ellátásra.
 - Az intenzív újszülött egység a szülőszoba mellett legyen.
 - Magas rizikójú szülés esetén prenatális, ágy melletti konzílium biztosítása.
 - *A beteg újszülött maradjon az édesanyjával.*
 - *Egy újszülött egy gyógyító teamhez tartozzon.*
 - Az újszülöttek hazaadása utáni gondozása.
 - A gyógyítás, a képzés, a kutatás magas szintű művelésére való törekvés.

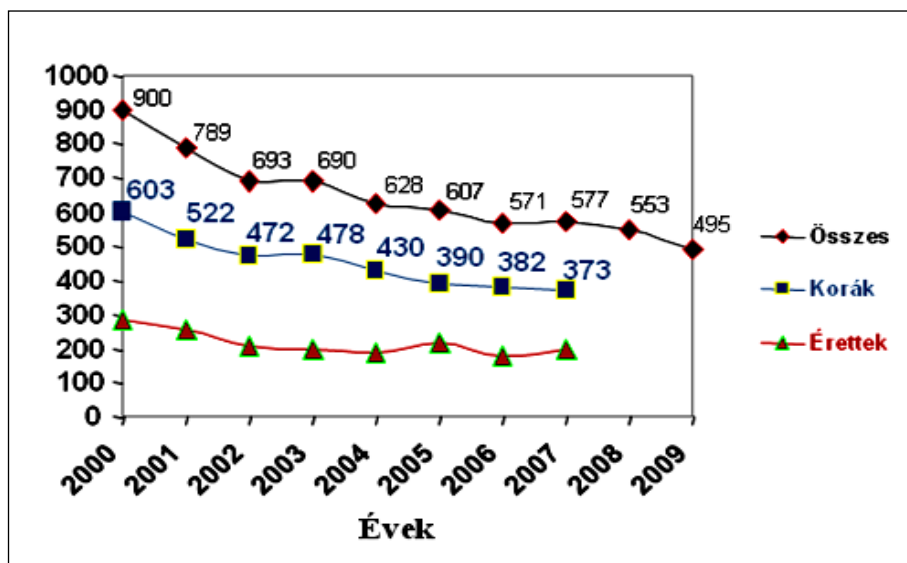
Az első gondolat azt jelenti, hogy ha egy egészséges újszülöttnak lehetősége van arra, hogy az édesanyjával együtt legyen, a betegnek, a koraszülöttnak még inkább szükséges van erre, de az édesanyjának is. Ezt valósítottuk meg a Szülészeti Klinikával közösen kialakított úgynevezett Perinatológiai Intenzív Centrumban. Az édesanya az inkubátorban fekvő, lélegeztetett koraszülöttje mellett lehet a nap bármely órájában, hozza az anyatejet, simogathatja, beszélhet hozzá, szeretheti. Ha a koraszülött erősebb, ölbe veszi, és később a Csapó József-féle elveket követi. Ennek a feltételeit a Debreceni Egyetem támogatásával teremtettük meg. Másik fontos elv, hogy a család, a gyermek tudja, hogy kik azok, akik gyógyítják. A mai automatizált világban az emberi kapcsolatok is lazulnak, a gyógyításba bevonult a műszakolás és egyéb, a kapcsolatokat gyengítő szabályozás. Koraszülöttjeinket azért kötjük egy gyógyító csoporthoz, hogy hazaadás után éveig, de legalább iskolás korig kialakuljon a család-orvos kötődése. Ez a kapcsolat azért is fontos, mert látjuk munkánk eredményét és a pozitív visszajelzések a következő súlyos, beteg újszülöthöz adnak erőt.

A koraszülöttekre azért is nagy figyelmet kell fordítanunk, mert a csecsemőhalálozás arányait tekintve 60%-ban azért ők felelősek.

Ez természetes is, hiszen egy 1000 gr születési súly alatti újszülött túlélése a legjobb feltételek mellett is kisebb, mint érett társaiké. A csecsemőhalálozási értékekből az is megfigyelhető, hogy a halálesetek 2/3-a az élet első hónapjában következik be, ez a neonatális kor. További 23% a fejlődési rendellenességekhez köthető, melynek felismerése szintén az első élethónap feladata. Így összességében a csecsemőhalálozás közel 85%-a az élet első négy hetéhez kötődik. Jól működő újszülött intenzív osztály nélkül európai szintű csecsemőhalálozási arányszám elérése elképzelhetetlen. A Hajdú-Bihar megyei gyermekellátást jellemzi, hogy az egyetemen működő újszülött intenzív osztály ma a szülőknek a követ-

kező tájékoztatást adhatja: 10 évvel ezelőtt az 1 kg születési súly alatti újszülöttek túlélési esélye 10% volt, azaz 10 gyermekből 1-et engedünk otthonába. Mára ez megfordult, az esély 90%-ra emelkedett, 10 extrém kissúlyú újszülöttből 9-et adunk haza.

Magyarország csecsemő-halottjainak száma
(KSH adatbázis)

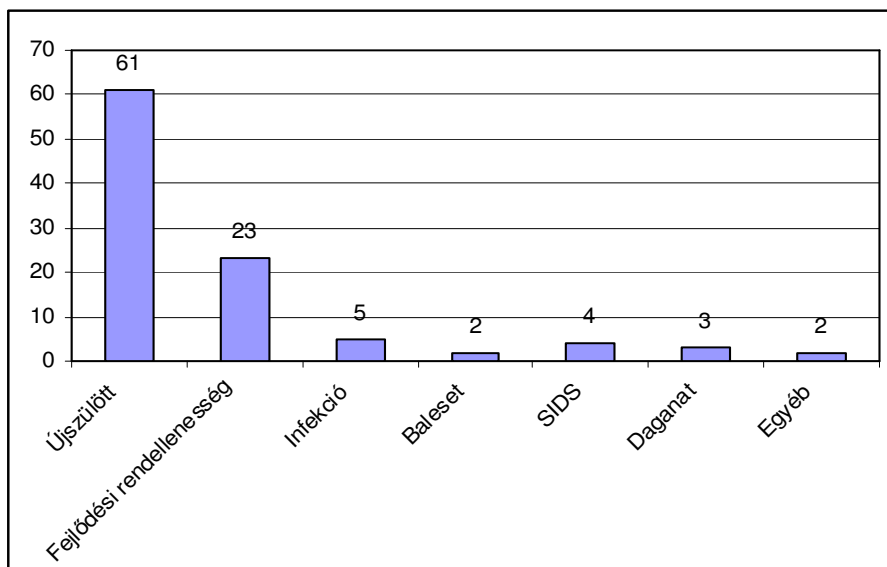


A koraszülöttek utóbetegségei

Az intenzív újszülött osztályon a szülők két kérdést tesznek fel: az első, hogy mi az esélyük arra, hogy gyermekük túléli ezt a nehéz időszakot. A csecsemőhalálozási részben ezt a kérdést tekintettük át. A második kérdésük az, hogy egészségesen mennek-e haza? Ebben a fejezetben ezzel a kérdéskörrel foglalkozunk, azaz hogy melyek a koraszülöttek, beteg újszülöttek krónikus utóbetegségei.

A koraszülöttek egyik nagy gondja a *látásromlás, látásvesztés*, ami a szemfenék ereinek éretlenségéből fakad. A még fejlődőben lévő érrendszer növekedési hormonok hatására a szem hátsó pólusától a periféria felé növekszik, ez a folyamat gátlódik, amikor a köldökzsinórt a születés kapcsán elvágjuk, hiszen a lepényből óriási mennyiségű növekedési hormon szabadul fel, a megszületéssel ez lecsökken, az érrendszer fejlődési zavart szenved. A másik gond a már meglévő erek károsodása, melynek egyik oka például az újszülött életben tartásáért szükségeszerűen adandó oxigén. Kimondhatjuk, hogy a koraszülöttek szembetegsége

A csecsemőhalálozás oki megoszlásának arányszámai



csak igen kis részben az oxigén káros hatásának a következménye, nagyobb részben az éretlenség és a növekedési faktorok, mint például IGF-1 és a VEGF hiányához köthető. Ma az oxigént nagyon szigorú rend szerint, számos módszerrel kontrollálva alkalmazzuk, gyógyszernek tekintjük, valamint elkezdődött a két említett növekedési hormon szintjeinek módosítása is. A Debreceni Egyetem Koraszülött Intenzív Osztályán ez a szembetegség az életképesség alsó határán születetteknél, azaz a 23-26. terhességi hétre megszületett gyermekeknél jelent gondot. Évekkel, évtizedekkel korábban vak gyerekek jóval a 30. terhességi hét után születettek között is előfordultak. Van lehetőségünk a már kialakult érbetegség megállítására is, fagyasztással, lézerkezeléssel, antitestekkel csökkenthetjük a vakság veszélyét.

A koraszülöttek másik krónikus utóbetegsége a *bronchopulmonális dysplasia* (BPD), ami a tüdő ereinek, bronchoalveorális rendszerének a fejlődésben történt megrekedésének következménye. A szem ereihez hasonlóan a tüdőerek növekedése az extrém éretlen koraszülöttekben leállhat, károsodhat, tüdő hypoplasia és funkció-beszűkülés lép fel. A nagyon jó minőségű lélegeztető gépek, a nem invazív technológiák bevezetése, a modern gyógyszerek birtokában ez a krónikus tüdőbetegség a 30. terhességi hét után születettek körében ma már nagyon ritkán fordul elő, súlyos állapotú tüdőt a 24. terhességi hét körül és 500 g születési súly körül figyelünk meg.

Az éretlen érrendszer a koraszülöttek *központi idegrendszerében* is gondot jelent, a kamrák körül elhelyezkedő nagyon vékonyfalú, sűrű érhálózat könnyen

megrepedhet, fejlődésében visszamaradhat, agyvérzést, agykamrai vérzést, hydrocephalust, fehérállomány-betegséget okozva. Ha a baj bekövetkezik, az agyvizet számos irányba elvezethetjük, megelőzhetjük a súlyos hydrocephalus kialakulását. A következményes mozgászavarokat rehabilitációs-habilitációs kezelésekkel javíthatjuk, szüntethetjük meg. A központi idegrendszer esetében is az lenne a szerencsés, ha mind a vérnyomásváltozásra, mind az oxigén szabadgyökökre érzékeny érrendszert támogatni, erősíteni tudnánk, azért, hogy megelőzzük a korábban leírt folyamatokat.

A *necrotizáló enterocolitis* a koraszülöttek vékony-vastagbél határán alakul ki, talán éppen azért itt, mert ez a bélterület érellátását tekintve nehéz helyzetben van. Az anyatej védőhatással bír, valószínűleg azért, mert számos növekedési faktor-hormont tartalmaz, javítva a bél fejlődését. Azzal, hogy egyetemünkön koraszülöttjeink édesanyjuk saját anyatejét kapják, e betegség ritkán fordul elő. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az antibiotikum-rezisztens kórokozónak nem csupán az intenzív osztályokon, hanem az egész populációban növekvő elterjedése veszélyt jelenthet a bél fejlődésére, annak vérkeringésére. Sajnos ez a helyzet nagyon nehezen kezelhető, de a Semmelweis Ignác által közel 200 évvel ezelőtt bevezetett aszepsis elve ma is igaz, mindent meg kell tennünk ezen fertőzések megelőzésére és csak másodsorban kezelésére.

A koraszülöttek krónikus utóbetegségeit összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ezek az extrém kissúlyú koraszülöttekben, azaz az 1000 g alatt születettekben 20%-ban fordulnak elő. Tehát 10%-os halálozást és 20%-os krónikus utóbetegség-gyakoriságot feltételezve az extrém éretlen koraszülöttek esélye az egészséges életre megközelíti a 70%-ot. Kevés-e ez a szám, vagy nem? Súlyosan beteg gyermek, vagy felnőtt esetében, ha a szülőnek azt válaszoljuk, hogy 70% esélye van gyermekének teljes felgyógyulására, akkor ezt pozitívan fogadja, hiszen miért ne tartozna gyermeke az egészséges túlélők közé, hiszen csupán 30%-ban kell gondolkodni a nehéz jövőről. Kötődés nélkül azonban koraszülöttek esetében a 30% hangsúlyozódik ki. Kezdetben nehezen barátkoznak meg a hozzátartozók azzal, hogy esetleg nem lesz minden csodálatos, sőt még mi egészségügyi dolgozók is elbizonytaladunk. De a kötődés után már többet ez a kérdés nem hangzik el.

A koraszülöttek kötődése a nemzetközi adatok tükrében

A történelem Spárta óta nagyot változott. Igaz-e, hogy csupán az erőseknek van joga az élethez, a sikerekhez? Ha igen, akkor mitől ember az ember, hiszen ezek a fogalmak, mint szeretet, remény, szolidaritás értelmetlen szavakká válnak.

A csecsemőhalálozás mutatja egy ország egészségügyének színvonalát, a beteg koraszülöttekhez való viszonyulás pedig a szolidaritásról, a kötődésről ad felvilágosítást. Hogy érzékeltessük miről is van itt szó, Magyarország jellemzésén túl, melyet korábban megtettünk, tekintsünk be két fejlett ország gyakorlatá-

ba, egy európai országba Hollandiába, és egy tengeren túlba, az Egyesült Államokba. Ha csupán az 1000 gr alatt született koraszülöttek túlélésének és a túléltek központi idegrendszeri károsodásának száraz adatait tekintjük, azt találjuk, hogy az 5 éves gyermekek között a sérültek aránya az Egyesült Államokban 17%, míg Hollandiában 3,4%. Feltehetjük a kérdést, mit csinálnak a hollandok nagyon jól, hogy a valamikor 1 kg alatt születettek 5 éves korukban csak 3%-ban károsodottak. Erre a választ már a szülészeti osztályokon megkapjuk: a 24. terhességi hétre születettek között Hollandiában a gyermekek közel 80%-a meghal, míg az Egyesült Államokban csupán 7,1% a halálozás. Két éves korban Hollandiában alig találunk élő, 24. gestációs hétre született koraszülöttet, míg az Egyesült Államokban minden harmadikuk él. Tehát 5 éves korra azért alacsony Hollandiában a sérült koraszülöttek száma, mert jelentős részük a szülőszobán nem él túl. A hollandok számára a legfontosabb dolog az egészséges túlélés, hiszen az élet az erősek számára nyújt sikereket. Azonban ennek az alacsony sérült arányszámnak nagy ára van: elveszítik azokat a gyermekeket is, akiknek esélyük lett volna az egészséges túlélésre. A számok mögé tekintve megbecsülhető, hogy 15 sérült gyermek megelőzése miatt másik 15-20 egészséges életre esélyt hordozó koraszülöttnak már a szülőszobán eldől a sorsa, semmi esélye hogy kötődjön szüleihez, az egészségügyi személyzethez, hazájához.

Mi itt Debrecenben és Magyarországon azt valljuk, amit egyik japán újszülött gyógyász kollégánk is hirdet „hogy az igen kicsinyek is éljenek és boldoguljanak, ahogyan mi is a halál fenyegető közelségének állandó jelenlétében élünk és boldogulunk”.

Miért segítjük az igen kicsinyeket?

Tiszta szívből kívánjuk, hogy az igen kicsinyek éljenek és boldoguljanak, ahogyan mi is a halál fenyegető közelségének állandó jelenlétében élünk és boldogulunk.

*Takashashi S, Endo A, Minato M
Nihon Univ, Tokyo*

T. Kiss Tamás

A tudomány támogatása /nem/ ismer határokat? (Tudománypolitika Magyarországon a két világháború között)

A rendszerváltást (1989/90) követő évektől mennyiségében, irányultságában és árnyaltságában is egyaránt gyarapodnak a két világháború közti magyar kormányok kultúrpolitikájával foglalkozó publikációk. A különféle megközelítések egyetértenek – de legalábbis konszenzus mutatkozik közöttük – abban, hogy a trianoni magyar államiság rendkívül szűk politikai és gazdasági mozgástérrel rendelkezett. A külső hatalmi viszonyok kényszerén túl – és nem tagadva, ennek következtében – az ország belső egyensúlyi viszonyai sem tettek lehetővé jelentős, megvalósítható politikai, gazdasági és társadalmi reformokat. A szinte természetesen vehető revíziós törekvések, a 93 ezer négyzetkilométernyi területre csökkent ország stabilizálásában lényeges szerepet betöltő háború előtti rend restaurálása és a „győztes” Nyugathoz való kapcsolódás, belső ellentmondásokat tartalmazó, ambivalens helyzetet hozott létre. Az ország számára a szinte teljes, kényszerű körbezártságból való kitöréshez egy viszonylag szűknek nevezhető mozgástér nyújtott lehetőséget: a kultúra.

A Trianon utáni helyzetből származó felismerés, hogy a korábbi dualista alapokon nyugvó államnemzet-értelmezés érvénytelenné vált, valamennyi tudományterületen éreztette hatását. Új nemzetmegtartó erőre volt szükség. Az államnemzet fogalmát felváltotta a kultúrnemzet fogalma. Viszonylag rövid idő alatt kiderült, hogy az új fogalomra nemcsak a trianoni határokon kívül rekedt magyarság egységes kultúrnemzetként való elismertetése és összetartása miatt van szükség, hanem azért is, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia idején fokozatosan romló külföldi megítélésű, többnyire nem, alig, vagy tévesen ismert magyarságképen javítani lehessen.¹ Elsősorban korszerű kormányzati tudománypolitika megteremtésére volt szükség, nemcsak a remélt korrekciók miatt, hanem a társadalmi és gazdasági élet fejlesztése érdekében is. Az alapok lerakására egy osztrák ősökkel rendelkező magyar arisztokrata, Klebelsberg Kuno² (1875-1932) vállalkozott. A kiegyezés utáni liberális időszakban szocializálódott és nyugat-

1 A Magyarország elleni propagandáról: Pritz Pál: *Magyar diplomácia a két háború között*. Budapest, 1995 241.

2 Huszti József: *Gróf Klebelsberg Kuno életműve*. Budapest, 1942; *Klebelsberg Kuno*. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta T. Kiss Tamás. Budapest, 1999.; *A legnagyobb álmú magyar kultuszminiszter. Klebelsberg Kuno kora és munkássága*. Szerk. Miklós Péter. Szeged, 2008.

európai egyetemeken tanult Klebelsberg érzékenyen és azonnal reagált a kor-szellem tendenciáira, és nemcsak a számára elfogadott és képviselt konzervatív reneszánsz formájában. A hazai liberalizmus sokoldalú polgári meghaladását nem csupán politikai és gazdasági síkon rögzítette, hanem tudományosan és a tömegekre hatóan a mindennapok szintjén is. Ma már ismert, hogy a magyar újkonzervativizmus liberális elemeket nem nélkülöző reformjai nagyrészt megkéstek, mert kialakulásuktól kezdve elvállalták az ókonzervatív állások védelmét is. A kulturális reformok az „örizve korszerűsítés” keskeny medrébe szorultak, és igazi bázisuk csupán az államhatalom és az elszegényedett középosztály volt. Klebelsberg maradéktalanul bízott abban, hogy a trianoni határok csak időlegek, és az eljövendő új világban – ahogyan a kiegyezés utáni reformerek is hitték – a nemzetek elsősorban kultúrversenyt vívnek majd egymással. „A Gróf” – ahogyan ellenfelei gyakorta nevezték – rövid távon tévedett. Az első világháborút lezáró igazságtalan békeszerződések, a hatalmas méretű fejlődés következtében a társadalmi változások roppant mértékben felgyorsultak, sokdimenziós ellentmondásokat produkáltak, jelentős feszültségeket idéztek elő, amelyek nem kedveztek a szisztematikusan építkező kultúrpolitikának. Klebelsbergnek hosszabb távon igaza lett. Bebizonyosodott, hogy a szerény eszközökkel bíró, de fejlesztésre váró országban az oktatás, a művelődés és a művészetek ügye mellett a tudomány támogatását kiemelten szükséges kezelni, egyik olyan fő beruházási prioritásnak kell tekinteni, amely azután a felemelkedést más területeken is segíti mozgásba hozni, a társadalomban innovációs erővel bír. Igazolódott, hogy a nyersanyagokban szegény Magyarország egyetlen és nemzetközileg is számottevő „gazdasági tőkéje” elsősorban a teljesítményt előállító tudás. Klebelsberg Kuno ezért kiemelt figyelmet és különösen nagy energiát fordított a hazai tudományos intézményrendszer differenciált kialakítására és fejlesztésére. Politikusként gyakorta hangoztatta, hogy a társadalomtudományok nemzeti színezetűek, de európeerként látta, hogy a tudományok (különösen a természettudományok) nem ismernek határokat. Céljainak elérése érdekében, dacolva a politikai közhangulattal, szembeszállt „pártjának kemény fejű képviselővel”, együttműködésre törekedett a „bűnös antant kormányokkal”, kapcsolatot épített ki nyugati szervezetekkel.

*„Nekiünk létérdekünk, hogy nagy kapcsolatunk a Nyugattal minden körülmények között meglegyen”.*³

A trianoni békekötést követően kialakult Nyugat-ellenes hazai politikai/társadalmi miliőben Klebelsberg, – annak ellenére, hogy bírta miniszterelnöke bizalmát és támogatását –, minisztersége idején folyamatosan arra kényszer-

3 Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. (Továbbiakban: BCT.) Budapest, 1927. 552.

rült, hogy indokolja tudománypolitikai törekvéseit. Beszédeiben és publicisztikáiban – különböző változatokban – gyakorta hangoztatta alapelveként, hogy Nyugathoz az ország csak akkor lesz képes felzárkózni, „ha elérjük azt, hogy az élen minden téren olyan szakemberek járjanak, akik az európai mértéket teljesen megütik... Ha ez így lesz minden téren, akkor majd nem esik meg velünk az, hogy nagy elhatározásaink bizony elég gyakran nem ütik meg az európai mértéket, s hogy még jóakaró külföldi barátaink is fejcsóválva vagy szánakozó mosollyal nézzék állásfoglalásunkat és alkotási próbálkozásainkat, amelyek a 20. század harmadik évtizedében bizony-bizony nem egyszer alig illenek be”.⁴

A magát gyakorlatias miniszternek tartó Klebelsberg a Nyugathoz történő felzárkózás hatékony tudománypolitikai eszközének az új alapokra helyezett ösztöndíjrendszer kimunkálását és bevezetését tekintette. Magyarországon a háború előtt alapított ösztöndíjak anyagi alapját a fixkamatozású értékpapírok és záloglevelek jelentették, amelyek az infláció következtében értéküket veszítették. Annyira, hogy – a miniszter szavaival – „a legtöbb ösztöndíjat ma már nem is érdemes megfolyamodni, mert a kérvény bélyege magasabb, mint az ösztöndíj maga”.⁵ A közoktatásügyi tárca költségvetésének tárgyalásakor, 1925. november 25-én a következőket mondta. „Minden nemzetben bizonyos számú tehetség mindig születik. Attól, hogy az illető nemzetben a szelekció meg van-e szervezve vagy nincs, függ azután, hogy ezek a tehetségek a maguk egészében ki tudnak-e fejlődni?... Én ezt koncedálom, de azt kérdem, hogyha tíz év alatt csak 25-30 igazán nagy tehetséget tudunk megmenteni és a maga teljességében kifejteni, nem tettünk-e akkor szolgálatot a magyar nemzetnek?”⁶ Tiszteletbeli bölcsész-doktorrá történt avatásakor Pécsen megtartott beszédében elhatárolta magát attól a vádtól, amely szerint számára az elitképzés csupán ezért fontos, hogy „háromnégyezer emberrel” – mint valamiféle üvegházi kultúra termékével – reprezentálja a magyar kultúrát külföldön. Előadásában érzékletesen ecsetelte, „ha nem jó az orvostanár az egyetemen és nem jók a klinikák, akkor gyengék az orvosok és nő a halálozási arány. Ha rosszak a technikai tanerők, akkor elhibáztak a műszaki vállalkozások, rosszak a hidak, repedeznek a falak. Nagy annak a kihatása, ha nem jó a jogi oktatás, akkor a perek úgy dőlnek el, ahogyan nem lenne szabad, hogy eldőljenek. Ha a magas kultúrának a laboratóriumaiban Magyarországon megáll a munka, akkor a néptanító... sem terjeszti a művelődést.”⁷ Az oxfordi egyetem egyike a legdrágábbaknak a világon, viszont a magyar diplomácia szempontjából mégis fontos, hogy néhány tehetséges fiatal ott folytasson tanulmányokat, mert az egyetemi évek arra is lehetőséget nyújtanak, hogy a hallgatók kapcsolatba kerüljenek az angol társas élettel.”

4 Uo. 332

5 Uo. 325.

6 Uo. 547.

7 Uo. 487, és 553.

A Nyugathoz kötődés és a kapcsolódást segítő ösztöndíjrendszer érdekében Klebelsberg szellemtörténeti érvekre is hivatkozott. Gyakorta említette, hogy "a humanizmus, barokk és rokokó, fejedelmi abszolútizmus és forradalmak, mint nagy európai eszmeáramlatok eljutottak hozzánk, de a magyar határokon túl keletre, délre nem jutottak, ez mutatja, hogy hol voltak és hol vannak az európai művelődés végső határai".⁸ Szerinte – mint valamennyi szellemtörténész szerint –, tőlünk Keletre azért nem létezik Európa, mert nem találhatóak meg azok a művészeti stílusok, politikai és gazdasági formációk, amelyeket mi a nyugat-európai fejlődésből átvettünk. Az elmélet sok tekintetben hamis, mert a különböző fejlődési fokon álló népek kölcsönhatásukban éppen úgy adtak egymásnak, mint kaptak egymástól. Kulturális fokuk nem valami titokzatos, jogilag, vagy népfajlag megalapozott kulturális termelőerő bizonyítéka, hanem a történelmi-társadalmi-gazdasági fejlődésünk számos következménye. A történelem viszont valóban kínálja azt a tanulságot, hogy elsősorban a német nyelv-és kultúrterületeken létrejött államok tanúsítottak irántunk gazdasági, politikai és kulturális téren érdeklődést. A magyar szellemtörténet azonban ebből azt a következtetést vonta le, hogy a magyar nemzeti függetlenség, azaz a magyar fejlődés önállósága akkor került veszélybe, amikor a magyarság nem tudott összhangba jutni Nyugattal, és Kelet alattomos erői felmorzsozták.⁹ Klebelsberg a Nyugathoz kötődésben nemcsak „magyar tradíciót” látott, amely – szerinte – „szakadatlanul érvényesült, attól a pillanattól kezdve, amióta Szent István bennünket a nyugati műveltségbe bevezetett, a művelődés élharcosává tett”,¹⁰ hanem egyben történelmi indok volt a Szovjetuniótól való elhatárolódáshoz is.

Klebelsberg – ellentétben miniszterelnökével, az erdélyi birtokait elvesztítő Bethlen Istvánnal (miniszterelnök 1921.04.14. – 1931. 08. 24.), aki figyelmét inkább a határokon túl rekedt magyarság felé fordította –, a tárca tudománypolitikáját az egyetemes horizontok felé terelte. A tudomány terén Bécs, Rómát, Berlint, Londont és Egyesült Államokat tekintette mércének és mérvadónak.¹¹ Széchenyi Istvánt többek között azért vallotta egyik példaképének, mert Magyarország gazdasági és szellemi fejletlenségét külföldi – nyugati – „tulajdonságok beoltásával akarta gyógyítani”. Eötvös József pozitívumának pedig azt tartotta, hogy „bekapcsolta Magyarországot a nagy európai eszmeáramlatokba, mégpedig összhangot teremtve a sajátos magyar viszonyok és európai közhangulat között”.¹² Érvei között gyakorta szerepelt, hogy az ország sokrétű és elmé-

8 BCT, 60.

9 Szigeti József: *A magyar szellemtörténet bírálatához*. Budapest, 1964. 133.

10 BCT, 552.

11 Vajda Barnabás: *A külföldi magyar kultúrintézetek ügye Klebelsberg Kunó levelezésében*. Társadalomtudományi Szemle, 2004 4. sz.

<http://66.249.93.104/search?q=cache:7Yem0gQLuyEJ:www.foruminst.sk/publ/szemle> Letöltve: 2009. 02. 09.

12 BCT, 637-638.

lyült kapcsolata csak akkor alakulhat ki a nyugati társadalmakkal és tudományos élettel, ha a szakemberek szakmájukhoz nemcsak európai színvonalon értenek, hanem elért eredményeiket képesek idegen nyelve/ke/n is közvetíteni. A miniszter a hazai tudomány művelői egyik legnagyobb problémájának tartotta, hogy „Kiváló tudású emberek, akik itthon a legnagyobb nagyrebecsülésben részesülnek, az idegen emberek előtt hiányos nyelvismereteik következtében kultúrájukat nem tudják érvényre juttatni”.¹³ A túlságosan Nyugatra koncentráló Klebelsberg csekély figyelmet fordított az Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján, vagy a Vajdaságban maradt magyar tudósokra és tevékenységük támogatására.

Kormányzati lépések a tudományos élet fejlesztéséért

A korabeli magyar kormányok tudománypolitikáját a külön-külön is mintegy tíz-tíz évig regnáló két kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint tevékenysége fémjelzi. Klebelsberg a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló törvényjavaslata, majd az elfogadott törvény (1927. évi XIII. t.c.) segítségével sikeresen járult hozzá a hazai tudományos intézményrendszer alapjainak lerakásához és a tudósképzés állami kötelezettségeinek rögzítéséhez. A törvény végrehajtásához szükséges anyagi feltételeket részint kormányzati költségvetés, alapvetően Károlyi Mihály vagyonának elkobzott része biztosította. Segítségével Klebelsberg legitimizálta a sokrétű és sokszintű kapcsolatteremtést és kapcsolattartást a Nyugattal, állami támogatásban részesítette az idegen nyelvek intenzív oktatását és kormányzati hozzájárulást biztosított a tehetséges fiatalok külföldi képzéséhez és továbbtanulásához. A törvény rögzítette, hogy a magyar tudósok, művészek és szakemberek magasabb kiképzésének előmozdítására külföldi magyar intézetek,¹⁴ valamint ösztöndíjak és kutatási segélyek szolgáljanak, amelyek bel- és külföldre szólnak. Ösztöndíjat kaphattak azok a középfokú intézeti tanárjelöltek is, akik az angol, francia, német és olasz nyelv és irodalom oktatására készültek. A törvény arról is intézkedett, hogy a kedvezmények adományozásánál minden téren, úgymint a kormányzat, a közegészségügy, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technika, a művészet terén kellő számban legyenek olyan legmagasabb kiképzésben részesített szakemberek, akikre a nemzeti élet nagy kérdéseinek szakszerű megoldása érdekében szükség van. Klebelsberg az ösztöndíjrendszer

13 BCT, 322.

14 Klebelsberg Kuno: *A háború utáni magyar tudománypolitika*. In: Magyarok a kultúráért. Budapest, 1929. 207-214.; Kornis Gyula: *A magyar tudománypolitika. A magyar művelődésügy. A magyar állam élete*. Budapest, 1932. 27-50.; Ujváry Gábor: *Magyar tudományos intézetek a császárvárosban, 1920-1945*. Limes, 1998. 1. sz.; Ujváry Gábor: „A magyar kultúra külföldi őrszeméi”. *A magyar kulturális és tudományos külpolitika és a külföldi magyar intézetek, tanszékek és lektorátusok*. 2008. <http://www.pccd.hu/nemzetismeret/html/10-2.html>. Letöltve: 2008. 10. 06. 40-41.

szerves részének tekintette a különféle hazai és külföldi alapítványok, valamint segélyek (egyszeri felajánlások), sőt néhány nyugati ország kormányának magyar diákok számára létesített ösztöndíjait, továbbá a vagyonos családok hozzájárulásait, amelyekkel kiegészítették gyermekeik továbbtanulásához szükséges összegeket. A Vallás és Közoktatási Minisztérium éves költségvetései ugyanakkor minden esetben tartalmazták a különféle külföldi ösztöndíjakhoz nyújtott kormányzati hozzájárulásokat is.¹⁵

Hóman Bálint, az 1930-as évek kultuszminisztere (1932.10.1.–1938.05.13.; 1939.02.16.–1942.07.3.) kisebb módosításokkal, de folytatta a hazai tudományos intézményrendszer fejlesztését. A tudósképzés támogatását kormányközi kapcsolatok megkötésével igyekezett elősegíteni. Együttműködési szerződéseket kötött Lengyelországgal, Olaszországgal, Ausztriával (mindhárom 1935), továbbá Németországgal (1937), Észtországgal (1938), Finnországgal (1938), Japánnal (1940) és Bulgáriával (1941). A törvényben kihirdetett egyezmények – többek között – tartalmazták a szerződő felek tudósainak látogatását, a diákcserét, az ösztöndíjasok kölcsönös küldését. Az egyébként németbarátnak ismert Hóman komoly kísérleteket tett francia, amerikai, angol tudományos szervezetekkel való kapcsolatok kiépítésére és továbbvitelére is. A tudománypolitikájában – részben éppen a német nyomás és terjeszkedés ellensúlyaként – arra törekedett, hogy megtartsa, és fejlessze Magyarország kapcsolatait a nyugat-európai országokkal és Egyesült Államokkal.¹⁶

Ösztöndíjakkal a tudományokért és a tudósképzésért

A széles látókörű szakmapolitikus, Klebelsberg az 1920-as években két tendenciát észlelt. Láta és tapasztalta egyrészt, hogy a 20. század tudománypolitikája kifejezetten természettudományos irányt vett, amely erős nemzetközi jelleggel bír, másrészt, hogy „a vezetés terén a világháború következtében Európát Amerika váltja fel. Azt azonban – kérdezi – csak a jövő mutathatja meg, hogy a magas kultúra terén: a szellemi és kedélybeli élet legmagasabb régióiban: szépirodalomban, művészetben és tudományban Amerika képes lesz-e az emberiségnek azt nyújtani, amit Európa kétezer éven át adott.”¹⁷ Klebelsberg jó érzéssel ismerte fel, hogy a kultúra és a tudomány „centrumai átrendeződés” előtt állnak. A megfogalmazásában ugyanakkor taktikus. Az Egyesült Államokat „leválasztja” a győztes Nyugattól. Az USA ugyanis nem volt elégedett a versailles-i békeművel. A békeszerződést nem írta alá, hanem helyette Magyarországgal 1921. augusztus 29-én különbékét kötött.

15 Az érintett törvénycikk megtalálhatóak az Országos Törvénytár 1925–1930. évi számaiban.

16 Ujváry, 2008. I.m. 40-41.

17 Közművelődés, 1924. 7-8. sz. 295.

A Klebelsberg Kuno által létesített, és kisebb módosításokkal Hóman Bálint részéről is támogatott magas műveltség célját szolgáló külföldi ösztöndíjak rendszere tizennyolc tanéven keresztül működött. Kezdetben a vallás- és közoktatásügyi miniszter hivatalból intézte az ügyeket, 1928-tól pedig az 1927. évi XIII. t.c.-vel létrehozott Ösztöndíj Tanács. A testület elnöke Berzeviczy Albert, az MTA elnöke, alelnöke Ilosvay Lajos egyetemi tanár, ügyvezető igazgatója, Domanovszky Sándor egyetemi tanár volt.

Klebelsberg tudománypolitikai törekvéseit, és az 1920-as évek hazai tudományos életét a Magyary Zoltán által szerkesztett, kormányzati megrendelésre készült és 1927-ben kiadott *A magyar tudománypolitika alapvetése* című tanulmánykötet tartalmazza és foglalja össze. A kötetben „hangsúlyos szerepet kapott” a fiatalok tanulmányaihoz, kutatásaihoz különösen segítséget nyújtó három magyar intézetről (Berlin [1927], Bécs [1924], Róma [1927/28]) szóló rész. Magyary Zoltán bemutatja, hogy minden egyes intézetnek megvolt az egyéni színezete és irányultsága. Bécsbe elsősorban a tág értelemben vett történettudomány, illetve az orvosi szakok, Berlinbe a műszaki és a természettudományok, Rómába pedig a művészeti élet és az egyháztörténet tehetséges ösztöndíjasai és képviselői érkeztek. A kötet kitér azokra az egyéb nyugati kapcsolatokra is, melyek jelentős mértékben hozzájárultak a hazai tudományosság fejlesztéséhez. Ilyen volt például a Michigan Agricultural College. A magyar-amerikai tanár- és diákcseré ügyeinek irányításával megbízott Teleki Pál elérte, hogy a michigani mezőgazdasági főiskola 1924/25. tanévben meghívott két magyar tudóst: Doby Gézá, a Közgazdaságtudományi Kar agrokémiai rendes tanárát és Kotlán Sándort, az Állatorvosi Főiskolai kórbonctani tanszékének segédtanárát, akik személyenként évi 1200 dollár ösztöndíjban részesültek. A fejlett mezőgazdasági oktatás és mezőgazdasági kultúra megismerése és a hazai mezőgazdaság számára nagy előnnyel járt az is, hogy 1926-ban félévre Ballenegger Róbert kertészeti tanintézeti tanár, közgazdasági kari egyetemi magántanár az Egyesült Államokban folytathatott tanulmányokat, és cserében egy amerikai kutató dolgozhatott a budapesti állatorvosi főiskolán. Sikerült elérni, hogy főiskolai szintű, magyar nyelven folyó oktatást szerveztek a Franklin- és Marshall-kollégiumban és akadémián, valamint a református egyház teológiai szemináriumában Lancaster P. A.-ban. Az Egyesült Államokban működő református egyház 1921-ben magyar tanszéket állított fel, hogy az amerikai magyar ifjak együtt és azonos feltételek mellett sajátítsák el az ismereteket. A lancasteri főiskolán a magyar nyelv, a magyar irodalom, a magyar történelem és Magyarország földrajza témakörben 2–8 félévre terjedő rendszeres előadásokat szerveztek. Több kiváló amerikai tudós és pedagógus kezdeményezésére alakult meg 1919-ben az Institut of International Education. Célja a nemzetközi nevelés előmozdítása könyv- és tanár-csere révén. A világháború után egyre több európai diák kereste fel az Egyesült Államok egyetemét. Németország korábban az idegen diákok centruma volt. Az 1920/21. tanévben Amerikában 8357-en tanultak, míg a német egyetemeknek

6334 idegen hallgatójuk volt. Kívánatosná vált, hogy minél több a magyar diák jusson el Amerikába, de az odautazás, valamint az ottani élet és tanulás magas költségei miatt ezt csak az ösztöndíjasok teheték meg. Az amerikai egyetemeken ösztöndíjakban az első világháború utáni években kezdetben a győztes országok diákjai részesülhettek. 1924-ben sikerült egy magyar egyetemi hallgatónőnek megszereznie a Bryn Mawr College ösztöndíjat. A következő évben kapcsolat alakult ki az Institute of International Education-nal, amely révén hat ösztöndíjas helyet kaptak a magyar diákok. Az 1926/27-es iskolaévben ismét mehettek ösztöndíjas magyar lányok a Smith Vesse és Radcliffe College-ekbe, egy asszisztens pedig a pittsburghi egyetemre juthatott be. Az ösztöndíjasok útiköltségeit Amerikába és vissza a kultuskormány viselte, az Egyesült Államokban élő magyarok között – a magyar kormány „politikamentes háttérmunkálkodásai” segítségével – azonban szervezés indult annak érdekében, hogy adományokkal segítsék az útiköltségekhez szükséges összegek gyűjtését.¹⁸

A két világháború között ösztöndíjban részesültek pontos száma nehezen kideríthető. A források bizonytalansága, nem egységes szerkesztési gyakorlata miatt a kimutatások nem pontosak.¹⁹ Klebelsberg publikációiban és az országgyűlésen tartott beszédeiben említett adatai is ellentmondásosak. A korabeli kormányzatok tudományfejlesztő törekvései és tartalmi tendenciái mégis viszonylag jól körvonalazhatóak.²⁰ Az ösztöndíjasok száma az 1924/25-ös tanévtől az 1941/42-es tanévig mindösszesen 2562 fő volt. Ez a szám országonkénti bontásban 2581 említést tartalmaz, ugyanis néhány ösztöndíjas megosztotta idejét két ország között. Az ösztöndíjasok száma az 1930/31-es tanévben volt a legtöbb: 241 fő.

A gazdasági világválság következtében az 1931. évi XXVI. t.c. – amely kimondta a kultuszminisztériumi költségvetés csökkentését – jelentősen befolyásolta a külföldön tanuló ösztöndíjasok számát is. Például az Ausztriában (Bécsben) és Angliában tanulók száma még a kezdeti nagyságrendet sem érte el. A csökkenés még jelentősebb, ha figyelembe vesszük, hogy a válság nemcsak az ösztöndíjhelyek számát, hanem időtartamát is megrövidítette. Az 1931/32. tanévet követő időszakban egyre több féléves, sőt előfordult, hogy negyedéves ösz-

18 *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Budapest, 1927. Szerk: Magyary Zoltán. 454-472., Vajda, (2004) I.m., Ujváry, 2008. I.m., Pritz, 1995. I.m. 243.

19 Ujváry Gábor (1993): *Magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1867-1944*. Levéltári Szemle, 3. sz. 37-46., Schneider Márta: *Külföldi ösztöndíjasok (1924-1942)* Budapest 1988 (kézirat); Pritz Pál: *Magyarságkép és külföldi propaganda a húszas évek első felében*. Századok, 1994. 6. sz. 1078-1116., T. Kiss Tamás: *Jegyzetek a két világháború közötti művelődéspolitikai elitképzési programjáról*. Felsőoktatási Szemle, 1988. 11. sz. 662-674., T. Kiss Tamás: *A két világháború közötti elitképzést szolgáló ösztöndíjrendszerről*. In.: Apáczai-Napok 2006. Hagyomány és fejlődés. Tanulmánykötet II. Győr, 2007. Szerk: Lőrincz Ildikó. 197-209.

20 Ujváry, (2008) I.m.; Schneider Márta: *Magyar kulturális intézetek Bécsben a két világháború között*. A Bécsi Magyar Történelmi Intézet és a Collegium Hungaricum. Magyarországtudatás. A Magyarországtudat Intézet évkönyve. Budapest, 1989. 205-216.

töndíjat adott ki a tanács. Az ösztöndíjasok száma az 1936-tól 1939-ig eltelt tanévekben emelkedett. Ezt a növekedést azonban nem az állami ösztöndíjak számának a gyarapodása idézte elő, hanem a megszorított alapítványok, a fogadó országok és a csereösztöndíjak (Magyar Nemzeti Bank, Gyáriparosok Országos Szövetsége, Országos Mezőgazdasági Egyesület, Teleki Pál gyűjtése, Deutscher Akademischer Austauschdienst, Institute of International Education, New York).

A nyugat-európai országokba irányuló kapcsolatok építése a harmincas évek második felétől mind nehezebbé vált. Németország viszont egyre több helyet biztosított a magyar diákok számára. Az ösztöndíjrendszer továbbfejlesztésére 1937-ben került sor. Március 4-én megalakult a Külföldi Magyar Intézetek Kuratóriuma. A kuratórium elnöki funkcióját egészen vallás- és közoktatásügyi miniszterré történt kinevezéséig Teleki Pál töltötte be. Tagjai többségükben neves tudósok voltak. A második világháború kitörését követő időszakban tovább csökkentek az ösztöndíjas helyek és a meglévők egy része is kiadatlan maradt. Megszűntek a lengyel állami csereösztöndíjak és a finn ösztöndíjak. Angliában és Franciaországban magyar diák nem tanulhatott. Az 1941/42-es tanévben viszont az ösztöndíjhelyek száma az előző évhez viszonyítva bulgáriai csereösztöndíjakkal gyarapodott.

A két világháború közötti időszakban országokénti bontásban három ország emelkedett ki a sorból: Ausztria, Németország és Olaszország. Ennek alapvetően két oka volt. Az egyik politikai, a másik intézményi. A Horthy-rendszer egyre szorosabb kapcsolatot épített ki a Harmadik Birodalommal és Olaszországgal, másrészt Bécsben, Berlinben és Rómában egyaránt működött Collegium Hungaricum. Ezeket az államokat Franciaország követte, jóllehet fele annyi ösztöndíjast fogadott, mint Németország, a többihez viszonyítva azonban így is többet.

Valószínű, hogy az Egyesült Államokba utazó ösztöndíjasok kategorizálása pontatlan, nem tükrözi a valóságot. A források ugyanis nem tüntetik fel minden esetben azt, hogy a fiatal milyen típusú ösztöndíjjal utazott ki. Ezért a magyar állami ösztöndíjasok közé sorolódtak azok is, akik a kiutazási költségeiket az ösztöndíjas költségkeretből kapták. A gazdasági válságot követően, majd később politikai okok miatt (1935-től) a statisztikák nem tartalmazzák magyar állami amerikai ösztöndíjast. Az alapítványi és csereösztöndíjak viszont szinte ebben az időben jelentkeznek és mutatnak ettől kezdve viszonylag állandó számot. Angliában a magyar állami ösztöndíjak játszottak döntő szerepet. Az 1925/26. tanévben Oxfordban 3, Cambridgeben 2, Aberdeenben 4 és Londonban 5 ösztöndíjas tanult. Az országok közül még Svájc és Görögország emelkedett ki a sorból. Svájcban az állami ösztöndíjasok száma a figyelemreméltó. A második világháború idején ugyanis több fiatal tanulhatott az ország oktatási intézményeiben, mint a békeévekben. A görögországi tanulmányokat a Hariseion Alapítvány tette lehetővé. Meg kell még említeni Finnországot, Svédországot, Lengyelországot és Észtországot, de járt ösztöndíjas Mongóliában és Indiában is

Az ösztöndíjak között az államiak a meghatározóak, az összesnek mintegy 59,3 %-a. Ezt az alapítványi követi 11,3 %-kal, illetve egyéb állami 9,6 %-kal, majd csereösztöndíjak következnek 7,2 %-kal. Amennyiben a kézi és a tansegélyes ösztöndíjasokat is az államihoz soroljuk, akkor az állami ösztöndíjak száma és aránya még jelentősebb. Egyébként ez azért tehető meg, mert ezek az ösztöndíjfajták is abból a költségvetésből kerültek ki, amelyből az államiak. A magyar állami ösztöndíjhelyek csökkenésével párhuzamosan majdnem azonos időben valamennyi ország kormánya növelte a különböző fajtájú ösztöndíjait.

A nem kormányzati szervezetek részvétele a tudományos intézményrendszer fejlesztésében és a tudósképzésben

Klebensberg Kuno sok energiát fordított arra, hogy kapcsolatokra tegyen szert olyan nyugati szervezetekkel, melyek képesek (és akarnak) hozzájárulni a magyarországi tudományos – elsősorban természettudományi – intézményrendszer kiépítéséhez és a tudósképzés támogatásához. Az ismert dokumentumok alapján az rajzolódik ki, hogy különösen jó munkamegosztás és együttműködés alakult ki a VKM és a Rockefeller Alapítvány között. Palló Gábor szerint „A Rockefeller Alapítványnak semmi köze nem volt a Horthy-kormányzat politikájához, sem ennek eszméihez, a kultúrfőlényhez és hasonlókhhoz. A jobboldali kultuszminiszter azonban megértette, hogy a segítséget onnan kell elfogadni, ahonnan jön, kivált, hogy ez nem kötődött semmilyen politikai, világnézeti feltételhez, csupán az alapítvány saját céljaihoz. A kulturális kormányzat, jóllehet konzervatív eszméket vallott, céljai megvalósítása érdekében mindent megtett még a kozmopolita civiltársadalom felől érkező segítség megszerzéséért is.”²¹

Az 1920-as években, amikor a Rockefeller Alapítvány megkezdte kelet-európai működését, két alapvető célt tűzött ki maga elé: a természettudomány fejlesztésére épülő egészségügy modernizálását és az orvosképzés korszerűsítését. Megjelenését az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban az a cél is vezérelte, hogy erősítse a német dominanciával és a Szovjetunióból kiinduló kommunista veszéllyel szembeni ellenállást és támogassa a liberális, demokratikus erőket. Az alapítvány kezdetben még tartózkodó magatartást tanúsított Magyarországgal szemben. Az országnak a Népszövetségbe történt belépését követően azonban felkérést kapott, hogy vizsgálja meg a magyarországi egészségügy helyzetét. Az alap tevékenysége alapvetően három területre terjedt ki: intézmények létesítésére és működésének segítésére, laboratóriumok, kutató helyek felszerelésére és ösztöndíjak nyújtására. Az Alapítvány Magyarországon több intézményt támogatott, köztük az Országos Közegészségügyi Intézetet, a budapes-

21 Palló Gábor: *Tudomány és civiltársadalom. A Rockefeller alapítvány magyarországi tevékenysége.* Magyar Tudomány, 1997. 2. sz. 237.; *A Rockefeller-alapítvány Közép- és Kelet-Európában a két világháború között.* Minerva, 1993. 3. sz., Magyar 1927. I.m., 454-472.

ti, szegedi és pécsi tudományegyetemeket, a Budapesti Műszaki Egyetemet, a Tihanyi Biológiai Kutató Intézetet és az Országos Kémiai Intézetet. Az alap anyagilag is támogatta az egészségházak hálózatának megteremtését a tüdő-és nemibeteg gondozó intézetek megszervezését. Amikor a Rockefeller-ösztöndíjasként a Cambridge-i Egyetem Biokémiai Intézetében kutató Szent-Györgyi Albert hazajött Magyarországra, az Alapítvány 1931-ben 119 ezer dollárt adományozott a szegedi egyetemnek. A hazai kutatók és laboratóriumok többsége ugyan szerény támogatásban részesült, de sok esetben ez is jól jött. Az alapítvány nemcsak az 1920-as évek elején támogatta jelentős nagyságrendű tudományos könyv és kiadvány adományozásával a hazai intézményeket,²² hanem később is.

Klebelsberg Kuno és a Rockefeller Alapítvány közötti kapcsolatra jó példa az a levél, melyet miniszteri pályáját követően, 1932. június 6-án írt az alapnak. A kormányzati támogatás jelentős csökkentése miatt segítséget kért a Természettudományi Nemzeti Alap számára és az ösztöndíjak fedezéséhez. A levelében írja, hogy "Az állam az 1929/30. évi költségvetésből 150 000 Pengőt bocsátott az alap számára, melyet a [Természettudományi Nemzeti] Tanács kezel. Az 1932/33. évi költségvetésben ez az összeg azonban 30 000 Pengőre apadt... E rovat drasztikus csökkentése valóban bénító hatású, és ezért merészelnék a Rockefeller Alapítványt arra kérni, segítse ezt a hiányt fedezni egy 200 000 Pengőnyi összeg adományozásával..."²³ Klebelsberg arra is kéri az alapítványt, hogy az ösztöndíjak 73,5 %-os csökkentése miatt, segítsen „a felnövekvő tudósnevezedéken... és a magyar tudományon... az 1932/33-as kritikus költségvetési évben”. Az Ösztöndíjtanács számára 360 000 Pengőt kér, lehetőleg egy párizsi bankban, letétben elhelyezett dollárban, mert a kormány korlátozta a devizaforgalmat.²⁴ A levél megfogalmazásában néhány figyelemre méltó gondolat is felfedezhető, amely jól jellemzi Klebelsberg tudománypolitikai stratégiáját és taktikáját. A – mai szóhasználatnál civil szerveződésű – Rockefeller Alapítványtól segítséget kérő, már nem kultuszminiszter (ha úgy tetszik, állampolgár) Klebelsberg kiemelten hangsúlyozta, hogy az autonóm szerveződésű Természettudományos Nemzeti Alap és Tanács, valamint az Ösztöndíjtanács számára kéri a támogatást. Az utóbbi esetében az sem került el a figyelmét, hogy – igazodva az alapítvány alapvető célkitűzéséhez – nevesítse a segély fő rendeltetését: a támogatásra az orvostudomány és orvosképzés fejlesztése miatt van szükség.

Palló Gábor a Rockefeller-tevékenység leglátványosabb részvállalását a magyar tudományban – különösen az 1920-as években – a magyar egyetemi hallga-

22 Közművelődés, 1924. 10. sz. 387., Minerva, 1993. 3. I.m.

23 A Klebelsberg-levél. A Rockefeller Alapítványnak, 1932. jún. 6-án. Természet Világa, 1989. 9. sz. 390.

24 A Klebelsberg-levél. I.m., 391.

tóknak adott külföldi és hazai ösztöndíjakban látja.²⁵ Az alap azonban támogatta a már „érettebb” tudósok külföldi tanulmányútjait is. Számos magyar orvos utazhatott tapasztalatszerzése, többek között Sántha Kálmán professzor 1936-ban dolgozhatott külföldön. Az International Education Board az 1924/25. tanévtől nyújtott ösztöndíja átlagban havi 120 dollár volt 12 hónapon át, de biztosította az utazási költségeket és a tandíjakat is. Az alap előnyben részesítette azokat, akik 35 évnél nem idősebbek, és a kémia, fizika, biológia, mennyiségtan vagy mezőgazdaságtan művelésével foglalkoztak. Palló Gábor összesen 205 olyan személy tudott azonosítani, aki 1956 előtt személyes támogatást kapott, többségében ösztöndíj, kisebb részben műszervásárlási segély formájában. A nevek között kiemelkedő személyiségek sorakoznak Törő Imrétől Straub F. Brunóig, Laki Kálmántól Schulek Elemérig, a pszichológus Kardos Lajostól Lissák Kálmánig és Haynal Imréig vagy a kolloidikus Buzágh Aladárig stb. Ide számíthatjuk azokat a világhírű magyar tudósokat, akik már külföldön kaptak Rockefeller-támogatást. Mindenekelőtt talán Hevesy Györgyöt, aki freiburgi intézetét az alapítványnak köszönhette, és a Bohr-intézetben is az alapítvány fedezte világszínvonalú kutatásait. Neumann János, Pólya György, Szilárd Leó, Teller Ede, a kémikus Farkas László, a közgazdász Balogh Tamás és még sokan szintén a támogatottak közé tartoztak pályájuk valamely pontján.”²⁶

A hazai tudományos élet fejlesztésében viszonylag jelentős helyet foglalt el egy másik alapítvány is, a Smith Jeremiah Alapítvány. A Nemzetek Szövetsége által Magyarország szanálásának ellenőrzésére kiküldött főbiztos, Smith Jeremiah (1870-1935), amerikai állampolgár, a Magyarország részéről a neki megállapított tiszteletdíjat nem vette fel. A magyar kormány ezért távozásakor, érdemeit megörökítendően, a megmaradt 3,5 milliárd koronát a Magyar Nemzeti Bank részvényeibe fektette. A hozadékból alapítványt hozott létre. A kamatokból a budapesti József-műegyetemet végzett technikusok ösztöndíjában részesülhettek, így az Egyesült Államokba folytathatták tanulmányaikat.²⁷ Az ösztöndíjak az 1927/28. tanévtől kezdve kerültek kiosztásra. Az ösztöndíjasok számát és az összeget az alapítványi jövedelem arányában évről-évre a kultuszminiszter állapította meg. Többek között Rázsó Imre gépészmérnök, mezőgazda, műszaki egyetemi tanár, 1937-ben Smith Jeremiah-ösztöndíj segítségével egyéves tanulmányutat tudott tenni az Egyesült Államokban és Kanadában, a traktorgyártás, a mezőgazdasági munkaszervezés és termelési módszerek tanulmányozása céljából. A Smith Jeremiah ösztöndíj segítségével végezte 1928-ban a televízióval kapcsolatos kutatásait Tihanyi Kálmán, Vörös Imre gépészmérnök, egyetemi tanár az ösztöndíj segítségével 1929-30-ban 14 hónapos tanulmányutat tett az Egyesült Államokban.

25 Palló, 1997. I. m. 239.

26 Palló, 1997. I. m. 240.

27 Magyary, 1927. I. m. 468.

Klebelsberg Kuno a „kormányzati merevség oldása” miatt, a természettudományok támogatása érdekében, a VKM költségvetésében elkülönített pénzalappal, 1926-ban létrehozta a „félíg nem kormányzati szervezet”, a Természettudományi Nemzeti Alapot. A kutatásokba bevonta a magántőkét is. Személyes tekintélye és kapcsolatai révén alakította meg a kereskedelem és a pénzvilág a Széchenyi István Tudományos Társaságot a mezőgazdaság, az ipar, a gyakorlati fontosságú kutatások finanszírozására. A társaság állami segítségben nem részesült, olyan kutatásokat finanszírozott, amelyek viszonylag gyorsan megtérülő gyakorlati eredményekhez vezettek. A kémiai kutatások terén például Issekutz Béla, Varga József és Zemlén Géza a segélyek felhasználásával nemzetközileg is jelentős eredményeket értek el. Az alap számos fiatal, tehetséges vegyész pályafutását is segítette. A Budapesti Tudományegyetemen folyó fizikai-kémiai kutatások támogatására megítélt összegekből 1931–1937 között Erdey-Grúz Tibor, Lengyel Béla valamint Schay Géza kapott támogatást. A Természettudományi Nemzeti Alapból 1926 és 1944 között a természettudományos kutatások összesen másfélmillió pengőt meghaladó támogatásban részesültek, melynek közel 15 százaléka a kémiai tudományok fejlődését szolgálta.²⁸

„Messzire kell menni ahhoz, hogy a tudós látszódjék!”²⁹

A 20. században Magyarországon – a politikai rezsimek gyakori változásai miatt – az 1920-as évek elején felerősödött a politikai–gazdasági indíttatású emigráció. Klebelsberg az 1920-as évek végétől erőfeszítéseket tett arra, hogy hazahívja a külföldön dolgozó magyar tudósokat. Fontosnak tartotta a külföldi magyarság és a magyar állam összefogását. 1929. május 5-én a Pesti Naplóban – sajátos megfontolás alapján – Ady Endre „Új versek” (1906) cím nélküli nyitódarabja sorait – „Góg és Magóg fia vagyok én” – kölcsönvéve „Szabad-e Dévénynél betörnöm új időknek új dalaival?” címen írt vezércikkében személyesen is megszólította a tudományok külföldön élő magyar képviselőit. Írásában arról értekezett, hogy kétféle tudomány létezik, s azokat – szerinte – a nyugati hatás kétféle-

28 Kovács Géza: *A tudománypolitikus Klebelsberg*. Természet világa, 1989. 9. sz. 387., Móra László: *A természettudományi kutatások állami támogatása a két világháború között*. Magyar Tudomány, 1989. 9. sz. 773. o., Móra László: *Az Országos Természettudományi Tanács és Alap működése*. Technikatörténeti Szemle, 1988/89. 177-193., Móra László: *A Széchenyi Tudományos Társaság és a magyar természettudományi és technikai kutatások*. Technikatörténeti Szemle, 1990/91. 63-78. o., T. Kiss Tamás: *A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kuno kultúrát szervező tevékenysége*. Budapest. 1997. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. Munkafüzetek 42. 38-49. o., Palló Gábor: *A „magyar jelenség” és a kémia*. Fizikai Szemle, 2002. 4. sz. 108.

29 Az 1970-es évek első felében folytatott tanyakutatásaim során említette egy bordányi ember, amikor elköszöntem tőle. „Ebből az országból távoznia, messzire kell mennie, meg kell halnia az embernek, ahhoz, hogy becsüljék”. T. Kiss Tamás: *„Messzire kell menni ahhoz, hogy az ember látszódjék...”* Krónikás, 2001. 4. sz. 10-12.

képpen érinti. „A szellemi tudományokban, hogyha át is veszünk külföldi szempontokat és módszereket, mindez csak inkább impulzust adjon, sem mint lényegét érintő befolyást gyakoroljon. Egészen másképpen áll a dolog az orvosi, a gazdasági, a technikai és a természettudományokkal. E téren minden sovinizmus és partikularizmus kegyetlenül megbosszulja magát, ezek számára Dévénynél szélesen ki kell tárnai a kaput, és jöjjenek ott sokan, mentül többen, új időknek új találmányaival, új termelési módokkal, főképp új energiákkal.” A miniszteri felhívás csekély eredménnyel járt. A Rockefeller Alapítvány támogatásával felszerelt korszerű szegedi laboratórium ugyan megtette a hatását, mert Cambridgeből a fiatal Szent-Györgyi Albert 1930-ban hazajött. (Egyébként Klebelsberg nem élte meg Szent-Györgyi Albert Nobel-díját [1937].) Az 1910-es évek végén és az 1920-as években külföldre távozott, magukat emigránsnak tekintő kutatók közül azonban sokan nem is reagáltak érdemlegesen. Klebelsberg cikkét a külföldön élő magyar zsidó tudósok tudomásul vették, de nem éltek a felkínált lehetőséggel. Az elutasításban közre játszott a numerus clausus (1920. évi XXV. tc.), amely – bár ezt *expressis verbis* nem mondta ki – az egyetemekre felvehető zsidó fiatalok arányát 5%-ban határozta meg. Klebelsberg elvetette az antiszemitizmust. Személy szerint 1920-ban ugyan részt vett a törvényjavaslat előkészítésében, a szavazásról azonban távol maradt. Az általa átdolgozott szövegváltozat alapján, 1928 elején, hogy „a törvény lényege megmentésre kerüljön”, törvény módosításra került sor.³⁰

Az 1930-as évtized közepétől Európában teret nyerő nácizmus időszakában sok tudós már a kontinensről is menekülni kényszerült. Sokan kerültek olyan helyzetbe, hogy előbb a szakmai pályájuk vált reménytelenné, később már az életük is veszélyben forgott. Ez a sajnálatos körülmény lehetővé tette, hogy aránylag könnyen megszerezhetővé vált az a hatalmas érték, melyet az emigráló tudósok szellemi potenciálja képviselt. A fogadó államnak vagy államoknak ugyan nehézségeik támadtak, hiszen aligha voltak képesek annyi kutatói munkahelyet teremteni, amennyit a menekülő kiválóságok igényeltek volna. A tudósok befogadása – „megszerzése” – azonban hosszabb távon „jó befektetésnek” látszott. A tehetséges fiatalok és tudósok Kelet-Európából az 1920-as években történő Nyugatra távozása, majd túlnyomó többségüknek a nácizmus elől Amerikába történő menekülése jelentős mértékben hozzájárult, hogy a tudományos központja Európából áthelyeződött az Egyesült Államokba. Hogy ez a folyamat megtörténhetett, abban hatalmas szerepet töltött be a Rockefeller Alapítvány, még akkor is, ha a menekítésben elsősorban a természettudományok és ezen belül is a biológia és az orvostudomány képviselői foglaltak el vezető he-

30 *Bethlen István titkos iratai*. Az iratokat sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta: Szinai Miklós és Szücs László. Budapest. Kossuth Kiadó. 1972. 256-257. o., Nagy Péter Tibor: *Hajszálcsövek és nyomáscsoportok*. Budapest, 2002. 120-131. o., Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Budapest, 1999. 42-43.

lyet. Az Egyesült Államokban 1933-ban az Elüldözött Német Tudósokat Segítő Rendkívüli Bizottság (Emergency Committee in Aid of Displaced German Scholars) alakult. Az ezt követő hét évben a Rockefeller Alapítvány 775.000 dollárt fordított a tudósok elmenekítésére.³¹

A második világháború után a magyar tudománypolitika a hidegháború miatt új helyzetbe került. A belpolitikai átrendeződés Magyarországot a Szovjetunió felé orientálta.³² Az amerikai-magyar kapcsolatok 1947-től megszakadtak. A magyar kormány visszautasította a Rockefeller Alapítvány támogatását. A kelet-európai országokban kiépülő totalitárius rendszerek, valamint a tudományos kutatások szabadságának veszélyeztetése miatt az Egyesült Államok többek számára újra menedékhely lett. A tudósok körében megindult egy új kivándorlási hullám, amelyhez a Rockefeller Alapítvány ismét jelentős segítséget nyújtott. Szent-Györgyi Albert távozása után Bay Zoltán, a matematikus Szász Ottó, Radó Tibor, Fekete Mihály, a forradalom után Lakatos Imre és még számos nemzetközi hírű magyar tudós is arra kényszerült, hogy az Egyesült Államokba, vagy valamelyik nyugati országba emigráljon.

A 20. századi Magyarországon uralkodó viszonyok miatt, az USA kormányzati támogatásának és a Rockefeller Alapítvány hatékony közreműködésével állhatott elő az a helyzet, hogy az Egyesült Államok a „marslakók”³³, olyan kiemelkedő magyar tudósok gyűjtőhelyévé válhatott, mint a szuperszonikus repülés megalapozójaként és a rakéatechnika egyik kezdeményezőjeként ismert, kiemelkedő matematikai tudású Kármán Tódor, a radioaktív nyomjelzést felfedező Nobel-díjas Hevesy György, a nagy magyar matematikus Pólya György, a szerveskémikus Zechmeister László, a nukleáris láncreakció energiatermelő funkcióját felfedező Szilárd Leó, a hallás mechanizmusát felderítő, Nobel-díjjal kitüntetett Békesy György, az atommagok és elemi részecskék elméletének továbbfejlesztéséért, különös tekintettel a természetben érvényesülő alapvető szimmetriaelvek felfedezéséért ugyancsak Nobel-díjban részesülő Wigner Jenő, a számítástechnikai alapokat lerakó Neumann János, a fizikus Teller Ede, a szintén Nobel-díjat kapott közgazdász Harsányi János, a szénhidrogén-kémia kutatása terén elért eredményeiért Nobel-díjas Oláh György, a Holdra irányított radar-

31 Darwin H. Stapleton: *A Rockefeller Alapítvány, menekült tudósok és atomtechnika*. Fizikai Szemle, 1997. 3. sz. 102. o., Palló Gábor: *The „Unacceptables”: American Foundations and Refugee Scholars between the Two Wars and after*. Magyar Tudomány, 2002. 3. sz. 376.

32 N. Szabó József: *A magyar kultúra-egyetemes kultúra. Magyarország kultúrdiplomáciai törekvései 1945-1948*. Budapest, 1998. 133. o.

33 Marx György: *A marslakók legendája*.

http://209.85.129.132/search?q=cache:dtbA6EM_PmYJ:fizika.fazekas.hu/oktatas/erte

Letöltve: 2009. 02. 09., Palló Gábor: *Az európai egyetem funkcióváltozásai*. In: Felsőoktatástörténeti tanulmányok. Budapest, 2001. Magyar Felsőoktatás Könyvek, Professzorok Háza. Szerk: Tóth Tamás. Ill. <http://www.phil-inst.hu/tudrend/Tt/egy-kot/pallo.htm> Letöltve: 2009. 02. 14.

hullámok visszaverődését kimutató fizikus Bay Zoltán, az „A” vitamin kutatása terén sikeres Zechmeister László.

Epilógus

A két világháború közti magyar kormányzatok költségvetéseiben a tudományos intézményrendszer kialakítása sokáig jelentős összegekkel szerepelt. A Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultuszminiszterek által támogatott, a tudományos intézménystruktúra kiépítésének szerves részét képező ösztöndíjrendszer fő politikai rendeltetése a középosztálybeli tehetséges fiatalok oktatásának-nevelésének a támogatását szolgálta, amelytől csupán kivételes esetben lehetett eltérni, akkor, ha „különleges tehetségű gyermekről” volt szó. Klebelsberg, amikor az agráriusokat nyugtatta: „hogy az ösztöndíjas a földműves foglalkozástól ne vonassék el”³⁴ jelezte, hogy a tehetségek kiválasztása a társadalom egyetlen rétegére, a középosztályra korlátozódik. Mindez magába rejtette, hogy a kiválóságok helyett és mellett a kiváltságosak kerülhettek kedvező és kedvezményezett helyzetbe. Ugyanakkor aligha cáfolható, hogy ebben az időben és ebből a körből kikerült tudós generáció, az 1945 utáni romló hazai társadalmi talajon is képes volt még hosszú évekig őrizni és szervezni a tudomány igényes művelését. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy az anyagi feltételeket biztosító kormányzatok és a társadalmi (alapítványi) erőforrások által a nyugati tudományos élet centrumába beemelt, ott tartósan megmaradó kutatók, és a hazai szerényebb állapotok között élő, csupán állami eszközökkel rendelkező tudósok lehetőségei között – az egyéni képességek, a tehetség kétségkívül meglévő különbségén túl – olyan számottevő különbségek alakultak ki, melyek jelentős hatást gyakoroltak az elérhető eredményekre is.

34 BCT, 325.

Tóth Zsuzsa

Holland irodalom a *Nyugat* című folyóiratban

A folyóirat jelentősége a magyar irodalomban

Két ország irodalmi és kulturális életének összekapcsolódása sokféleképpen nyomon követhető. Az egyik legkézenfekvőbb módszer, ha megvizsgáljuk az adott ország irodalmának fogadtatását a másik országban, jelen esetben a holland irodalom szerepét a 20. századi magyar irodalom kontextusában. Jelen vizsgálatom alapjául a 20. század legjelentősebb magyar irodalmi folyóirata, az 1908 és 1941 között működő *Nyugat* szolgál, ezen belül is az a néhány kritika és egyéb publikáció, amely holland írókkal hozható kapcsolatba.

A *Nyugat* megalapítása körüli időszakot szokás a magyar irodalom egyik leggazdagabb és legfontosabb időszakának nevezni. Az új, polgári irodalom megteremtésére irányuló törekvések a 19. századig nyúlnak vissza. Ezekkel a törekvésekkel párhuzamosan ebben az időszakban igény jelentkezett egy olyan modern magyar irodalomra, amely lépést tud tartani a nagy európai irodalmakkal.¹ Ezen megújító törekvések középpontjában a *Nyugat* állt, mint a korszak legjelentősebb irodalmi folyóirata. A folyóirat létrejöttével kezdődött a modern magyar irodalomtörténet és -kritika.

Más megfontolások is megelőzték a folyóirat létrejöttét. A szerkesztők egyrészt úgy gondolták, hogy a magyar poétika „nagy korszaka” nem ért véget Arany János költészetével, és hogy a magyar próza utolsó „nagy virtuózai” nem Jókai, Mikszáth vagy Gárdonyi voltak.² Másrészt, a szerkesztők meg voltak győződve arról, hogy a magyar irodalom nem indul virágzásnak, ha a külföldi irodalmaktól továbbra is elszigetelten létezik.³

A *Nyugat* jelentősége abban is megmutatkozik, hogy képes volt túlélni az ideológiai és forradalmi megrázkódtatásokat, és megtartotta központi, mértékadó szerepét.⁴ Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a folyóirat az esztétikai értéket hangsúlyozta és az irodalmat nem a közélettel kapcsolta össze. A *Nyugat* folyamatosan megjelent az első világháború idején, és a háborút követő különböző

1 *A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig.* 5.

2 *Ibid.* 67.

3 *Ibid.*

4 Kókay György, Buzinkay Géza és Murányi Gábor: *A magyar sajtó története.* 215.

politikai rendszerek sem befolyásolták működését.⁵ A folyóirat presztízse folyamatosan növekedett, köszönhetően annak, hogy a korszak leghíresebb és legfontosabb magyar írói vettek részt a működésében, többek között *Ady Endre*, *Babits Mihály*, *Kosztolányi Dezső*, *Krúdy Gyula* és *Karinthy Frigyes*.

Külföldi irodalom a Nyugatban

A 20. század elején a különböző irodalmi irányzatok közül a szimbolizmus, a naturalizmus, a szecesszió és bizonyos avantgárd irányzatok is megjelentek a magyar kulturális életben.⁶ A *Nyugat*, mint a korszak legfontosabb irodalmi folyóirata, a külföldről érkező irányzatok fórumává vált. Az 1925. évfolyam 16-17. számában jelent meg egy cikk „A *Nyugat* új korszaka” címmel, amely a folyóirat új programját hirdette: a szerkesztők „élénk és szoros kapcsolatot” akartak teremteni a nyugati kultúrával, emellett „elfogulatlan és szigorú kritikával” akarták illetni az irodalom és a többi művészet művelőinek munkáját.⁷ A tervük az volt, hogy külföldi írók műveiről is publikáljanak kritikákat, illetve, ha lehetséges volt, eredeti műveket is igyekeztek megjelentetni a folyóiratban. A szerkesztők célja tehát az olvasók tájékoztatása volt a külföldi kulturális élet legfontosabb eseményeiről.

Ahogy Szegedy-Maszák Mihály megemlíttette a „*Nyugat* és a világirodalom” című székfoglalójában, a legkiválóbb magyar írók már a 19. században hangsúlyozták a nemzetközi összehasonlítás szükségességét.⁸ Ez az igény fontos szerepet játszott a *Nyugat* létrejöttében. A folyóirat a címével is jelezte egyik legfontosabb célkitűzését: a magyar irodalom nyugati színvonalra való emelését.

A *Nyugat* szerkesztői szerint a magyar irodalom a legnagyobb európai irodalmakkal is versenyhezhet. Az, hogy a szerkesztők és a közönség mit tekintett a „legnagyobb európai irodalmaknak” a *Nyugat* idejében, nyomon követhető a folyóiratban a külföldi irodalmakkal kapcsolatban megjelent cikkek alapján.

A folyóirat szerkesztői számára a „nyugat” elsősorban Franciaországgal volt egyenlő.⁹ A magyar olvasók sokoldalúbb és árnyaltabb képet kaptak a francia prózáról, mint bármely más külföldi irodalomról.¹⁰ A francia irodalmon belül a szimbolisták, közülük is Charles Baudelaire és Paul Verlaine voltak a legnépszerűbbek a *Nyugatban*: 21, illetve 12 alkalommal szerepeltek a folyóiratban.¹¹

A *Nyugat* korábbi évfolyamaiban a francia irodalom mellett német nyelvű művek fordultak elő a leggyakrabban. A német irodalmat a folyóiratban legin-

5 Ibid.

6 Fenyő Mario D.: *A Nyugat hőskora és háttere*. 54.

7 „A *Nyugat* új korszaka.” *Nyugat*, 1925. 16-17. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

8 Szegedy-Maszák Mihály: „A *Nyugat* és a világirodalom.” 1.

9 Fenyő Mario D.: *A Nyugat hőskora és háttere*. 94.

10 Szegedy-Maszák Mihály: „A *Nyugat* és a világirodalom.” 13.

11 Galambos Ferenc: *Nyugat repertórium*. 106-107.

kább Johann Wolfgang Goethe képviselte: csaknem negyven alkalommal említik meg a nevét a *Nyugatban*.¹² A német irodalom más szempontból is fontos szerepet játszott a *Nyugatban*: egyfajta közvetítő irodalomként szolgált. Ez a közvetítő szerep kétféleképpen nyilvánult meg: egyrészt más külföldi irodalmak a német fordításuk révén váltak ismertté a magyar olvasók számára, másrészt ezeket a műveket gyakran hasonlították össze az akkoriban nagy presztízzsel bíró német irodalommal. A német irodalom népszerűsége a *Nyugat* korábbi évfolyamaiban annak köszönhető, hogy a német nyelvű irodalmak általánosan ismertek voltak az Osztrák-Magyar Monarchiában, részben azért is, mert a közönség értette a nyelvet.

A *Nyugat* azonban nem mindig segítette azoknak a külföldi íróknak a megismerését, akik jelentősnek bizonyultak a világirodalomban. Az amerikai irodalom például nem volt hangsúlyos a folyóiratban, egyes esetekben pedig az európai irodalom részének tekintették. Szegedy-Maszák állítása szerint Schöpflin Aladár egy 1910-ben megjelent cikkében Mark Twaint nevezte az első amerikai írónak, és például Poe-t vagy Longfellow-t nem is tekintette az amerikai irodalom képviselőjének.¹³ Egy évvel később Babits Mihály azt állította, hogy Poe angol költő volt.¹⁴ Ennek ellenére Walt Whitman és Eugene O'Neill mellett Poe volt az egyik amerikai író, akinek néhány művét megjelentette a *Nyugat*.¹⁵ Ami a kritikákat illeti, az előbb említett írókon kívül Ernest Hemingway és Sinclair Lewis műveivel foglalkoztak a legtöbbet,¹⁶ de olyan jelentős 19. századi és korabeli szerzőkről nem tettek említést, mint a transzcendentalista Ralph Waldo Emerson és Henry David Thoreau, a költészetben maradandót alkotó Emily Dickinson, vagy a 20. század egyik legjelentősebb modernista prózaírója, F. Scott Fitzgerald.

A nagy európai irodalmak iránti érdeklődésnek az lett a következménye, hogy a folyóirat kevesebb figyelmet szentelt a kelet-európai országok, illetve a kisebb nyugat-európai országok, mint például Hollandia irodalmának. A *Nyugat* repertórium alapján azonban megállapítható, hogy a holland irodalommal ellentétben a skandináv irodalmak például igen ismertek voltak a folyóiratban. A dán

12 Ibid. 110-11.

13 Szegedy-Maszák Mihály: "A *Nyugat* és a világirodalom." 6.

14 Ibid.

15 Edgar Allan Poe műveinek a *Nyugatban* megjelent fordítása: "Lee Annácska" (1909), "Ulalume" (1909), "Anni" (1909), "Valakinek a paradicsomban" (1909), "Himnusz" (1909), "Álomország" (1909), "A holló" (1913, 1918, 1920, 1923), "A harangok" (1920), "Ligeia" (1925). Walt Whitman műveinek a *Nyugatban* megjelent fordítása: „A városi hullaház”, „Hallottalak: ünnepi édes hangja az orgonának”, „Ős ösztönök”, „Győzelmi dal a legyőzötteknek”, „Egy asszony vár rám”, „Egy elbukott európai forradalmárhoz”, „Ti betörök a törvény előtt” (mindegyik fordítás 1919-ben jelent meg a folyóiratban), „A vihar büszke zenéje” (1920). Eugene O'Neill műveinek a *Nyugatban* megjelent fordítása: *Anna Christie* (1924). Galambos Ferenc: *Nyugat repertórium*. 104.

16 Ibid.

irodalommal kapcsolatban körülbelül harminc kritika jelent meg a *Nyugatban*. A norvégok közül Henrik Ibsen volt a legismertebb, mintegy harminc cikkben ismertették műveit, míg a svéd irodalom képviselői közül August Strindberg neve fordult elő a leggyakrabban a folyóiratban.¹⁷

A különböző külföldi irodalmak jelenléte a *Nyugatban* nem tekinthető reprezentatívnak. Bár az angol és amerikai irodalom ismert volt a folyóiratban, a lap íróinak tudása felszínes volt velük kapcsolatban, és legtöbbször egy kalap alá vették azokat. Az olvasókat tehát nem a világirodalomban betöltött szerepükhöz mérten tájékoztatták ezekről az irodalmakról.

Holland irodalom a 20. század első felében

Ha röviden áttekintjük a 20. század első felének fontosabb holland irodalomtörténeti eseményeit, láthatjuk, hogy a *Nyugat* szerkesztői és írói nem az ismertségük vagy irodalmi jelentőségük alapján választották ki a szerintük publikálásra érdemes holland szerzőket.

Bár a naturalizmus már a 19. század végén jelen volt a holland irodalomban, a 20. században is éreztette hatását. Ton Anbeek átfogó irodalomtörténeti munkájában két, a 20. század első évtizedében megjelent regényt tekint a holland naturalizmus csúcspontjának: Marcellus Emants *Beavatás (Inwijding)* című regényét, illetve Louis Couperus *A kis lelkek könyvei (De boeken der kleine zielen)* című művét.¹⁸ A holland naturalista drámairodalom legjelentősebb képviselője a 20. század első felében Herman Heijermans, aki elsősorban szocialista tematikájú drámáival vált világhírűvé.¹⁹

19. századi virágzása után ismét visszatért a holland irodalomba a történelmi regény, egyfajta eszképpista reakcióként a korszak holland irodalmának naturalista tendenciáira.²⁰ Louis Couperus ebben a műfajban is jelentőset alkotott, többek között az 1917-ben megjelent *A komédiások (De komedianten)* című regényével.

A 20. század első évtizedeiben, csakúgy, mint más nyugat-európai országok irodalmában, a holland irodalomban is megjelentek az avantgárd irányzatok. Ton Anbeek szerint azonban az avantgárd mozgalmak, mint az expresszionizmus, a futurizmus vagy a szürrealizmus, nem kerültek előtérbe Hollandiában.²¹ Anbeek Theo van Doesburg nevét említi egyetlen igazi holland avantgárd szerzőként, de a költő Hendrik Marsmant, az expresszionizmus egyik képviselőjét is ide sorolja.²² Theo van Doesburg jelentősége a holland avantgárdon belül abban áll, hogy ő volt az a szerző, aki újraértelmezte a modern regényt. Felfogása szerint a mo-

17 Galambos Ferenc: *Nyugat repertórium*.

18 Ton Anbeek: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885-1985*. 95.

19 Ibid. 96.

20 Ibid. 99.

21 Ton Anbeek: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885-1985*. 130.

22 Ibid.

dein regény megtagadja a hagyományos tér- és időviszonyokat, és a valóságot elsősorban nyelvi eszközök segítségével ábrázolja.²³ Anbeek szerint ezek a sajátosságok csak 1930 után jelennek meg a holland irodalomban, a legmeggyőzőbb példa Ferdinand Bordewijk 1934-ben megjelent *Bint* című regénye.²⁴

A szimbolizmus szintén jelen volt a 20. századi holland irodalomban, de hatása csak a költészetben figyelhető meg.²⁵ Szimbolista jellegzetességeket mutat ebben az időszakban Herman Gorter, valamint követőinek, Jan Hendrik Leopoldnak és Pieter Cornelis Boutensnek a költészete.²⁶

Az úgynevezett „nyolcvanas mozgalom” a 19. század nyolcvanas éveiben formálódott, de tagjai, köztük Willem Kloos, Albert Verwey és Lodewijk van Deyssel egészen a 20. század közepéig tevékenyek voltak. A nyolcvanasok az akkoriban uralkodónak számító moralizáló jellegű költészet ellen fordultak és a szépség szolgálatába állították művészetüket. A mozgalom saját folyóirata, a *De Nieuwe Gids*, például 1943-ig létezett.

Holland irodalom Magyarországon és a Nyugatban

Általánosságban elmondható, hogy a holland irodalom iránti magyarországi érdeklődés nem volt olyan szisztematikus a 20. század első felében, mint jelenleg.²⁷ Ebben az időszakban a „világirodalom” kifejezés alatt a „nagy nyelveken” íródott műveket értették. A német irodalom magyarországi népszerűsége például azt eredményezte, hogy a holland szerzők művei német fordításaik révén váltak ismertté Magyarországon.

Maga a holland irodalom nem volt túlságosan népszerű Magyarországon a 20. század első felében. A kevés holland szerző közül, akiknek a nevét itthon is ismerték, Multatuli volt az egyik legnépszerűbb: *Sajida és Adinda* című elbeszélését 1901-ben, míg *Max Havelaar* című regényét 1924-ben fordították magyarra.²⁸ Louis Couperus művei közül a *Végzet (Noodlot)*, valamint a *Psyche* fordítása ismert ebből az időszakból.²⁹

Ami a holland szerzők műveinek magyar fordítását illeti, az 1930-as évek vége és az 1940-es évek eleje volt a legtermékenyebb évtized 1900 és 1945 kö-

23 Ibid. 123.

24 Ibid.

25 Ibid. 131.

26 Ibid. 82.

27 Rádai Andrea: De receptie van Herman Heijermans' toneelstukken in de eerste helft van de twintigste eeuw in Boedapest. http://www.ned.univie.ac.at/CMS/Comenius/Amos/Scripties/R_dai_Andrea_De_receptie_van_Herman_Heijermans_toneelstukken_in_de_eerste_helft_van_de_twintigste_eeuw_in_Boedapest

28 Szabó Emese és Beke Katalin: "Van Guido to Het geheim." 81.

29 Ibid.

zött. A legtöbbet fordított holland író 1900 és 1945 között Herman Heijermans³⁰ és Jo van Ammers-Küller.³¹ Az 1930-as és 1940-es években Madelon Székely-Lulofstól öt fordítás ismert.³²

A *Nyugatban* összesen öt megjelenés köthető a holland irodalomhoz. Herman Heijermans, Madelon Székely-Lulofs és Jo van Ammers-Küller az a három holland szerző, akiknek a neve felmerült a folyóiratban. A publikációk közül három recenzió, illetve Herman Heijermans életművének bemutatása. Ezeken kívül a folyóiratban megjelent még Jo van Ammers-Küller *Az alma és Éva* című regényének egy részlete.

Herman Heijermanshoz a *Nyugatban* három cikk kapcsolódik. Szerdahelyi Sándor 1924-ben megjelent cikke Heijermans életművének áttekintése.³³ Szerdahelyi szerint Heijermans volt az az író, aki „a múlt század lelki tespedéséből kiobbantotta az emberiséget”.³⁴ Szerdahelyi a holland drámairodalom megteremtőjének nevezi Heijermans-t, és szerinte Heijermans egyik érdeme az volt, hogy „fölismerete, hogy a naturalizmus analitikus módszere olyan, mint valami természettudományos demonstráció”, amely a pedagógia egyik leghatásosabb eszköze.³⁵

A cikk további részében Szerdahelyi áttekinti Heijermans életművét, megemlítve legfontosabb regényeit és drámáit, köztük a *Dora Kremer*, a *Gettó*, a *Hetedik parancs*, és *A remény* című műveket. Heijermans *A remény* című drámájáról Szerdahelyi negatív kritikát fogalmaz meg: szerinte „ebben a tragédiában alig történik valami”, de elismeri, hogy a mű „még mindig eleven érzésekre tapint”.

Szerdahelyi szerint Heijermans tragikumja az volt, hogy teljesen kimerítette kora diktálta szerepét, „hivatását betöltötte”. Az általa képviselt naturalizmus egy idő után elvesztette aktualitását, és talán ennek is köszönhető, hogy Heijermans munkássága már a 20. század elején feledésbe merült. Ennek ellené-

30 Heijermans magyar fordításban megjelent művei: *Gettó* (1903), *Zsidó furfang* (1904), *A nyolcvanas szám* (1906), *A Mari* (1912), *A vörös kalóz* (1913), *Fecske család a levegőben* (1913), *Hetedik parancs* (1920), *Blöff* (1926), *A remény* (1950). Ibid.

31 Jo van Ammers-Küller magyar fordításban megjelent művei: *Tantalus* (1931), *Urak, szolgák, asszonyok* (1941). *A Tavelinckek hűsége 1799-1813: Regény Napóleon idejéből* (1942), *Felfordult világ: egy nagy szerelem története az 1792-1795 években* (1942), *A Coornvelt-ház asszonyai* (1943), *Coornvelt Erzsébet házassága* (1943), *Álarcosok* (1945), *Quist ezredes családja* (194?), *Madame X: Napóleon korának nagy kalandornője* (1943). Csepregi Klára: *Holland (flamand, fríz, németalföldi, afrikaans) – magyar bibliográfia. Hollandián kívül és Magyarországon megjelent írások.* 97-98.

32 Madelon Székely-Lulofs magyar fordításban megjelent művei: *Az őserdő rabjai* (1934), *A másik világ* (1937), *Szumátrai őrjárat* (1937), *Gumi* (1937, 1942). *Utolsó kísérlet* (1944). Ibid. 151.

33 Szerdahelyi Sándor: “Herman Heijermans.” *Nyugat*, 1924/24. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

34 Ibid.

35 Ibid.

re Szerdahelyinek az a véleménye, hogy Heijermans nem hiányozhat „az emberi felszabadulás kultúrhistóriájából”.

Herman Heijermans *A remény* című drámájáról Lengyel Menyhért írt egy kritikát a Nemzeti Színház 1909. június 11-i előadása után.³⁶ Lengyel szerint *A remény* „szomorú és ordináré színdarab”. Heijermans-t hatásvadászattal vádolja, és hozzáteszi, hogy a darab mondanivalója már nem aktuális.

Heijermans *A Mari* című drámáját az Új Színház vitte színre 1912-ben. Karinthy Frigyes cikke a bemutató után jelent meg a *Nyugatban*.³⁷ Karinthy – Lengyel Menyhérthez hasonlóan – szintén negatív kritikával illeti Heijermans-t. Karinthy az a véleménye, hogy *A Mari* „nem jelenti dramaturgiai szempontból a legmagasabb színvonalat”, és szerinte Heijermans „a témát elég érdekesnek találja, hogy önmagában hasson”. Karinthy egyébként egyedül magát a témát ítéli meg pozitívan: „szerencsésnek és ötletesnek” nevezi. A szereplők közül Mari karakterét találja a legjobbnak, de hozzáteszi, hogy „Mari tisztán színészfeladat, semmi egyéb nincs benne”.

Nagypál István cikkében pozitívan ír Madelon Székely-Lulofs 1937-ben megjelent *Szumátrai őrző* című regényéről.³⁸ Nagypál szerint a regény „a gyarmati világ igazi arcát” mutatja be, minden kegyetlenségével, a bennszülöttek kizsákmányolásával, és az ember természettel folytatott harcával együtt. Lulofs „nem színezi ki a borzalmakat”, hanem a maguk valóságában ábrázolja azokat, és az ember és természet közötti „mondai hatású ellentétet” puritánul realista eszközökkel éri el.

Összegzés

A *Nyugat* programjának egyik legfontosabb eleme az volt, hogy a magyar irodalom jeles képviselői mellett a külföldi irodalmakat is megismertesse a folyóirat olvasóival. A külföldi irodalmak kiválasztása azonban aránytalan volt: bizonyos országok irodalma nem a világirodalomban betöltött szerepüknek megfelelő hangsúllyal volt jelen a folyóiratban.

Ez az aránytalanság a holland irodalom esetében is igaz. A *Nyugatban* összesen két holland szerző, Herman Heijermans és Madelon Székely-Lulofs műveiről jelentek meg kritikák, illetve Jo van Ammers-Küller *Az alma és Éva* című regényéből egy részlet. A holland irodalom nem volt annyira népszerű Magyarországon, mint a nagy nyugat-európai országoké, ennek ellenére például Herman Heijermans-tól és Jo van Ammers-Küller-től tíz-tíz fordítás jelent meg a

36 Lengyel Menyhért: „A Remény.” *Nyugat*, 1909/12. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

37 Karinthy Frigyes: „A Mari (Heyermans kétfelvonásosa – az Új Színház bemutatója).” *Nyugat*, 1912/7. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

38 Nagypál István: „Szumátrai őrző. Madelon Lulofs regénye.” *Nyugat*, 1938/1. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

20. század első felében. Magyarországi ismertségük és jelenlétük a *Nyugatban* azonban ellentétben áll hollandiai népszerűségükkel.

Herman Heijermans jelenléte a *Nyugatban* érthető, hiszen a 20. század eleji holland drámairodalom legjelesebb képviselőjeként vált világhírűvé, emellett pedig az egyik legtöbbet fordított holland szerző volt Magyarországon ebben az időszakban.

Madelon Székely-Lulofs, a másik holland szerző, akinek a neve felmerült a *Nyugatban*, az 1930-as években szintén világhírűvé vált az Indonéziában játszó-dó regényeivel. Jelenléte a *Nyugatban* elsősorban annak köszönhető, hogy magyar férjén, Székely Lászlón keresztül szerteágazó magyar kapcsolatokkal rendelkezett és 1930 és 1938 között Budapesten élt.³⁹ A Székely házaspár a magyar-holland irodalmi kapcsolatok szimbólumává vált jelentős fordítói tevékenysége révén: rajtuk keresztül olyan kiváló magyar szerzők műveit ismerhették meg Hollandiában, mint Márai Sándor, Molnár Ferenc, vagy Földes Jolán.⁴⁰

A folyóirat tehát nem a legjelentősebb holland írókat ismertette meg a közön-séggel, másrészt a korszak jelentős holland szerzőivel viszont nem foglalkozott. A *Nyugat* írói nem tesznek említést például a holland költészetéről, aminek következtében olyan fontos irodalmi irányzatok holland képviselői hiányoznak a folyóiratból, mint a szimbolizmus vagy az expresszionizmus, és olyan jelentős szerzők, mint Hendrik Marsman, Theo Van Doesburg, vagy Martinus Nijhoff.

Más jelentős 20. századi holland szerzők, akik bár ismertek voltak Magyarországon, mégsem szerepeltek a *Nyugatban*. Louis Couperus a legjobb példa erre, akinek több regényét is lefordították magyarra, de a neve csak egyszer szerepelt a folyóiratban, Ignotus cikkében, aki a „germán költészet” képviselőjeként tekint rá.⁴¹

Bibliográfia

A magyar irodalom története. V. kötet: *A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965.

„A Nyugat új korszaka.” *Nyugat*, 1925/16-17. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

Akker, W.J. van den: „M. Nijhoff ontvangt Van Eycks kritiek op Vormen.” In: M.A. Schenkeveld-Van der Dussen (hoofdred.): *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers, 1993. 615-621.

Anbeek, Ton: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885-1985*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1990.

³⁹ Pusztai Gábor: „Inleiding.” In: *Acta Neerlandica* 5. 16.

⁴⁰ Pusztai Gábor és Gerard Termorshuizen: „De tweede man. Het huwelijks van Madelon Lulofs en László Székely.” In: *Acta Neerlandica* 5. 55.

⁴¹ Ignotus: „Mlle. Beulemans.” *Nyugat*, 1910/16.

- Csepregi Klára: *Holland (flamand, fríz, németalföldi, afrikaans) – magyar bibliográfia. Hollandián kívül és Magyarországon megjelent írárok*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2008. <http://mek.oszk.hu/05800/05861/05861.pdf>
- Fenyő Mario D.: *A Nyugat hőskora és háttere*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 2001.
- Galambos Ferenc: *Nyugat repertórium*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Tanszék, 1959.
- Ignotus: "Mlle. Beulemans." *Nyugat*, 1910/16. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- "Jo van Ammers-Küller: Az alma és Éva. Részlet egy készülő regényből." *Nyugat*, 1932/9-10. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Karinthy Frigyes: "A Mari (Heyermans kétfelvonásosa – az Új Színpad bemutatója)." *Nyugat*, 1912/7. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Kókay György, Buzinkay Géza és Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest: Sajtóház, 2001.
- Lengyel Menyhért: "A Remény." *Nyugat*, 1909/12. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Nagypál István: "Szumátrai őrjárat. Madelon Lulofs regénye." *Nyugat*, 1938/1. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Pusztai Gábor: "Inleiding." *Acta Neerlandica*, 5. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007. 9-24.
- Pusztai Gábor és Gerard Termorshuizen: "De tweede man. Het huwelijk van Madelon Lulofs en László Székely." In: *Acta Neerlandica*, 5. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007. 49-62.
- Rádai Andrea: *De receptie van Herman Heijermans' toneelstukken in de eerste helft van de twintigste eeuw in Boedapest* http://www.ned.univie.ac.at/CMS/Comenius/Amos/Scripties/R_dai_Andrea_De_receptie_van_Herman_Heijermans_toneelstukken_in_de_eerste_helft_van_de_twintigste_eeuw_in_Boedapest Hozzáférés: 2007. máj. 31.
- Szabó Emese és Beke Katalin: "Van Guido tot *Het geheim*. Nederlandse boeken in Hongaarse vertaling." In: *Acta Neerlandica*, 1. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001. 79-93.
- Szegedy-Maszák Mihály: *A Nyugat és a világirodalom*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2000.
- Szerdahelyi Sándor: "Herman Heijermans." *Nyugat*, 1924/24. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

Krasznai Andrea

Terrorveszély a légi közlekedésben

A terrorcselekmények enciklopédiájában a polgári légi közlekedés ellen elkövetett merényletek önálló fejezetet képeznek. Mióta az ember meghódította az eget, a repülés világa – sebezhetősége következtében – mindig is vonzotta a megfélemlítés és a pusztítás szándékától vezérelt merénylőket. 2001. szeptember 11-e a terrorizmus történetében meghatározó mérföldkő, mely jelzi, hogy poszt-modern világunk új típusú fenyegetésének intenciói tízezer méter magasan is a régiek maradtak.

A tanulmány a terrorizmus természetrajzát igyekszik körvonalazni és a légi közlekedés elleni merényletek jellemző sajátosságait veszi górcső alá, különös tekintettel megváltozott világunk realitásának kontextusában.

1. A terrorizmus színeváltásai – a genezistől napjainkig

A terrorizmus árnyékként kíséri az emberiség történetét. Gyökerei a bibliai időkben is fellelhetőek. Római megszállóikkal szemben a zelóták politikai indítatásból nyúltak ehhez a „fegyverhez”. A *zeal* terminus technikus Palesztinában – eredetileg a hellenizmus korának integráló hatását ellensúlyozandó – a judaizmus tisztaságának megőrzésére irányuló törekvést fejezte ki. A zelóták a leigázó Római Birodalommal szemben, szabadságvágytól és gyűlölettől vezérelve, nem riadtak vissza semmilyen eszköztől és áldozattól. A zelóta szikáriusok hírét messzire vitte törös, késes „harcmodoruk.”

A terror politikai fogalmának eszmei alapvetése a nagy francia forradalom idejére datálódik (1789-99). A jakobinus regnálás korában a *terror uralma* (régime de la terreur) pozitív felhanggal bírt. Maximilien Robespierre is ezen ideológia nevében juttatta vesztőhelyre opponenseit. A terror az igazságos és jó ügy védelmezőjének „álruhájában” tetszelegve, mindig is igyekezett megfelelő érvet vagy ideológiai alapvetést találni az erőszak alkalmazásának jogosságához. Jóllehet a terror nem feltétlenül tart igényt ideológiára. A halálos eszmétől vezérelve a francia forradalom idején 40 000 embert végeztek ki guillotine-al.

A modernkori terrorizmus kezdetei a 19. századi Oroszországba vezetnek. A Narodnaja Volja (Népakarat) 1881. március 13-án II. Sándor cár ellen bombamerényletet hajtott végre, mely az uralkodó életébe került. A cár elleni támadásokat korábban sikertelen akciók sora fémjelzi.

A történelem e szakaszában az életellenes merényletek elkövetőit nem a vérszomj és az öldöklés puszta vágya hajtotta, a konkrét személyekre irányuló akcióktól távol állt az esetlegesség. Az uralkodóházak reprezentánsai, a hatalom letéteményesei ill. az azt kiszolgáló elit tagjai estek a gondos szelekció áldozataul. Az emberélet kioltását a merénylők korántsem tekintették magától értetődőnek. Jó példa erre Ivan Kaljajev, aki 1905. február 2-án azért kímélte meg Szergej nagyherceg életét, mert annak gyermekei is a hintóban tartózkodtak. Két nappal később azonban már semmi sem fogta le a merénylő kezét, hogy a gyilkos bombát elhajítsa. Gavriilo Princip szerb diákot sem a minél több áldozatot kívánó vérontás ösztönözte a sarajevói merényletben, amikor 1914. június 28-án meggyilkolta Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar trónörökösét és feleségét. Ez a célszemély-gyilkosság volt az utolsó mozzanat, mely a nagyhatalmakat az első világháború kirobbantásához vezette.

Az első világháborút követően jobboldali eszméktől vezérelt terrorszervezetek jöttek létre Németországban és Olaszországban. A jobboldali militáns ideológia Észak-Amerikát sem hagyta érintetlenül.

A '60-as évek végén Nyugat-Európában a kapitalizmus legyőzésének gondolatától áthatott nacionalista csoportok jöttek létre. Németországban megalakult a Vörös Hadsereg Frakció, Olaszországban pedig a Vörös Brigádok. E szervezetek korántsem tudhattak magukénak tömeges taglétszámot. (A baloldali ideológia az Egyesült Államokban is mozgalmakat szült.) 1968 a modernkori terrorizmus mérföldköve. Európa fiataljait világforradalmat kirobbantani akaró világjobbító és „világmegváltó” baloldali eszmék fűtötték, a marxista tanok és hatások értelmiségiek széles rétegét babonázták meg. A kurzusváltás azonban elmaradt, az új világ víziója egyre inkább délibábnak bizonyult. A vágy és a valóság, a remény és a realitás, a *van* és a *legyen* fordított arányossága egyre nyilvánvalóbbá vált. „A terrorizmus hirtelen igen sokféle formában és igen elmentmondásos célokkal és eszmékkel jelentkezett. 1968 a modern társadalom történetének egyik sorsfordulója. A nyugati társadalmak kulturális átalakulásával, a hagyományos ideológiák kimerülésével relativizálódtak az addig követett értékek mind a bal-, mind a jobboldalon. [...] A materiális szegénység szemben a jóléti fogyasztó struktúrák váltak az elégedetlenség tárgyaivá. [...] A 68-as mozgalmakban ismét szóhoz jut az anarchizmus, a baloldali megmozdulások elcsendesedésével pedig a változások radikálisabb menetét kívánók terrorizmusa. Ez utóbbiak terrorakciókkal próbálják '68 általuk értelmezett üzenetét a társadalom számára továbbítani.”¹

1 Haskó Katalin: A terrorizmus történeti fejlődése. A modern terrorizmus történelmi megjelenése és társadalmi kötődései. In: Tálás Péter (szerk.): Válaszok a terrorizmusra – avagy van-e kiút az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal-Chartapress, Budapest, 2002, 23. o.

A '60-as években a terrrorszervezetek támadásainak fókuszában a tárgyi környezet, a statikus világ javai álltak, figyelmük a materiális lét szimbolikus értékeire, objektumaira irányult. A modern kori cselekmények célszemély-áldozatául a hatalom, a politikai, a diplomáciai, a gazdasági élet és a pénzvilág meghatározó egyéniségei estek. Az 1978-as Moro-gyilkosságban (is) a VIP-orientáltság képződik le. A terrorizmus újabb módon való inkarnációját jelzi azonban, hogy célkeresztje a kiemelt személyiségekről, az egyes emberről egyre inkább a tömeges halálozási rátával járó cselekmények irányába mozdult.

A terrorcselekmények kivitelezési módjai illusztrálják, hogy a világbirodalmi, totalitárius nagyhatalmi lét zsarnokai hogyan éltek a félelemgenerálás eszközeivel. Az állami szerepvállalású terrorizmus gyökerei az antikvitásban keresendők. A Görög és a Római birodalomban a rettenetkeltés a hatalomgyakorlás egyik alappillérenek minősült. A régi idők szelleme a történelemben időről-időre felbukkan és kísért. A 20. századot különösképpen is jellemezte a „mundérba bújó” pusztító akarat-manifesztaáció, mely jelen volt Mussolini fasiszta Olaszországában, Adolf Hitler harmadik birodalmi látomásában, vagy Joszif Sztálin „nagy terrorjában”. A totalitárius nagyhatalmi lét és terror önnön népét is veszélyeztette és emésztette. A történelem véreskezű diktátorainak regnálását – Mao Ce-tung, Pol Pot... – kiugró halálozási ráta jellemzi. „A terror olyan, mint egy zenemű, oly sok hangszer, mindegyik összehangolva, tökéletesen együtt játszik, hogy megteremtse a kívánt hatást. A fájdalmat, a horrort és a félelmet.”²

Az állami szerepvállalású terrorizmus, mely a '70-es évek végét és a '80-as éveket jellemezte, a terrorizmustörténet megkerülhetetlen fejezetét képezi. Az állam indította és irányította akciók forgatókönyvei az adott ország intenciói, törekvései és céljai mentén íródtak. A renegát országokat lajstromozó, amerikai szenátusi nyomásra készült listára azok a haramiaállamok kerültek – Észak-Korea, Irak, Irán, Kuba, Líbia, Szíria és Szudán – melyek szponzor-tevékenysége elvitathatatlan. Irak és Kuba napjainkra kiírta magát ezen országok sorából. Líbia haramiasága is inkább a múlt attribútuma, mintsem a jelen politikai ismertetőjele.

A '80-as évek tömeges emberáldozatot követelő gyilkos scénárióit újabb fókuszváltás jellemzi. Az iszlám által keltett szélsőséges merényletek gyújtópontjába Nyugat-Európa és a „nagy sátán”, az Amerikai Egyesült Államok került. A '90-es évek folyamán az erőszakáradat radikalizálódott, az iszlám extrémizmus ideológiai háttere erősödött és vallási felhangja egyre inkább „hallhatóvá vált.” A modernkori terrorizmust – mely rendszerint egy-egy állam határain belül lokalizálódott – felváltotta annak legújabb kori „műfaja”, a transznacionális erőszakáradat. A modernkori terrorizmus mutációja a hiper-terrorizmus, mely harcát „nemes” szándékoktól és indulatoktól vezérelten vívja.

2 Time Magazine. A 2001. szeptember 11-i események kiadványa.

(Poszt) posztmodern világunk terrorizmusa politikai, vallási, nemzeti (etnikai) ideológiák mentén szerveződik, melyet gazdasági, szociális és társadalmi motivációk „színeznék” tovább.³ Ezen jelenség-eggyüttes pusztító egymásba kapaszkodásával és erejével a világ 2001. szeptember 11-én kényszerült szembeesülni.

Az al-Kaida típusú terrorizmus áldozatai rendszerint ártatlan civilek, célja pedig a minél nagyobb halálozási mutató elérése. Az új típusú fenyegetettség léte és jellege a bizonyosság, hogy a terrorcselekmények kivitelezési módjai az idők során változnak, de az örök emberi indulatokon és szándékokon mitsem fog az idő.

2. Repülő célpontok

A Wright fivérek 1903. december 17-én hódították meg az eget, végérvényesen felülírva a hagyományos közlekedési struktúrát. Az ember a kezdetektől igyekezett a magasba emelkedni – akár felfelé szökő építményeivel: Bábel tornya; akár Ikarusz módjára magának „szárnyat növesztve”.⁴ A halandó a lét fizikális határait feszegető kíváncsiságával, alkotó, teremtő képességének birtokában egyre messzebb jutott.

A felfedezni akarást, az ismeretlen megismerésének és meghódításának természetes vágyát azonban megmértelyezte az emberi természet árnyoldala. A *creatio ex nihilo* negatív ellentétpárja, a pusztítani kész gyilkos indulat, a 20. századra elérte az „egek egeit.” A polgári légi közlekedés dinamikusan fejlődő világa, sebezhetősége következtében, a terroristák „kedvelt” célpontjává lett. A vasmadarak ellen elkövetett terrorcselekmények a repülés történetének önálló fejezetét képezik.

A második világháború lezáródását követően a terror új formációi körvonalazódtak. A modernkori terrorizmus beköszöntét, a fenyegetettség intenzitását a szaporodó gépeltérítések és bombamerényletek jelezték. A kétpólusú világrend valósággal inspirálta a disszidensek „szárnypróbálgatásait”, menekülési mód választásának tekintetében. Az első halálos áldozatot követelő akció a hidegháborús éra gépeltérítéséhez kötődik.

A '60-as évek végétől az erőszakos cselekedetek célkeresztje Izraelre szegeződött. A légi járművek elleni terrorcselekmények jól példázzák, hogy a merényletek indítóoka alapvetően a zsidó-palesztin (arab, muzulmán) ellenségeskedés. A határokon átívelő erőszak a transznacionális terrorizmus névjegye. 1970 a repülés történetének egyik legsötétebb esztendeje, melyben hetvennégy utasszállító lett gépeltérítők martalékává. A '70-es években, a repülésbiztonsági regulák utas- és csomagellenőrzési hiányosságait kihasználva, megszorodtak a polgári légi közlekedés elleni támadások. Az akciók

3 Ezen alkotóelemek konstellációja nem feltétlen van minden esetben jelen.

4 Ikarusz legendája nagyszerűen illusztrálja az ember felfelé törekvésének intencióját.

középpontjába az ember- és életellenes cselekmények kerültek. A nemzetközi sajtó és a nyilvánosság figyelmére aspiráló merénylők, a félelemkeltés alapmotívuma mentén szöve terveiket, a terrorizmus eszköztárának bevetésével igen hatékony fegyverre találtak. Divatba jöttek a média közvetítésével történő repülőgépprobbantásos akciók. A Népi Front Palesztina Felszabadításáért szervezet merényletsorozatában utasszállítókat kényszerített a jordániai Dawson's Field-re, ahol az üres légi járművet, a nyilvánosság bevonásával, kamerajelenlétben robbantotta fel. A terroristák hamar ráébredtek a túszejtés számukra hasznos voltára. A fogvatartottakért cserébe rendszerint bebörtönzött társaik szabadon bocsátását követelték.

Az erősödő terrorizmus nemzetközi válaszreakciókat sürgetett. 1963. szeptember 14-én írták alá a Tokiói Egyezményt, mely a légi járművek fedélzetén végrehatott támadásokkal, cselekményekkel szemben foglalt állást. 1970. december 16-án megállapodás született Hágában a *légi járművek jogellenes hatalomba kerítésének visszaszorításáról*. 1971. szeptember 23-án Montrealban a *polgári repülés biztonsága ellen elkövetett jogellenes cselekmények visszaszorításáról* fogadtak el egyezményt. A konvenció a repülőgép-robbantások, illetve a légi úton közlekedőkkel szembeni erőszak alkalmazása ellen lépett fel. 1979-ben túszedés elleni egyezmény látott napvilágot.⁵

A túsmentő akciók sorában a repülés történetének mindezidáig paralell nélküli esete, a *Villámcsapás hadművelet*. 1976. június 27-én a Népi Front Palesztina Felszabadításáért terrorszervezet és a Baader-Meinhof csoport emberei eltérítették az Air France 139-es Tel-Aviv-Párizs járatát. A repülőgép Athénban – menetrend szerint – szakította meg útját, hogy további utasokat vegyen fel.⁶ A görög fővárosból történő felszállást követően – kétszáznegyvennyolc utasával és személyzetével a fedélzeten – a légi jármű a terroristák hatalmába került. Desztinációként a líbiai Bengázi repülőterét jelölték meg, majd az üzemanyag-feltöltést követően, a merénylők az utasszállítót az ugandai Entebbe repülőterre kényszerítették. A túsokat egy használaton kívüli terminálpületbe terelték, majd faji alapon szelektálták. Az izraelieket fogva tartották, míg a más etnikumúakat szabadon bocsátották. Az ily módon való megkülönböztetés a koncentrációs táborok emlékét idézte. „Mintha újra kezdenék a holokausztot” – vallotta a terroristák fogságából szabadult Sara Davidson.⁷ Michael Bacos, az Air France gép kapitánya, szembeszegülve a géprablók utasításával, nem volt

5 A polgári repülés világát érintő dokumentumok már korábban is létrejöttek: a párizsi, a varsói és a chicagói szerződések.

6 A fegyveres gépeltérítők fedélzetre jutását az athéni repülőtér dolgozóinak sztrájkja könnyítette.

7 National Geographic Channel: Terrorizmus maraton. 2008. augusztus 2.

hajlandó elválni a túszoctól. A kapitány példamutató és felelős magatartása a legénységet is maradásra készítette.

Simon Perez védelmi miniszter katonai beavatkozást sürgetett. Hogy a rajtaütésről eltereljék a figyelmet, Tel-Aviv kapcsolatba lépett a korábban Izrael-barát politikát folytató Idi Amin Dadával, akinek katonái mindenben asz-szisztáltak a terroristáknak. A diktátor a zsidó állammal kapcsolatos nézeteit revideálta. Az időközben palesztin- és Líbia-baráttá lett ugandai vezető jobb belátásra térítésére tett erőfeszítések azonban sikertelennek bizonyultak.

Yitzak Rabin miniszterelnök a világ nyilvánossága előtt bejelentette, hogy meghajolnak a terroristák akarata előtt, miközben Tel-Aviv grandiózus terv végrehajtására készült. A Sayeret Matkal elitalakulat kommandósai útnak indultak a 4023 km-re lévő entebbei repülőtéren fogva tartott túsok kiszabadítására. A mentőexpedíció repülési útvonalát egyetlen radar sem jelezte.

A nagyszabású akció előkészületeiről így szól a fáma: a rajtaütés előtti napon, „pénteken tudomást szereztünk róla, hogy Idi Amin – aki külföldön tartózkodott – szombat éjjel tervezett visszatérni, talán abban az időpontban, amikor a műveletnek kezdődnie kellett. A fiúk elhatározták, hogy megteremtik a saját Idi Aminukat. A 'mi' Idi Aminunkról elhatározták, hogy a legújabb és legdrágább Mercedes limoban utazik. Egy számítógépes ellenőrzés során nyilvánvaló lett, hogy Izraelben milyen Mercedesek találhatók. Találtak ugyan egy, az ugandai elnökéhez hasonló járművet, de az világos színű volt. Idi Aminnak viszont a sötét autó volt a gyengéje. Yoni és emberei – a művelet előtti napon – megszerezték az autót, amelyet sikerült feketére festeni és a festéket megszáritani.⁸ [Azt tervezték, hogy] az autóban ül majd egy izraeli katona, aki Idi Aminnak adja ki magát. Mindez az ugandaiak és a terroristák meghökkenésének és zavarodottságának fokozására szolgált.”⁹ Időközben azonban a diktátor sötét Mercedesét világosra cserélte. Az entebbei repülőtéren két őrszem – akik életükkel fizettek „éleslátásukért” – fel is figyelt a színbeli eltérésre.

A terminálépületbe behatoló kommandósok bravúros rajtaütéssel szabadították ki a túsokat.¹⁰ A vakmerő akció 1976. július 4-én, nyolc napig tartó fogoly-drámának vetett véget. A rajtaütés során százhárom fogolyból három életét veszítette, tízen pedig megsebesültek. A felmentő csapat egyetlen halálos áldozata Yonatan Netanyahu volt.

8 Yonatan 'Yoni' Netanyahu a későbbi miniszterelnök, Benjamin Netanyahu testvére.

9 Cohen, Aaron – Century, Douglas: Brotherhood of Warriors. Harper – Collins Publishers, New York, 2008, 135-136. o.

10 A túsmentő akció stratégiájának kidolgozását egyrészt nagyban segítette, hogy a terminálépületet, ahol az utasokat fogva tartották, egy izraeli cég építette és a tervrajzokat a kormány rendelkezésére bocsátotta. Másrészt a géprablók „hibát követtek el” a nem izraeli származású foglyok szabadon bocsátásával. A túsok értékes információkkal szolgáltak.

A terrorcselekmények sorában különös súllyal esnek latba az államhatalom erőteljes fellépéséhez köthető terrorcselekmények. 1985. június 23-án az Air India Toronto-Montreal-London-Delhi-Bombay járata, bombatámadás következtében, az Atlanti-óceánba zuhant. A merénylet az indiai adminisztrációnak a szikhekkel szembeni túlzott katonai erő alkalmazása vezetett. 1984-ben az indiai csapatok elfoglalták a szikh vallási szentélyt, az Arany templomot (Golden Temple). Válaszcsepásként, 1984. október 31-én, Indira Gandhi miniszterelnököt két szikh testőre megölte. Az Air India utasszállítója elleni támadás szintén a visszavágás jele volt. Ugyancsak június 23-án az Air India 301-es Tokió-Bangkok járatán is bomba robbant. A detonáció még a gép indulása előtt, a tokiói Narita Nemzetközi repülőtéren bekövetkezett. E két akcióból nyilvánvaló, hogy az állam erőteljes fellépése hogyan termel szimpatizánsokat és miként eredményezi az öngyilkos merényletek proliferációját.

Az állami megrendelésű terrorcselekmények jellemző típusának példája a Lockerbie-tragédia. 1988. december 21-én a PanAm 103-as Frankfurt-London-New York járata a levegőben felrobbant. A Heathrowról a John F. Kennedy Nemzetközi repülőtérre tartó személyszállító a skóciai Lockerbie városra zuhant. A bombatámadást egy bőröndbe rejtett rádiómagnó tartalmával hajtották végre. A kíséret nélküli úti poggyász tartalmazta a Toshiba típusú műszaki eszközbe plántált robbanószerkezetet.

A merénylet a líbiai titkosszolgálat embere(i) műve. Moammar Kadhafi 2009. szeptember 24-én a washingtoni székhelyű Külkapcsolatok Tanácsában falláciának minősítette, hogy országának köze lett volna a Lockerbie-merénylet-hez.¹¹ A 40 éve hatalmon lévő elnök elismerte, hogy a terrorakciót egy líbiai állampolgár hajtotta végre, de ellentmondást nem tűrően leszögezte, hogy a cselekmény nem állami megrendelésre valósult meg.

Moammar Kadhafinek az előző napon, szeptember 23-án, az ENSZ-ben elmondott, kedélyeket borzoló beszédével egyidőben líbiai disszidensek és a Lockerbie-katasztrófa áldozatainak családtagjai a nemzetközi szervezet székháza előtt demonstráltak.¹²

A Lockerbie-precedensre kísértetiesen hasonlít az UTA 772-es Brazzaville-Párizs járatának katasztrófája. 1989. szeptember 19-én a líbiai titkosszolgálat állományába tartozó tettesek az utasszállítót bőröndbe rejtett bombával a Szahara felett, Niger déli részén felrobbantották. Az állam irányította és finanszírozta terrorizmus példája mind a Lockerbie-merénylet, mind az UTA 772-es járatának esete. Az államhatalom generálta akciókat politikai intenciók motiválják és mozgatják.

11 Council on Foreign Relations, CFR.

12 Kadhafi 7,77 trillió USA dollárt követelt a Nyugattól és az Egyesült Államoktól, kompenzáció gyanánt, a gyarmatosítás idején okozott károkért és a harmadik világ kifosztásáért.

A '90-es években a gépeltérítési akciók száma jelezte, hogy egyének, csoportok és szervezetek, harcukat továbbra is polgári légi járművek fedélzetén vívták. 1992-1996-ig nyolcvankilenc személyszállító került géprablók hatalmába. 1990-ben negyven, 1992-ben tizenkét, 1993-ban harmincegy, 1994-ben huszonegy, 1995-ben kilenc és 1996-ban tizennégy utasszállítót térítettek el.¹³

A 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények előhírnökének minősül az Egyesült Államok honi területén 1993. február 26-án végrehajtott terrorakció. A Világkereskedelmi Központ parkolójában egy teherautóba rejtett bomba robbant, mely azonban nem bizonyult elég nagy teljesítményűnek az épület porig rombolásához. A vallási motivációktól fűtött merényletben hat ember életét veszítette, és ezernegyvenketten megsérültek. Az épületben a detonáció félmilliárd dolláros rombolást okozott. A merénylet szellemi atyja Ramzi Ahmed Yousef volt. Ő javasolta, hogy utasszállító gépeket objektumoknak repítsenek.

Egy légi közlekedési eszköz fegyverként való alkalmazására történt kísérlet 1994. december 24-én, az Air France 8969-es Algír-Párizs járatán. A terroristák arra készültek, hogy az eltérített utasszállító gépet Párizs ellen fordítják és felrobbantják. A 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények előképe ez.

A fekete keddi merényletekkel az 1995 januárjában kivitelezendő Bojinka-terv is alapvető párhuzamosságokat mutat. Ramzi Juszeft tizenegy-tizenkét amerikai repülőgépet amerikai épületekbe – CIA főhadiszállása vagy a Pentagon – akart röptetni. A Bojinka-terv és a 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények kivitelezési módjának hasonlóságain túl, a háttérszemély is azonosítható: Oszama Bin Laden.

3. Új korszak nyitánya – 2001. szeptember 11-e

A 2001. szeptember 11-i terrortámadás során négy légi jármű került az elkövetők hatalmába. A United Airlines 175-ös járata a bostoni Logan repülőtérrel Los Angeles felé tartott. Az American Airlines 11-es utasszállítója szintén Boston-Los Angeles között repült volna. A United Airlines 93-as járata a New York-i Newark Liberty nemzetközi légikikötőből San Francisco-ba tartott. Az American Airlines 77-es gépe Washington D.C.-ből, a Dulles repülőtérrel szállt fel Los Angeles desztinációval.¹⁴

Az American Airlines 11-es járata – Boeing 767-es – 7.59-kor startolt és nyugat felé tartott, amikor hirtelen délnek fordult és 8.45-kor a World Trade Center északi tornyába csapódott. Az utasszállító tragédiája a United Airlines 175-ös

13 Sweet, M. Kathleen: *Aviation and Airport Security*. Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2004, 20. o.

14 A Dulles repülőtér éves viszonylatban húszmilliós utasforgalmat bonyolít. Ez a szám több mint kétszerese a Budapest Airport szolgáltatásait igénybe vevőknek.

légi járművén – ugyancsak Boeing 767-es – megismétlődött. A gép 9.06-kor a Világkereskedelmi Központ déli tornyának ütközött.

A World Trade Center 110 emeletes felhőkarcolói egy óra leforgása alatt összeomlottak. Először a déli torony – 10.00-kor – lett a földdel egyenlő, majd 10.29-kor az északi torony vált romhalmazzá. Az Egyesült Államok hatalmát és globális pénzügyi képességeit szimbolizáló Világkereskedelmi Központ lerombolása egy új korszak mérföldköve lett a légi közlekedés ellen irányuló terror-támadások történetében. A merényletsorozatban polgári repülőgépek rakétaként csapódtak be az objektumokba. A „fegyvernemválasztás” emberek millióit sokkolta. Légi szállítóeszközök bombaként való alkalmazása addig ismeretlen jelenség volt a repülés világában.

A második gépeltérítési akció után fél órával az American 77-es Washington D.C.-Los Angeles járata a Pentagon nyugati részébe csapódott. A légi jármű hét mérföldre volt a Fehér Háztól és öt mérföldre a Pentagontól, amikor elrendelték az elnöki rezidencia evakuálását. Egy óra múlva a United Airlines 93-as járata, mely a New York-i Newark légikikötőből San Franciscoba tartott, Pennsylvaniában lezuhant. Az utasok lélekjelenlétén és elszántságán múltott, hogy a repülőgép nem érte el feltételezett célállomását, az elnöki rezidenciát.

A légi személyzetet az Egyesült Államokban (is) kötelező oktatáson készítik fel, hogy gépeltérítés esetén hogyan bírják az utasokat a terroristákkal együttműködő magatartásra. A United Airlines 93-as járatán azonban már nem volt értelme a protokoll tiszteletben tartásának. A gép sorsa és az emberek élete megpecsételődött.

A szeptember 11-i támadássorozatban kétezerkilencszázhetvenhat ember lelte halálát. A merényleteket követően először a New York-i, majd a washingtoni repülőtereket zárták le. Végül az ország minden légikikötőjére kiterjesztették a parancsot.

A transznacionális rettenet új szakaszba lépett. Az erőszak átcsapott tömegterrorizmusba. A repülőgépet elkövetési eszközként használták másod- és harmadgenerációs, a világ nyugati részén élő muszlim öngyilkos terroristák. A tizenkilenc mindenre elszánt fanatikus akciósorozatát illetően a militáns iszlámizmus szimpatizánsai és követői nagyrabecsülésüket a *magnificent 19* megjelöléssel és méltóságjelzővel fejezték ki.

9/11-et követően a prioritáslistán felszökött a védelem- és biztonságpolitika ázsiója. A professzionalizmus alternatíva nélküli értéknek bizonyult. George W. Bush szeptember 27-én indítványozta a repülőtéri biztonság szövetségi hatáskörbe utalását. A formalitásnak, mely korábban a gyakran jellemezte a tengerentúli repülőtereket, nyoma sem volt többé. A rigorózus utasbiztonsági ellenőrzés és az előírások betartása, kaotikus állapotokat eredményezett a polgári légi közlekedés világában. A repülés addig virágzó iparága szigorú intézkedéseket volt kénytelen elszenvetni. Az amerikai légitársaságok nyolcvanezer alkalmazottól

váltak meg. A szeptember 11-i terrortámadás hatásai túlnőtték az Egyesült Államok határait, hiszen 9/11 a globális világ és gazdaság elleni merénylet is volt.

A Fekete Kedd következményeként a Swissair légitársaság 2001. október 2-án összeomlott. A terrortámadás megadta a végső dőfést az egyébként is mérhetetlen finansiális és gazdasági nehézségekkel küzdő vállalatnak. 2001. szeptember 11-e Oszama Bin Laden Amerikának és a világnak adresszált egyértelmű „üzenete”, melynek célba juttatásához utasszállító gépeket használt fel.

„A terroristák taktikája példa és utánzás révén terjed” – írja Brian Michael Jenkins. Nem más ez, mint a tett propagandája.¹⁵ 2001. szeptember 11-e óta 2009. szeptember 23-ig Bin Laden követői huszonhat merényletkísérletet igyekeztek végrehajtani az Egyesült Államok honi területén, mint pl. a Brooklyn híd, vagy a chicagói Sears torony felrobbantása.

Az utánzás a polgári légi közlekedés elleni több akciókísérletben is manifesztálódott. 2001. december 22-én Richard Reid az American Airlines 63-as Párizs-Miami járata ellen kísérelt meg merényletet végrehajtani a cipőjébe rejtett robbanószerrel. A katasztrófát a légi kísérők és az utasok akadályozták meg.

Reid megghiúsult akcióját követően a titkosszolgálatok – az Atlanti-óceán mindkét partján – azon tűnődtek, hogy Richard Reid kísérlete hogyan fog megisméltódni az utasszállító gépek elleni merényletkísérletekben Bin Laden követői részéről.¹⁶ Az al-Kaida vezér hívei újabbnál újabb módokat igyekeznek találni merényleteik elkövetéséhez. A szándék a régi, a forgatókönyv elemei és az elkövetési módszerek azonban változnak.

2009. december 25-én a North West Airlines 253-as Amszterdam-Detroit járatán Umar Farouk Abdulmutallab kísérelt meg merényletet. A robbanószer, melyet alsóneműjében csempészett fel a fedélzetre, nem sikerült aktiválni. Oszama Bin Laden 2010. január 24-én audio üzenetében – Oszamától Obamának – vállalt felelősséget a terrorcselekmény-kísérletért. A terroristavezér elismerően szólva a megghiúsult repülőgép-robbantási akcióról, egyértelművé tette, hogy azt az al-Kaida tervezte ki. Bin Laden újabb támadásokkal fenyegette meg az Egyesült Államokat, és jövőjének alakulását a palesztinok sorsának, ügyének függvényévé tette. Hangsúlyozta továbbá, hogy Washingtonnak számolnia kell az al-Kaidával, amennyiben folytatja Izraelt támogató politikáját.¹⁷

Üzenet ez nemcsak Obamának, hanem a világnak is. A muszlim világnak is. A terrorista vezér célja az al-Kaida jelenlegi és jövőbeni tagjainak bátorítása, a

15 Brian Michael Jenkins: Amerika válasza a terrorizmusra és ennek hatása a transzatlanti viszonyokra. In: Tálás Péter (szerk.): A terrorizmus anatómiája. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006. 133.o.

16 <http://www.safegate.com>

17 Az Al Jazírának eljuttatott hangfelvételt megelőzően, Bin Laden négy hónappal korábban hallatta szavát. Akkor arra intette az európai országok vezetőit, hogy gondolják át az afganisztáni háborúban való további részvételüket.

parázs szítása, a harci kedv és szellem életben tartása, revitalizálása. Az éterben felhangzó szavai a recruiting, a toborzás percei is, a potenciális követőknek szánt mondanivaló. Bin Laden a jövőbe „investál”, amikor üzeneteit, fenyegetéseit megfogalmazza. Az a szándék mozgatja, hogy a maga oldalára állítsa a muszlim világot és rokonszenvet ébresztve megnyerje támogatásukat.

Az Egyesült Államokban hol felerősödik, hol mérséklődik a terrorcselekménytől való félelem. Nyilvánvaló azonban, hogy a boldog békeidők továtúntek. 2010. február 2-án a Feinstein szenátor vezette bizottsági meghallgatáson a titkosszolgálati vezetők hangsúlyozták, hogy az elkövetkezendő 3-6 hónapon belül biztosan történik az Egyesült Államok ellen irányuló merényletkísérlet. Az elmúlt évek eseménylistáját áttekintve nyilvánvaló, hogy valószínűleg és esélytelen még egy, a 9/11-hez hasonló összehangolt terrortámadás. Az individuumok, „magányos hősök” által megkísérelt agyafúrt próbálkozásoknak azonban igen nagy a valószínűsége. Az egyéni szereplők cipőbe, alsóneműbe rejtett eddigi robbantásos kísérletei jól érzékeltetik a „kreativitás” és a szunnyadó harci kedv hőfokát.

Szeptember 11-ét követően a félelem a légi országutakon közlekedők árnyékává szegődött. A polgári légi közlekedés sebezhető világban és infrastrukturális hálózatban az emberi lét sérülékenységi faktorai sajnos nyilvánvalók. Minden egyes cselekménnyel újabb és újabb fejezettel bővül a terrorizmus kézikönyve, mely napjainkra végtelen történetnek tűnik. A posztmodern ember pedig kénytelen a szeptember 11-e utáni lét realitásaival szembesülni és együtt élni.

Konklúzió

A terrorcselekmények enciklopédiáját vizsgálva és a terrorizmus történetét kutatva egyenes irányú mozgásnak vagyunk tanúi a merényletek kivitelezési technikái és brutalitása tekintetében. A légi közlekedés elleni akciótervek elemeinek variálhatóságában a határ valóban a csillagos ég.

2001. szeptember 11-én a világ a transznacionális terrorizmus jelenségével szembesült, melyben a megfélemlítés, a pusztítás és a gyilkolás, mint cél, pőrén és leplezetlenül tárult fel. A terrorcselekmények jól példázzák, hogy a merényletek forgatókönyvei és az elkövetési módszerek változhatnak de az új típusú terrorizmus, intenciói és céljai tekintetében, mégiscsak a régi marad.

Prugberger Tamás

Fogyasztói és termelői problémák a mezőgazdaságban, valamint az élelmiszergazdaságban

2007 nyarától kezdve egyre gyakoribbá váltak a mezőgazdasági termelők demonstrációi nemcsak itthon, hanem az unió más országaiban is. A korábbi demonstrációk a hazai mező- és élelmiszergazdaságot érintették,¹ 2009 őszén azonban már az Európai Unió tagországainak tejtermelői is tüntetéseket szerveztek az Unió mező- és élelmiszergazdaság-politikájával szemben. A tagállamok tejtermelői a tej- és tejtermék kvóták uniós emelését sérelmezik, mivel az ezzel járó tejtermelési- és értékesítési mennyiségnövekedés annyira leviheti az átvételi árakat, hogy azok még a termelés költségeinek a fedezésére sem lesznek elegendők². Az Európai Unió régi tagállamai, csak úgy, mint az USA, Kanada, Kína és a távol-keleti „kis tigrisek” a közép- és a kelet-európai posztkommunista/szocialista országok piacainak a megszerzésére törekednek, ez a folyamat az 1990-es rendszerváltás óta tart. Ami a közép-európai régió országait illeti, ide a multinacionális európai és Európán kívüli áruhátláncok és élelmiszeripari feldolgozó vállalatok tömegesen települtek be. Ezek a saját hazájuk mezőgazdasági termelőinek a termékeit „nyers állapotban” vagy élelmiszeriparilag feldolgozva igyekeznek e régióban piacra dobni úgy, hogy közben az itteni gazdák a háttérbe szorulva ne jelentsenek konkurrenciát a nyugat-európai és az Európán kívüli fejlett tőkés államok mezőgazdaságának, amelyek a korábbi európai uniós alacsony felvásárlási árak miatt túltermeltek és amelyek termékeinek a minősége sokszor elmarad az ittenihez viszonyítva.

Ami a magyar gazdaságpolitikát illeti, sem az Antall-Boross kormány sem a szociál-liberális kormányok nem kötötték ki – szemben a szomszédos közép-európai államokkal – hogy az országba beengedett élelmiszeráruhátláncolatok túlnyomórészt és pontosan meghatározott százalékban a hazai gazdától, mint beszállítóktól származó termékeket legyenek kötelesek árusítani. Mivel ez Ma-

1 Kelemen Zoltán: Zöldség-gyümölcs árharok. Aki szelet vetett. HVG 2008. július 26. sz. 6-8.; Prugberger Tamás: Termelő- és fogyasztóellenes törekvések a multinacionális tőke haszonmaximálása érdekében. Valóság, 2008/12. sz. 68.

2 Csath Magdolna: Kiút a globalizációs zsákutcából, Kairosz Kiadó, Bp., 2001. 115-116.; Bogár László: Bokros újratöltve. (A megszorítások mitológiájának mélyszerkezete. Kairosz Kiadó, Bp., 2006. 169.; Szarka Ágota: Csódbbe juttatott szobi szörpgyár. Magyar Nemzet, 2008. május 29.

gyarországon nem történt meg, az itteni külföldi tulajdonú élelmiszer-áruházak magyar gazdáktól származó termékeket általában 5-8%-os arányban tartanak a polcaikon, azokat is polcdíj fizetésének az igénylése mellett³. Az Unió mezőgazdaság politikájával összhangban – amely egyre alacsonyabban állapítja meg a termékfelvásárlási árakat – olyan alacsony árakon vásárolják fel mind a növényi, mind az állati eredetű mezőgazdasági termékeket, hogy sok gazda felhagy a mezőgazdasági termeléssel⁴. Ugyanakkor mind az élelmiszerfeldolgozó és értékesítőipart, mind az annak céljait kiszolgáló állami gazdaságpolitikát közömbösen hagyta mindezekig az, hogy a termelők ellehetetlenítésével a fogyasztók érdekei is súlyosan sérülnek. Ennélfogva a tisztességtelen piaci magatartás két irányban is érvényesül: a termelőket és fogyasztókat társadalmi szinten egyaránt súlyosan károsítja, ráadásul a piaci versenyt is korlátozza.

Eklatánsan mutatja ezt a tisztességes piaci magatartással teljesen ellentétes tendenciát a multinacionális sertésfeldolgozó cégek 2009. decemberi összehangolt felvásárlási árcsökkenése, miközben a húsboltokban a fogyasztói árak nem változtak. Ugyanakkor az élelmiszerárúsító láncolatoknál az utóbbi öt év alatt felére csökkent a hazai sertésállományból származó jó minőségű sertéshús mennyisége, amit erősen kifogásolható minőségű importhússal pótolnak. Ez egyébként a hazai élelmiszerfeldolgozásban és élelmiszerárúsításnál eddig általános jelenség volt⁵. E körülmények miatt a termeléssel felhagyó gazdák termőföldjeit igen olcsó áron legálisan hazai komprádor nagybirtokosok/vállalkozók, illegálisan pedig zsebszerződésekkel külföldi cégek vásárolják fel. A cél tulajdonképpen az is, hogy az Unió által igényelt termőföld-áruforgalmi szabadság talaján a közép-kelet-európai régióban olyan élelmiszeripari és élelmiszerkereskedelmi kombinátok alakuljanak ki, amelyek egyúttal olyan nagybirtokkal rendelkeznek, amelyen maguk meg tudják termelni az általuk feldolgozásra és/vagy értékesítésre kerülő zöldség-, gyümölcs- és húsrúkat, valamint más mezőgazdasági termékeket⁶. Ugyanakkor mind az élelmiszerfeldolgozó és értékesítőipart, mind az annak céljait kiszolgáló gazdaságpolitikát közömbösen hagyta, hagyja az, hogy a termelők ellehetetlenítésével a fogyasztók érdekei is súlyosan sérülnek.

3 Elvérzik a hazai állattenyésztés. Magyar Hírlap (MH.) 2009. szeptember 28.; Harmadára zsugorodott a nyúlpiac, MH. 2009. szept. 4.; Csökken a hazai pulykaállomány, MH. 2009. szept. 3.; Végzetes számháború a kenyérért. MH: 2009. augusztus 21. sz.

4 Elárasztja a piacot a külföldi hagyma. Magyar Hírlap, 2009. szeptember 9.; Segítség nélkül az ajkai kristály. MH: 2009. 11. sz. 8.; A SPAR továbbra is élenjár a minőségi élelmiszerkereskedelemben. Magyar Hírlap, 2009. augusztus 14. sz. Melléklet. VIII. sz. (A SPAR maga termeli az élelmiszert magyarországi birtokán).

5 Alig fizetnek a hazai sertésért. Magyar Hírlap, 2009. december 9.

6 Szilágyi János Ede: A KAP piacsabályozási pillére. In: Csák Csilla (szerk.): Agrárjog. Novotni Kiadó, Miskolc, 2006. 369-387.; Halmai Péter: A reform ökonómiaja. KJK KERSZÖV. Bp., 2004. 237. s köv.

Az EU pénzügyi támogatáspolitikája diszkriminatív és teljesen egyenetlen, ezen túlmenően még protekcionista is. Protekcionista és egyúttal diszkriminatív az által, hogy az EU új tagállamai egységesen kevesebb támogatásban részesülnek a régi tagállamokhoz képest⁷. Ezen kívül még annyiban is diszkriminatív és egyúttal egyenetlen, hogy nem egyenlő támogatást biztosít az egyes mezőgazdasági ágazatok részére. Az állattenyésztés és azon belül a sertéságazat uniós támogatása jóval alatta van a növénytermesztés támogatásának. Az Unió nem veszi figyelembe az egyes tagállamok élelmiszerfogyasztási szokásait, hanem – úgy tűnik – mintha a saját központi elképzeléseit akarná ráerőltetni a fogyasztókra. Ez viszont arra utal, hogy az Unió agrárpolitikáját különböző mezőgazdasági termelő és értékesítési csoportok lobby-ereje mozgatja, ami az Unió egész területén érvényesül. Ennek megfelelően alakul és változik időszakosan az agrártámogatás és az agrárhitelezés. Emellett a közép-kelet-európai régióban és mindegyiknél Magyarországon, a főleg gazdasági társasági formában működő nagyfarmok és élelmiszer feldolgozó vállalatok, valamint élelmiszerkereskedelmi láncolatok nagyobb uniós és nemzeti támogatásban részesülnek, mint a kis- és közepes családi gazdaságok és élelmiszerkereskedelmi cégek.

A multinacionális és részben hazai mega-élelmiszerfeldolgozó és kereskedelmi cégek gyors terjeszkedését a már említett, feltételek nélküli privatizáció segítette elő. Magyarországon az Antall kormány idején a privatizáció folytán külföldi kezekbe került a növényolaj-ipar, valamint a cukor- és az édesipar. Az új francia tulajdonos – minthogy az adásvételi szerződésben nem került kikötésre, hogy az étolajnak feldolgozandó napraforgómagot továbbra is a hazai beszállítóktól kell átvenni – a francia agrárlobby nyomására a francia gazdák által termelt napraforgómagot szállította feldolgozásra Magyarországra. Mivel pedig a termelési költségekbe a fuvarozás költségeit is felszámította, Magyarországon az étolaj ára a németországinál és a franciaországinál magasabb. A magyar cukoripart több nyugat-európai ország multi-cége vásárolta meg. Annak az amerikai nyomásnak, hogy az EU csökkentse a répacukor feldolgozását és értékesítését a dél-amerikai nádcukor behozatalának a javára, az Unió régi tagállamainak édesipari cégei a tulajdonukba került magyar cukorgyárak felszámolásával tettek eleget. Ezzel nemcsak számos cukorrépa-termelő családi gazdaság ment tönkre, hanem a fogyasztói érdekek is sérelmet szenvedtek, mivel a nádcukor kalóriatartalma jóval kisebb, mint a répacukoré.⁸ Hasonló hatásokat váltott ki a húsipar és a tejipar privatizációja is. Az egyes gyáregységek gyakran kiszámíthatatlan háttérű áthelyezése azon kívül, hogy az addig részükre beszállítást végzett állatte-

7 Információ a Cukoripari Terméktanács elnökétől, Budapest, 1999.

8 A kérdést az Európai Agrárjogi Bizottság (CEDR) 2001. évi amszterdami konferenciájának 3. szekciója egy Round de Table (a kerek asztal) keretében tárgyalta, melynek e tanulmány szerzője résztvevője és a magyar agrárjog alakulásának beszámoló referense volt.

nyésztő gazdákat egzisztenciájukban rendítette meg, jelentősen megzavarta a fogyasztói körök bevásárlási szokásait is.

Egyértelművé vált, ami az Európai Agrárjogi Bizottság (CEDR) 2001. évi amszterdami konferenciáján külön is megfogalmazódott, hogy az Európai Unió régi tagállamainak az az érdeke, hogy az ottani gazdák termékraktárakban felhalmozódott feleslegei elkeljenek, majd pedig termékeik Közép-, és Kelet-Európában való elhelyezése ezek elfogyását követően is stabil piacot jelentsen számukra.⁹ Ennek keretében a hűtőraktárakban sok éve tárolt, szavatosságukat rég elvesztett és ezért gyakran átsomagolt élelmiszerkészleteiket dobták a friss árukkal egyenlő beárazással a piacra friss áruként, megtévesztve ezzel a vásárlókat. Ugyanakkor a külföldről hazánkba bejött cégek az élelmiszerek árát a nyugat-európai szinthez igazítva állapították meg, mit sem törődve azzal, hogy a bérszint ebben a régióban – így Magyarországon is – jóval alacsonyabb, mint az EU régi tagországaiban. Ami viszont az élelmiszerfeldolgozó vállalatok és élelmiszerkereskedelmi üzletláncolatok által felkínált termékfelvásárlási árakat illeti, – miként már utaltunk rá – olyan alacsonyan kerülnek megállapításra, hogy egyes ágazatokban a gazdának nem hogy minimális nyereségük sincs, hanem még a termelési költségeket sem tudják kigazdálkodni. Magyarán, ráfizetéssel termelnek. Több termék felvásárlási és értékesítési ára között 200-300%-os árkülönbség is észlelhető a magyar termékek esetében. Ugyanezek a vállalatok a külföldi származású mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeket jóval a termelési költségek alatti áron értékesítik.

Ezzel a magatartásukkal a multinacionális élelmiszerkereskedelmi láncolatok egyrészt megkárosítják a fogyasztókat, mert – miként ezt laboratóriumi vizsgálatok is igazolták – a feldolgozatlan magyar mezőgazdasági termékek jelentős részének a minősége jobb, mint ami külföldről behozatalra kerül, és amivel zsúfolásig tele vannak az élelmiszerplázák polcai, másrészt szisztematikusan a magyar családi gazdaság és a magyar mezőgazdaság tönkretételére játszanak, ami összhangban áll az Európai Unió mezőgazdaság politikájával. Ennek eredményeként a magyar mezőgazdaság legtöbb ágazatában a termelés rendszere és az állatállomány tetemesen csökkent. Mindez összhangban áll az Európai Agrárjogi Bizottság (CEDR) amszterdami konferenciáján megfogalmazott kompromisszumos állásponttal, hogy míg a régi tagállamoknál maradjon meg a fejlett technikát és munkaeszköz-állomány használatát igénylő zöldség-gyümölcs termesztésre szakosodott és főszabályként családi munkaerő alkalmazását igénylő közepméretű vagy ahhoz közelítő családi gazdasági struktúra, addig Közép- és Kelet-Európában a kevésbé munkaigényes nagyterületű gabonatermesztés legyen a

9 Értünk való fogyasztóvédelem. II. Cikkgyűjtemény a „Kontroll” országos fogyasztóvédelmi újság megjelent írásaiból. A Társadalmi Unió Civilszervezetek országos tömörülésének kiadása, Százhalombatta, 3. Blokk, 85-117.

fő profil.¹⁰ Az EU agrárpolitikája tehát a közép-kelet-európai országokban a rendszerváltást követően a mezőgazdasági termelészövetkezetekből földjeikkel együtt kilépett tagokat, valamint a kárpótlási jegyeikkel vásárolt földekkel újonnan létesített családi gazdaságokat kívánja felszámolni. Ennek indokaként az agrárpolitika azt hozza fel, hogy e régió mezőgazdasággal foglalkozó falusi lakossága a reálszocializmusnak mintegy fél évszázados időszakában hozzászakított a nagyüzemi agrárgazdálkodáshoz.

Ez a hazai és más közép-kelet-európai családi gazdaságokat ellehetetleníteni igyekvő agrár- és élelmiszergazdaság-politika a fogyasztók számára rövid távon az árak tekintetében kedvezőnek bizonyult, távlatilag azonban már nem. A rövid távú kedvezőséget az jelentette, hogy annak érdekében, hogy a környékbeli kis élelmiszerboltokból magukhoz csalogassák nagyobb választékaikkal a vevőket, az árakat a termelési költségeket sem fedező módon, igen alacsonyan állapították meg. Mikor viszont a vevők túlnyomó része a kisboltokat elhagyva vásárlási színhelyét az újonnan létesített plázákba helyezte át és emiatt a kis élelmiszerüzletek bezárni kényszerültek, az árakat hirtelen a nyugat-európai szintet közelítőre emelték fel. Ugyanakkor a minőség, amely korábban és ma is igen sok termék esetében – a már tárgyalt okokra visszavezetve – alatta marad a magyar fogyasztók által elvárt minőségnek, nem változott, nem is beszélve egyes élelmiszerkereskedelmi láncolatok egészségét is veszélyeztető, a minőségi előírásoknak meg nem felelő és lejárt szavatosságú termékeiről.

Abban, hogy ez az állapot így kialakulhatott, jelentős szerepet játszik a kereskedelmi láncolatokkal, valamint az élelmiszerfeldolgozó nagyvállalatokkal szembeni gyenge és elnéző fogyasztóvédelmi, növény- és állategészségügyi, valamint humánegészségügyi felügyelet. Míg a kis- és középvállalatokkal szemben gyakori felügyeleti intézkedés az időleges és a végleges működés-megvonás vagy nagy összegű bírságkiszabás, a külföldi élelmiszerkereskedelmi és feldolgozó vállalatok esetében működés megvonásra csak elvétve és csak rövid időre kerül sor. A kiszabásra kerülő bírságok összege pedig olyan kis mértékű, amit e vállalatok tőkéjük nagysága folytán meg sem éreznek. Ez nyomon követhető volt a lejárt szavatosságú és átcsomagolt élelmiszerek illegális raktározásával és árusításával kapcsolatos ügyek szankcionálásánál¹¹. Mindezt figyelembe véve állapította meg a Kopint-Tárki vezető kutatója, Szabó Márton, hogy súlyos hibát követett el az akkori magyar kormány, amikor az uniós csatlakozásunkat előkészítő 2004. évi tárgyalások során nem igényelte a csatlakozásunk idejéig az élelmiszeriparunkat védő vámok további fenntartását vagy azok helyébe lépő

10 Kelemen Zoltán: Zöldség-gyümölcs árharok. Aki szelet vetett. HVG 2008. július 26. sz. 6-8.; Prugberger: Termelő- és fogyasztóellenes törekvések a multinacionális tőke haszonmaximalisa érdekében. Valóság, 2008/12. sz. 68.

11 Prugberger: A gazdaság működésének korlátai a gazdaság globalizált szociál-liberál-kapitalista belső- és külső környezetében. Gazdaság és Társadalom, 2005/1. 41-43.

másmilyen ár- és minőségvédelmet a hazai élelmiszertermelők, kereskedők és fogyasztók javára. Ennek eredményeként szorították ki a multinacionális élelmiszerfeldolgozó- és kereskedelmi vállalatok a hazai termelőket és élelmiszerkereskedelmi cégeket, most pedig a válság hatására távoznak, maguk mögött hagyva egy komoly űrt, mivel a tönkretett hazai élelmiszertermelés és kereskedelem egyelőre nem képes ezt az űrt kitölteni. A Kopint-Tárki megállapítása szerint az élelmiszeripart és a hazai vállalkozásokat ebből az okból, valamint azért is fel kellene karolnia a kormánynak, mert az ágazat termelési értéke több mint kétezer milliárd Ft., és az exportban is nagy lehetőségek rejlenek¹².

Annak érdekében, hogy ezen a téren a helyzet javuljon, optimális az lenne, ha jogszabályi úton lehetne meghatározni, hogy milyen százalékos arányt képviseljen a magyar termékek árusítása, illetve árubeszállítási lehetősége. Egy ilyen megállapodás emlékeztetne az 1929-32-es világgazdasági válság után felállított termékhivatalokban megkötött termékértékesítési megállapodásokra¹³, amihez hasonlókat ma Magyarországon elvileg a termelés tekintetében a minisztérium az egyes termék tanácsokkal a termelést érintve köt meg. Ezt kellene kiterjeszteni a termékfeldolgozásra és az értékesítésre is, bevonva abba a külföldi és hazai élelmiszerfeldolgozó és élelmiszerértékesítő vállalatokat egyaránt¹⁴. Egy ilyen rendszerben történő részvételre talán jogszabályi úton is rá lehetne szorítani a mező-, és az élelmiszergazdaság valamennyi szereplőjét. Persze ehhez az kell, hogy e megállapodások kellő visszatartást biztosító szankciós záradékkal legyenek ellátva, amelyben meg kellene jelölnie azt az állami vagy választott bírósági fórumot, amely az esetleges jogvita elbírálására hatáskörrel és illetékességgel bírna.

Az emberi fogyasztásra alkalmas minőség biztosítása érdekében – álláspon-
tom szerint – csak kisebb mértékben lenne szükséges a fogyasztók megkárosítá-
sával összefüggő büntetőjogi és szabálysértési szankciókat szigorítani. Sokkal
inkább szigorítani kellene a büntetőjogi és a szabálysértési felelősségrevonási
gyakorlatot, mindenek előtt a külföldi és a belföldi komprádor nagyvállalatok-
kal, illetve vezetőikkel szemben. A gazdasági és fogyasztóvédelmi ellenőrzés,
valamint az annak eredményeként megvalósuló intézkedési és szankcionálási
gyakorlat terén az egyenlő elbánás elvét a kormánynak sürgősen helyre kell állí-
tani. Egyforma szigorral és pártatlanul szükséges eljárni mind a multinacionális,
mind a hazai nagyvállalati, mind pedig a hazai kis-, és középvállalati szektor
esetében. Ezt kívánja a termelés és az ellátás biztonságának az érdeke.

12 Az EU-csatlakozás nagy vesztese az élelmiszeriparunk. Magyar Hírlap, 2009. január 14.

13 Prugberger–Zsuhár: A versenyvállalati gazdaságirányítás és felügyelet néhány rendszertani és tartalmi kérdésének reformjához. MTA Államtudományi Kutatások Programiroda kiadása, Bp., 1986.

14 Folytatja a bolthálózat fejlesztését a Co-op. Világgazdaság, 2008. december 30.

Ami pedig a mezőgazdasági termelést illeti, utaltunk rá, hogy az EU támogatási rendszere a közép-kelet-európai régiót érintve kedvezőbb támogatást biztosít a nagyobb méretű gazdaságok részére, ezen kívül pedig egyes ágazatokat másokhoz képest előnyösebb támogatásokban részesíti. Minthogy ez az agrártámogatási mechanizmus nincs tekintettel az egyes országok – különösen a közép-kelet-európai országok, így Magyarország – sajátosságaira, az ezzel összefüggő hátrányokat az egyes tagországoknak kell saját nemzeti szubvencióikkal kiegyenlíteniük. Ez hatványozottan vonatkozik Magyarországra is.

Mindezekon kívül szükséges szólni arról az örvedetes jelenségről, hogy a MAGOSZ országos jelleggel elindította a COOP hálózatot, megszervezve az értékesítési szövetkezeteket és azok országos kiterjedésű élelmiszerkereskedelmi üzlethálózatát, ami egyre szélesedik és sűrűsödik¹⁵. A hálózat beszállítói túlnyomórészt kis- és közepes méretű családi gazdaságok üzemeltetői. Ez egyúttal egyre érezhetőbbé váló konkurrenciát jelent majd a multiknak, ami meggondolásra készíti őket a tekintetben, hogy mennyire vihetik le a termelőkkel szemben az átvételi árakat és mennyire vihetik fel a fogyasztói árakat. A MAGOSZ által megszervezett COOP beszerző-értékesítő szövetkezeti hálózat előnye az, hogy egyfelől csökkenti a magyar mezőgazdasági termelés kiszolgáltatott helyzetét a külföldi élelmiszerfeldolgozó iparral és élelmiszerkereskedelemmel szemben, másfelől rászorítja őket arra, hogy egyre jobb minőségben és egyre reálisabb áron legyenek kénytelenek áruikat a fogyasztók rendelkezésére bocsátani. Hogy ez így megvalósuljon, annak azonban az is feltétele, hogy a COOP beszerző-értékesítő szövetkezeti hálózat folyamatosan bővítse választékát és vigyázzon a minőségre.

E COOP beszerző-értékesítő szövetkezeti rendszert kezdi szervesen kiegészíteni egyes kistelepülések polgármesteri irodája vagy közüzeme által a községi földeken megszervezett, s közhasznú munkával végzett termelés, valamint a családi gazdákkal történő termeltetés, továbbá a községi közhasznú munkával, valamint a családi gazdaságokban előállított termékek értékesítése a község által üzemeltetett boltban¹⁶. Az lenne a kívánatos, hogy ez az egyre szélesedő községi önellátó rendszer bekapcsolódjon COOP hálózatba. Így együtt eredményesen meg lehetne oldani a vidéki munkanélküli lakosság községi áruutalványos rendszerrel történő élelmiszerellátását a Monokon bevezetett rendszerhez hasonlóan.

Ugyanakkor a beszerző- és értékesítési szövetkezeti hálózatot mind a családi mezőgazdasági farmok, mind az újra megalapítandó és fejlesztendő hazai kis- és középméretű élelmiszerfeldolgozó és egyéb ipari vállalkozások integrálására, valamint ezen keresztül üzleti érdekeik védelmére minél gyorsabban országos hálózattá kellene fejleszteni. Ma egy olyan kombinált beszerző-értékesítő és fogyasztási szövetkezeti formának van létjogosultsága Magyarországon mind a

15 Kezébe vette a jó sorsát a szatmári Túristvándi. Magyar Hírlap, 2009. július 16.

16 Uo.

mezőgazdasági-élelmiszergazdasági, mind a lakosságot érintő egyéb ipari és kereskedelmi ágazatokban, ahol a termelők, előállítók, valamint a fogyasztók egyaránt tagjai a szövetkezetnek, a szövetkezet működtetését pedig alkalmazási elsőbbséggel a szövetkezet tagjai végeznék. Ezzel is hozzá lehetne járulni a munkanélküliség csökkentéséhez. Érdeemes lenne továbbá azon is gondolkozni, hogy miként lehetne távlatilag egy magyar takaré- és mezőgazdasági, valamint ipari-kereskedelmi kis- és középvállalkozásokat segítő hazai hitelszövetkezeti hálózatot kialakítani, esetleg az OTP-vel együttműködve. Az osztrák Raiffeisen és a holland hitelszövetkezeti hálózat ugyanis napjainkra meglehetősen messze került az önszegély és a kölcsönös segítségnyújtás szövetkezeti elvétől, ami a Raiffeisen bank magyarországi működésében hatványozottan érvényesül¹⁷.

17 Franz Kirschbichlernek, a RAK Akademia Wien nyugdíjas igazgatójának az álláspontja szerint a Raiffeisen bank az 1970-es évek végétől egyre messzebb került ettől.

Seres Edina

A BA/BSc végzettség hasznosíthatósága a továbbtanulásban és a munkaerőpiacon

A felsőoktatás egyik fontos kérdése napjainkban, hogy az új felsőoktatási rendszerben végzettek milyen sikerrel tudják diplomájukat hasznosítani. Ennek oka, hogy hazánkban elsőként 2009-ben végeztek BA/BSc képzésben részesült fiatalok. Mostanra az érdeklődés középpontjába került ez a kérdés, és egyre több kritika fogalmazódik meg a rendszerrel kapcsolatban. A tanulmány „A harmadfokú képzés hatása a regionális átalakulásra” című OTKA-kutatás (OTKA-szám: 69160) keretében végzett után-követéses vizsgálat eredményeit mutatja be, melynek során a Debreceni Egyetem és a Nyíregyházi Főiskola 2009-ben alapképzést végzett hallgatóit vizsgáltuk abból a szempontból, hogy diplomájukat mennyire tudják hasznosítani a tovább tanulásban és a munkaerőpiacon.

A diplomás fiatalok helyzete a magyarországi munkaerőpiacon

Az előző felsőoktatási rendszerben végzett diplomás pályakezdő fiatalok munkaerő-piaci helyzetéről több forrásból (diplomás pályakövetéses vizsgálatok, statisztikai adatok) is képet kaphatunk. A diplomás pályakövetéses vizsgálatok azt mutatják, hogy a diplomások között kevés a munkanélküli (2,9%-7,3%) (FIDÉV kutatás, *Galasi-Nagy-Varga* 2004; *Czakó-Forgó-Salát* 2008:2; *Kürtösi* 2009:70). Ezt megerősítik a központi statisztikai hivatal adatai, amelyek szerint a munkanélkülieknek 2007-ben 8,1%-a, 2008-ban 7,7%-a,¹ 2009-ben pedig 9,3%-a² rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Az egyetemi és főiskolai végzettséggel rendelkezők adatait összehasonlítva, arra az eredményre jutunk, hogy a munkanélküliek között alacsonyabb az egyetemi diplomával rendelkezők aránya.³

Kutatásunk szempontjából fontos külön kitérni az Észak-Alföldi Régió helyzetére, ahol a munkanélküliségi ráta 2000-től 2008-ig 9,2%-ról 12 %-ra nőtt. Ez

1 Forrás: Központi Statisztikai Hivatal
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab12_01_11i.html, 2009.11.25

2 Forrás: Központi Statisztikai Hivatal
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/tab12_01_11h.html, 2009.01.29

3 2006-ban a munkanélküliek közül 5,4 % főiskolai, 2,14% egyetemi diplomával rendelkezett. 2007-ben ez az arány 5,96% és 2,14%, 2008-ban 5,7% és 2%.

az említett időszakban az országos átlagot 3-5%-al múlta felül, és utal a kedvezőtlen elhelyezkedési lehetőségekre ezen a területen. A legkedvezőtlenebb helyzet Szabolcs–Szatmár–Bereg megyében volt 2008-ban 17,5%-al⁴ (Kotsis 2009:99).

Elmondható, hogy bár a diplomások körében nőtt a munkanélküliek száma, de az még mindig jóval mérsékeltebb az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőkénél. Hozzá kell tenni, hogy nemcsak a diplomások munkanélküliségi rátája növekedett, hanem a más iskolai végzettségűeké is. Tehát a diplomások még mindig jóval kedvezőbb helyzetben voltak a munkaerőpiacon (Györgyi 2006:27).

A diplomások jelenlegi helyzete azonban változóban van a fentebb vázolt tendenciákhoz képest. A változások oka, hogy 2009-ben kerültek elsőként a munkaerőpiacra a lineáris képzés alapképzését elvégző hallgatók. Az átállás hatásairól ezeken a területeken még nem rendelkezünk információkkal. Született azonban néhány megállapítás, amely a munkaerő-piaci elhelyezkedés nehézségeire utal. Problémaként jelentkezik az alapfokozat elfogadtatása a társadalommal és a munkaerő-piaccal. Sem a társadalom, sem a munkaadók nem ismerik a kétfokozatú diploma mögötti képzést. Az oktatók körében általános az alapképzéssel való elhelyezkedés bizonytalanságának beismerése. Az alapidiploma mindenki szemében kevesebbet ér, mint a korábbi típusú végzettség (Polónyi 2007:709).

A munkaadókkal kapcsolatos kutatások (Szerepi 2006; Kun–Kotsis 2009; Kun 2009) is az előbbiekkal egybehangzó eredményekre jutottak, ugyanis igazolták, hogy a munkaadók nagyon kevés és hiányos ismeretekkel rendelkeznek az új képzéssel kapcsolatban, ami jelentősen megnehezítheti az elhelyezkedést. Az elhelyezkedési nehézségekre utalhat az is, hogy az alapképzési diploma a korábbi főiskolai diplomának feleltethető meg, és amint az adatok mutatták, a főiskolai diplomával rendelkezők körében eleve nagyobb a munkanélküliség, mint az egyetemi diplomával rendelkezők között.

Az oktatókkal készített felmérésből kiderül, hogy a bolognai rendszer nem minden képzési területen vált be. Legfőképp a bölcsész területeken nem, ahol még az oktatók sem tudják, hogy mit kezdhetnének az alapképzéses diplomával a fiatalok. A természettudományi területen vegyes a kép, vannak olyan szakok, ahol a 3 év miatt le kellett rövidíteni a gyakorlatokat és ez csökkentette a képzés hatékonyságát. Megjelenik azonban egy pozitívum is: az informatika területén a munkaerő-piac keresi a végzetteket (Kürtösi 2009:77). Mindezekből arra lehet következtetni, hogy az alapképzéses diplomát a fiatalok elsősorban a mesterképzésben való továbbtanulásban fogják hasznosítani.

4 Forrás: Központi Statisztikai Hivatal
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab16_02_01_07i.html, 2009.01.29

A kutatás és a kiinduló hipotézisek bemutatása

A BA/BSc képzésben részt vett fiatalok munkaerő-piaci helyzetének feltérképezése érdekében végzett kutatásunk célja, hogy képet kaphassunk a fiatalok esélyeiről a munkaerőpiacon és a továbbtanulásban. Ennek érdekében a Debreceni Egyetemen és a Nyíregyházi Főiskolán 2009-ben végzett hallgatókat vizsgáltuk. A mintavétel hólabda módszerrel történt. Az egyetemen és a főiskolán 2009 nyarán végzett hallgatókat kerestük meg, saját ismerőseinktől kiindulva, valamint egy végzős BA-s hallgatói csoport is segített a kérdezésben. Az adatfelvétel 2009 szeptemberében és októberében történt kérdőívekkel (N=127).⁵

A szakirodalomból egyértelműen kiderül, hogy az álláskeresés átlagosan 6 hónap (*Schomburg–Teichler* 2006) és 1 év (*Polónyi–Timár* 2006) időintervallumban történik, ezért tisztában vagyunk adatfelvételünk koraiságával, de kutatásunk célja elsősorban a pillanatnyi helyzet feltárása és a jelenlegi tendenciák bemutatása volt. A szakértők (*Pusztai–Szabó* 2008) arra is felhívják a figyelmet, hogy a három éves képzési idő kevés lesz ahhoz, hogy a hallgatók megszerezzék a diplomához szükséges nyelvvizsgájukat, emiatt sokan nem kapják meg a diplomájukat, ami hozzájárulhat a kapott eredmények torzításához.

Kutatásunk fő kérdései a következők voltak:

- Hogyan tudják hasznosítani a fiatalok a megszerzett BA/BSc végzettséget?
- Milyen tényezők befolyásolják a munkába állást?
- Milyen tényezők befolyásolják a továbbtanulást?

Hipotézisünk az volt, hogy a fiatalok e végzettségükkel kevésbé tudnak érvényesülni a munkaerőpiacon, azaz alacsony lesz azoknak a fiataloknak a száma, akik el is tudnak helyezkedni. Az ő lehetséges sikerük kulcsát kedvező társadalmi-gazdasági státuszukban, illetve abban látjuk, hogy megfelelő kapcsolatokkal, korábbi munkatapasztalattal, más, korábban megszerzett végzettséggel rendelkeznek. A korábbi diplomások elhelyezkedésével foglalkozó kutatások (*Galasi–Nagy–Varga* 2004; *Czakó–Forgó–Salát* 2008; *Kürtösi* 2009) ennek éppen az ellenkezőjét tapasztalták, azaz, hogy alacsony azoknak a száma, akik nem tudnak elhelyezkedni. Hipotézisünket indokolja, hogy a magyarországi alapképzésről úgy vélik, abba tulajdonképpen a korábbi öt éves tananyagot zsúfolták bele, s különben sem a munkaerőpiacon hasznosítható ismereteket tanít a diákoknak (*Barakonyi* 2008:60). Ezért marad alacsony az elhelyezkedők száma, amihez a régió hátrányos munkaerő-piaci helyzete is hozzájárul. Az alapdiplomát tulajdonképpen a korábbi főiskolai diploma megfelelőjének tartják, a statisztikai adatok pedig azt mutatják, hogy a főiskolai diplomával rendelkezők körében

5 A Nyíregyházi Főiskolán a válaszadók 15,7%-a (20 fő) szerezte a diplomáját, ezért összehasonlító vizsgálat nem volt lehetséges.

nagyobb a munkanélküliség, mint az egyetemi végzettséggel rendelkezők körében.⁶

A munkaerő-piaci helyzet minél szélesebb körű feltérképezése érdekében megkérdeztük a fiatalokat, hogy tapasztalataik szerint a munkaadók hogyan vélekednek a BA/BSc diplomáról. Feltételeztük, hogy nem ismerik ezt a diploma típust, amit más kutatások (Szerepi 2006; Kun–Kotsis 2009; Kun 2009) is megerősítenek. Feltételeztük továbbá, hogy a fiatalok a végzettségüket hasznosítani tudják a továbbtanulásban, elsősorban az MA/MSc képzésbe való bejutásban, hiszen az alapképzés egyik célja az a magasabb szintű képzésre való felkészítés. A sikeres továbbjutás hátterét a tanulók kedvező társadalmi gazdasági státusza, a képzés kimagasló teljesítése (jeles, jó diploma) biztosította, de hipotézisem szerint a felvettek között azok is nagy számban szerepelnek, akik már a BA/BSc képzésbe való belépéskor célul tűzték ki az MA/MSc képzésbe való bejutást.

A BA/BSc diploma hasznosíthatósága

Kutatásunkban a diploma hasznosíthatóságát illetően arra az eredményre jutottunk, hogy a BA/BSc végzettség kevésbé hasznosítható a munkaerő-piacon, mert a megkérdezetteknek mindössze 19,1%-a tudott elhelyezkedni, 27,5%-uk jelenleg munkanélküli. Az erre vonatkozó hipotézisünk tehát megerősítést nyert (1. táblázat). A továbbtanulással kapcsolatban megállapítható, hogy ezen a területen a diploma jelentősen hasznosítható, mert az MA/MSc képzésben 59,9%-uk tanul, azaz az eredmények a továbbtanulásra vonatkozó hipotézisünket is megerősítik.

1. táblázat: Mit tesznek a végzés után?

Végzés utáni tevékenységek	Fő	%
MA/MSc képzésben tanul	65	51
MA/MSc képzésben tanul és dolgozik	11	8,9
Dolgozik	13	10,2
Munkanélküli	35	27,5
GYES-en van	1	0,8
Egyéb helyen tanul	2	1,6

N=127

A diplomások elhelyezkedését vizsgáló korábbi kutatások (Galasi–Nagy–Varga 2004; Czakó–Forgó–Salát 2008; Kürtösi 2009:70) mérsékeltebb munkanélküliségi adatokról számoltak be. Saját eredményeinket a túl korai adatfelvé-

6 Forrás: Központi Statisztikai Hivatal
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab12_01_11i.html, 2009.11.25

tellel, a régió hátrányos munkaerő-piaci helyzetével, továbbá az alapképzés kínálta diplomák piacképességének hiányosságaival magyarázhatjuk.

A továbbtanulással kapcsolatos adatokat megerősítik a FELVI adatai is, a képzést elvégzők 41,9%-a tanul tovább mesterképzésben.⁷ A mi adatunkhoz képest 20%-os eltérés abból adódhat, hogy a hólabda módszeres mintavételnek köszönhetően a mintánkba nagyobb arányban kerültek be mesterképzésben tanulók. A kapott eredmények megértése, illetve hátterének feltárása érdekében részletesen elemeztük a továbbtanulást és az elhelyezkedést befolyásoló tényezőket.

Az elhelyezkedést befolyásoló tényezők

Az elhelyezkedést befolyásoló tényezőkkel kapcsolatosan azt feltételeztük, hogy a megfelelő kapcsolatok, a korábbi munkatapasztalat, más, korábban megszerzett végzettség és a megkérdezett kedvező társadalmi-gazdasági státusza a munkába állást pozitívan befolyásolják. Ezek közül eredményeink csak a korábbi, a tanulmányok ideje alatti munkatapasztalatnak és a család anyagi helyzetének a hatását erősítették meg. A korábbi munkatapasztalattal kapcsolatban megállapítható, hogy a munkába álltak 62,5 %-a dolgozott tanulmányai ideje alatt (Khi-négyszet=**).⁸ Ebben a kérdésben a diplomások elhelyezkedését vizsgáló más kutatások is hasonló eredményre jutottak, amikor megállapították, hogy a tanulmányok ideje alatt felhalmozott munkatapasztalat növeli az elhelyezkedés esélyét (Galasi-Varga 2005:77; Polyacskó 2009:28). A munkaadókkal készített vizsgálatokból (Szerepi 2006; Kun-Kotsis 2009; Selmeczy 2007; Kun 2009; Forgó-Czakó-Lévai 2008), a diplomásokkal foglalkozó szakemberekkel és a hallgatókkal készített (Szanyi 2005), és az álláshirdetések elemzését végző kutatásokból (Kiss 2008; Híves 2006) is kiderül, hogy a diploma mellett fontos elvárás a jelöltnél a szakmai tapasztalat.

A család anyagi helyzetének megítélésükor a megkérdezettek véleményére alapoztunk. Arra kértük a válaszadókat, hogy egy számegegyenesen jelöljék be a családjuk anyagi helyzetének megfelelő pontot.⁹ Az elhelyezkedettek családjának anyagi helyzete átlag feletti (átlagérték 6), azoknak pedig, akik nem helyezkedtek el, átlag alatti volt (átlagérték 5,35)

7 Forrás: FELVI.
http://www.felvi.hu/felsooktatasi Muhely/dpr/hazai_eredmenyek/strategiak_diploma_utan
201.02.15.

8 A Khi-négyszetre vonatkozóan a későbbiekben a következő jelöléseket alkalmazom:

*** jelöli a 0,000 alatti

** jelöli a 0,001 és 0,01 közötti

* jelöli a 0,01 és 0,05 közötti szignifikanciát.

9 Az általunk megadott átlag 5,5-nél volt.

(ANOVA teszt = *).¹⁰ Megállapítható tehát, hogy a kedvező anyagi helyzet pozitívan befolyásolja a munkába állást.

A megkérdezettek társadalmi státusza (szülők iskolai végzettsége, munkahelye), más végzettség (OKJ), a jó kapcsolatháló nem befolyásolja a munkába állást, ezeket a hipotéziseinket az eredmények megcáfolták.

A további befolyásoló tényezők elemzése során arra az eredményre jutottunk, hogy a munkába állást befolyásolja az, hogy a megkérdezett a végzéskor milyen esélyét látta az elhelyezkedésnek. Az elhelyezkedettek 58,5%-a látta komoly esélyét a munkába állásnak a végzés időszakában¹¹. Ennek lehetséges okát abban látjuk, hogy a végzést megelőzően már többen kerestek munkát, vagy már felvették is nyertek egy munkahelyre.

A gyakorlati munka végzése csoportban és gyakorlati helyen, mint egyetemi követelmény befolyásoló hatását a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat: A munkába álltak véleménye az egyetemi/főiskolai követelményekről az alapképzés ideje alatt

	Gyakorlati munka csoportban történő végzésének követelménye (fő az elhelyezkedettek közül)	Gyakorlati munka gyakorlati helyen történő végzésének követelménye (fő az elhelyezkedettek közül)
Nem jellemző a szakomra	3	4
Nagyon magas	0	0
Magas	8	7
Átlagos	12	7
Alacsony	0	1
Nagyon alacsony	1	5

N=24

Megállapíthatjuk, hogy ha az intézmény a gyakorlati munka végzését csoportban átlagos vagy magas színvonalon követeli meg, az pozitívan befolyásolja az elhelyezkedést.¹² Ugyanez mondható el a gyakorlati munka végzése gyakorlati helyen követelményről,¹³ azzal a megjegyzéssel, hogy az előbbihez képest a hatása már kisebb, mert az elhelyezkedettek közül többen vannak (6 fő, 25%),

10 Az ANOVA tesztre vonatkozóan a későbbiekben a következő jelöléseket alkalmazom:

*** jelöli a 0,000 alatti

** jelöli a 0,001 és 0,01 közötti

* jelöli a 0,01 és 0,05 közötti szignifikanciát.

11 Khi-négyzet = **

12 Khi-négyzet = **

13 Khi-négyzet = *

akkal szemben az intézmény ezen a téren alacsony vagy nagyon alacsony követelményeket támasztott. Mindezek azt jelentik, hogy ha a hallgatók gyakorlati felkészítése megfelelő, nagyobb esélyük van az elhelyezkedésre.

A következő vizsgált tényező az volt, hogy a megkérdezettre mennyire volt jellemző, az előadások látogatása. A pozitív összefüggést bizonyítja, hogy ez a munkát találók 58%-ára volt jellemző¹⁴. Az előadások látogatásáról fontos tudnunk, hogy ez nem kötelező, ezért általában azok a hallgatók vállalják, akik valóban érdeklődnek, elkötelezettek szakmájuk iránt, s minél többet és jobban szeretnének megtanulni a tárggyal kapcsolatban. Mindezek arra utalnak, hogy elsősorban azok tudtak elhelyezkedni, akik mindent megtettek a szakma tökéletes elsajátítása érdekében, és ez valószínűleg sikerült is nekik. Ezzel összefügg a következő befolyásoló tényező, az, hogy ha a válaszadó újrakezdehetné, választana-e másik szakot. Az erre a kérdésre adott nemleges válasz azt jelenti, hogy a fiatal nem ábrándult ki a pályájából, megszerette azt, és ezért valószínűleg örömmel dolgozna az adott végzettségnek megfelelő munkaterületen. Az elhelyezkedettek közül 79% ugyanezt a szakot választaná,¹⁵ azok tehát, akik elégedettek szakjukkal, illetve végzettségükkel, nagyobb eséllyel tudnak elhelyezkedni.

Az álláskeresés jellemzői közül a családtag segítségével történő álláskeresés vonatkozásában érdekes eredményt kaptunk. Az elhelyezkedettek 47,8%-a folyamodott ehhez, 52,2%-a pedig nem. Ezt kétféleképpen is értelmezhetjük. Hiába magasabb azoknak a száma akik nem használták ezen kapcsolataikat, a 47,8%-os érték mégis arra utal, hogy a családtagoknak nagyon nagy szerep jutott az álláskeresésben,¹⁶ ami alátámasztja azon hipotézisünket, hogy az elhelyezkedésben nagy szerepe van az ismerősi körnek. A kérdés további árnyalásához meg kell vizsgálnunk azt, hogy az elhelyezkedettek véleménye alapján milyen tényezők játszottak szerepet a munkahelyre való felvételükben. A kérdőívben feltett erre vonatkozó kérdésre válaszként négy lehetőséget adtunk meg minden állításnál: egyáltalán nem volt szerepe, kevésbé volt szerepe, inkább volt szerepe, nagyon nagy szerepe volt.

Az elhelyezkedésben a válaszadók saját megítélése alapján a legnagyobb szerepe a kommunikációs képességnek (70,8%), a határozott fellépésnek (70,8%) és az ismerősi körnek (62,5%) van. Mindezek igazolják azon hipotézisünket, hogy az ismerősi körnek és a képességeknek nagyobb szerepük van az elhelyezkedésben, mint magának a diplomának. A diploma előtt szerepel a nyelvtudás is, ami egybevág a diplomás-pályakövetés-, a munkaadókkal készített és az álláshirdetések elemzését végző kutatások eredményeivel. A legtöbb vizsgálat szerint a diploma nem elég a felvételhez, hanem kell hozzá használható nyelvtudás (*Híves*

14 Khi-négyzet = *

15 Khi-négyzet = *

16 Khi-négyzet = *

2006; Kiss 2006; Szerepi 2006; Kun 2009; Selmeczy 2007; Szanyi 2005; Forgó–Czakó–Lévai 2009) és egyéb kompetenciák (Híves 2006; Kiss 2008; Szerepi 2006; Selmeczy 2007; Szanyi 2005). A gyakorlat szerepe alacsony arányának az lehet az oka, hogy ezekre a betöltött állásokra kifejezetten pályakezdeket kerestek, ezért az elvárások között sem szerepelt a gyakorlat.

A fiatal pályakezdő BA/BSc diplomával rendelkezők munkaerő-piaci helyzetének minél szélesebb körű feltérképezése érdekében megkérdeztük a fiatalokat, hogy tapasztalataik alapján a munkaadók hogyan vélekednek a diplomájukról. A munkaadókkal kapcsolatos vizsgálatok (Kun–Kotsis 2009; Szerepi 2006) szerint a megkérdezett cégek közel fele nem rendelkezik információval az új rendszeréről. Vizsgálatunk során mi is hasonló eredményre jutottunk a diplomáról való vélekedés kapcsán (3. táblázat).

3. táblázat: *Hogyan vélekednek a BA/BSc diplomáról a munkaadók, a fiatalok tapasztalata alapján?*

	Munkát találtak (fő)	Munkát kerestek (fő)	Minden megkérdezett (fő)
Ismerik, és elégedettek vele.	1	4	5
Ismerik, és nem elégedettek vele.	2	15	23
Nem ismerik, de hajlandóak lennének ilyen végzettséggel foglalkoztatni.	12	35	45
Nem ismerik, és nem is akarnak ilyen végzettséggel foglalkoztatni.	6	15	35

N=127

A véleményeket három csoportra osztva vizsgáltuk. Amint az a táblázatban látható, mindhárom csoportnál a „nem ismerik” véleményt jelölték meg a legtöbben, de azon belül a „hajlandóak lennének ilyen végzettséggel foglalkoztatni” vélemény mindenhol kimagasló. Azoknál, akiknek sikerült elhelyezkedniük elég magas (mintegy 1/3-ad), annak az aránya, hogy nem is akarnak ilyen végzettséggel foglalkoztatni. Ennek az lehet a magyarázata, hogy bár sikerült munkát találniuk, de nem a végzettségüknek megfelelő munkakörben dolgoznak és a diplomájukat a felvételüknél a munkáltató nem vette figyelembe. A munkát kerestek körében¹⁷ is hasonló (22%) ennek az aránya. A „minden megkérdezett” csoport véleménye összességében negatívabb, mint a másik két csoporté, ennek oka abban ragadható meg, hogy ebben az eredményben benne van azoknak a véleménye is, akik még nem kerestek állást, és ők negatívabb képpel rendelkeznek. A munkaadók nagy része a hallgatók szerint nem ismeri a BA/BSc végzettséget, de hajlandóak lennének vele foglalkoztatni a fiatalokat. Kevés azoknak a

¹⁷ A megkérdezettek 61%-a keresett állást.

száma, akik ismerik ezt a végzettséget, és ezen belül is azok vannak többen, akik nem elégedettek vele.

Az MA/MSc képzésben való továbbtanulást befolyásoló tényezők

A mesterképzésben való továbbtanulásról megállapítható, hogy a megkérdezettek 63,8%-a jelentkezett MA/MSc képzésre, közülük pedig 93,8% (76 fő) nyert felvételt, tehát a megkérdezettek 59,9%-a tanul mesterképzésben. A korábbi diplomások elhelyezkedését vizsgáló kutatások eredményei az első diploma megszerzése utáni tovább tanulást illetően hasonlóak az általunk kapott adatokhoz. A FIDÉV kutatás megkérdezettjeinek 40%-a szerzett felsőfokú szakképzettséget a végzést követő öt évben (*Galasi-Nagy-Varga 2004:32*). A 2006-ban az ELTE-n végzetteket vizsgáló kutatás pedig kimutatta, hogy a megkérdezettek 34,1%-a tanult a megkérdezés időpontjában (*Czakó-Forgó-Salát 2008:24*). Az általunk tapasztalt magasabb arány oka abban keresendő, hogy a korábbi kutatások az osztatlan képzésben végzetteket vizsgálták, míg a mi kutatásunk az alapképzést végzett hallgatókat vette alapul.

Vizsgálatunk során hipotéziseink közül megerősítést nyert, hogy a diploma minősítése, a továbbtanulás tervezése az alapképzés elkezdésekor, illetve a család kedvező anyagi helyzete pozitívan befolyásolja a továbbtanulást. A diploma minősítésének értékelése során azt tapasztaltuk (4. táblázat), hogy minél eredményesebb volt az alapképzés, annál nagyobb az esély, hogy MA/MSc képzésben tanuljon tovább a fiatal.¹⁸ A felvettek közül a négyes és ötös diplomával rendelkezők aránya majdnem ugyanannyi,¹⁹ ennek okát abban látjuk, hogy kevés azoknak a száma, akiknek sikerült ötös diplomát szerezniük, így a felvételi követelményeknek a négyesek is megfeleltek. Három diplomával a vizsgált mintából mindössze 3 fiatalnak sikerült felvételt nyernie, ez is bizonyítja a minősítés pozitív befolyásoló hatását.

4. táblázat: Az MA/MSc-re való felvétel és diploma minősítésének kapcsolata

A diploma minősítése	Tanul MA/MSc-n (%)	Nem tanul MA/MSc-n (%)
Jeles (5)	74,5	25,5
Jó (4)	60	40
Közepes (3)	27,3	72,7

N=12

18 Khi-négyzet=*

19 A felvettek közül 36 főnek 4-es, 35 főnek 5-ös diplomája van, 3-nak pedig 3-as.

A továbbtanulás kezdettől fogva való tervezésével kapcsolatban megállapítható volt, hogy az a továbbtanulást pozitívan befolyásolja. Ugyanis azoknak, akik már az alapképzés elkezdésekor tervezték a továbbtanulást, 78,6%-uk tanul jelenleg MA/MSc képzésben, míg azok közül, akik nem tervezték ezt, mindössze 22%-a tanul jelenleg²⁰.

A megkérdezettek családjának kedvező anyagi helyzetére utalhat, hogy a szülők tulajdonában lévő dolgok közül kettő, a családi ház,²¹ és a plazma tv²² birtoklása szignifikáns összefüggést mutat a továbbtanulással. Azok szülei közül, akiket felvettek, 77,6% rendelkezik családi házzal, a plazma tv, mint tulajdon a felvételt nyertek 25%-ra jellemző. Bár többen vannak azok, akiknek nincs, mégis kimondhatjuk a pozitív összefüggést, mivel azok szüleinek, akiket nem vettek fel (ebbe beleszámoltuk azokat is, akik nem is jelentkeztek a mesterképzésbe), mindössze 12,2%-a rendelkezik plazma tv-vel. A plazma tv és a családi ház birtoklása a család kedvező anyagi helyzetére utal, mert utóbbi napjainkban luxuscikknek számít, és egy családi ház is nagyobb érték, mint egy lakás. Ezért mondhatjuk, hogy a kedvező anyagi helyzet pozitívan befolyásolja a felvételt. Mindez érthető is, hiszen azok a fiatalok tudják folytatni tanulmányaikat, akik nincsenek rákényszerítve arra, hogy a család esetleges anyagi problémái miatt lemondjanak erről és dolgozni menjenek.

A társadalmi státuszra vonatkozó hipotéziseink közül az eredmények csak az anyagi helyzet hatását erősítették meg, a többi elem (a szülők legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, munkahelye, testvérszám) hatása nem mutatható ki.

A további befolyásoló tényezők elemzése során megállapítottuk, hogy az intézmény jellege, a tudományos tevékenységekre vonatkozó követelmények (OTDK, publikáció, kutatásokban való részvétel), a szemináriumokra való bejárás, az oktatókkal való kapcsolat és a kapcsolatháló (van-e a családjában, vagy a szülei barátai közt pap, lelkész) hatással van a továbbtanulásra. Az intézmény vonatkozásában arra az eredményre jutottunk (5. táblázat), hogy az alapképzés egyetemen való elvégzése növeli az esélyt a továbbtanulásra.²³ A Debreceni Egyetemen végzettek 65,1%-a tanul MA/MSc képzésben, a Nyíregyházi Főiskolán végzetteknek pedig 35%-a. Ennek okát abban látjuk, hogy a Nyíregyházi Főiskolán többségében azok a hallgatók végezték el az alapképzést, akik kezdetől fogva csak főiskolai szintű diplomát akartak szerezni.

20 Khi-négyzet=***

21 Khi-négyzet=*

22 Khi-négyzet=*

23 Khi-négyzet=*

5. táblázat: Az MA/MSc képzésben való továbbtanulás és az intézmény kapcsolata

Melyik intézményben szerezte a BA/BSc diplomát?	Tanul MA/MSc-n (%)	Nem tanul MA/MSc-n (%)
Debreceni Egyetem	65,1	34,9
Nyíregyházi Főiskola	35	65

N=127

A következő befolyásoló tényező az intézmény által támasztott tudományos tevékenységre vonatkozó követelmény (6. táblázat).

6. táblázat: Az MA/MSc képzésben továbbtanulók véleménye az egyetemi/főiskolai követelményekről az alapképzés ideje alatt

Egyetemi/főiskolai követelmény	Magas (%)	Átlagos (%)	Alacsony (%)	Nem jellemző (%)
OTDK dolgozat készítése	20	29,3	42,7	8
publikáció	20,3	25,7	45,9	8,1
részvétel az intézeti, tanszéki kutatásokban	32	20	44	4

N=76

A táblázat azt mutatja be, hogy a felvettek körében milyen követelményeket állított az intézmény a hallgató elé. Az OTDK dolgozat készítése kapcsán megállapítható, hogy a magas, illetve átlagos követelményszint növeli a továbbtanulás esélyét,²⁴ mert a felvettek közül 49,3% elé állítottak ilyen követelményt. Ugyanez mondható el a publikáció készítéséről is,²⁵ bár itt a magas és az átlagos arány összege nagyjából egyenlő az alacsonyával. Ez azzal magyarázható, hogy talán ez a legmagasabb szintű követelmény a három közül, és ennek a legnehezebb eleget tenni, ezért lehet, hogy a tanszékek nem is fogalmazzák meg ezt követelményként. Az intézeti, tanszéki kutatásokban való részvétel követelménye befolyásolja legjobban a továbbtanulást,²⁶ mert ebből a szempontból a felvettek 32%-a elé magas, 20%-a elé pedig átlagos követelményeket állított az intézmény.

Az egyetemi követelményekhez szorosan kapcsolódik a szemináriumokra való bejárás mutatója. A felvettek 70,7%-ára teljes mértékben, 29,3%-ára inkább jellemző volt, hogy bejárt a szemináriumokra, tehát a szorgalmas bejárás pozitívan befolyásolja a továbbtanulást.²⁷ Az oktatókkal való kapcsolat megismerése céljából azt kérdeztük, hogy volt-e olyan oktatója, akire a felsorolt állítások iga-

24 Khi-négyzet=*

25 Khi-négyzet=*

26 Khi-négyzet=**

27 Khi-négyzet=**

zak (7. táblázat). Ezek közül négy mutat szignifikáns összefüggést a továbbtanulással.

7. táblázat: A mesterképzésben továbbtanulók kapcsolata oktatóival az alapképzés ideje alatt

Volt olyan oktató, ...	Igen (%)	Nem (%)
...akivel a tananyagról, tudományos kérdésekről beszélgetett tanítási időn kívül	72,4	27,6
...akivel szépirodalomról, művészetről beszélgetett	42,7	57,3
...akivel magánéleti problémáidról beszélgetett	21,3	78,7
...akivel a jövőre vonatkozó terveidről beszélgetett	74,3	25,7

N=76

Az első sor azt mutatja, hogy a továbbtanulók között többségben vannak azok (72,4%), akiknek volt olyan oktatója, akivel a tananyagról, tudományos kérdésekről beszélgetett a tanítási időn kívül²⁸, tehát ez pozitív hatást jelent. A következő sorból az derül ki, hogy a többségnek, nem volt olyan tanára, akivel szépirodalmi és tudományos kérdésekről tudott beszélgetni.²⁹ De ez az arány nem kiugróan magas, tehát még itt is beszélhetünk pozitív hatásról. A magánéleti problémákról való beszélgetés nem jellemző a felvett hallgatókra, tehát az ilyen tanárral való kapcsolat hiánya nincs negatív hatással a továbbtanulásra.³⁰ Okát abban látjuk, hogy az oktatókkal való kapcsolat elsősorban a tanulmányok segítésére szorítkozik. Az utolsó oktatói típus, aki pozitív hatással van a továbbtanulásra az, akivel a jövőre vonatkozó terveiről beszélgetett a válaszadó.³¹ Megállapítható tehát, hogy ha a hallgatónak a tanulmányai ideje alatt volt olyan oktatója, akivel tudományos kérdésekről és/vagy a tananyagról és a jövőre vonatkozó terveiről beszélgetett, akkor az pozitívan befolyásolta a mesterképzésben való továbbtanulást.

A kapcsolatháló összefüggéseinek vizsgálatok azt tapasztaltuk, hogy azoknak, akiknek a családjában vagy a szülei barátai között van pap vagy lelkész,³² nagyobb az esélyük a továbbtanulásra. A pap- vagy lelkészismerőssel rendelkezők 83,9 %-a tanul jelenleg MA/MSc képzésben.³³ Ennek az okát jelenleg még

28 Khi-négyzet=*

29 Khi-négyzet=**

30 Khi-négyzet=**

31 Khi-négyzet=*

32 Khi-négyzet=**

33 A megkérdezettek 21%-nak van a családjában vagy szülei barátai között pap, lelkész.

nem ismerjük, valószínűleg a vallásosság és a tanulmányi aspirációk összefüggése magyarázza (Pusztai 2009; Park–Bonner 2008; Byfield 2008; Jeynes 2002).

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a BA/BSc végzettség elsősorban a mesterképzésben való továbbtanulás alapozásaként hasznosítható. A mesterképzésben való továbbtanulással kapcsolatban feltételeztük, hogy azt pozitívan befolyásolja a tanulók kedvező társadalmi gazdasági státusza, a képzés kimagasló teljesítése (jeles, jó diploma), illetve az, ha már a BA/BSc képzésbe való belépéskor célul tűzték ki az MA/MSc képzésbe való bejutást. Az eredmények a diploma minősítésére, a továbbtanulás tervezésére az alapképzés elkezdésekor és a család kedvező anyagi helyzetére vonatkozó hipotéziseinket erősítették meg.

A pályakezdő diplomás fiatalok elhelyezkedésével kapcsolatban arra az eredményre jutottunk, hogy kevés a munkát talált fiatalok száma, azaz nehéz az elhelyezkedés. Az elhelyezkedést hipotéziseink szerint a megfelelő kapcsolatok, a korábbi munkatapasztalat, más korábban megszerzett végzettség, illetve a kedvező társadalmi gazdasági státusz befolyásolja pozitívan. Az elemzés során csak a tanulmányok ideje alatti munkatapasztalatra és a család kedvező anyagi helyzetére vonatkozó hipotéziseink nyertek megerősítést.

A vizsgálat során megkérdeztük a fiatalok véleményét, hogy tapasztalataik szerint a munkaadók hogyan vélekednek a BA/BSc diplomáról. Feltételezésünket, hogy nem ismerik ezt a diploma típust, a kapott eredmények megerősítették.

Hivatkozott irodalom

- Barakonyi Károly (2008): Bologna Hungaricum. In KOZMA TAMÁS – RÉBAY MAGDOLNA (szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában*. Bp., ÚMK.
- C. BYFIELD (2008): The impact of religion on the educational achievement of black boys: A UK and USA study. *British Journal of Sociology of Education*. 2. sz., 189. p.
- CZAKÓ ANDREA – FORGÓ MELINDA – SALÁT MAGDOLNA (2008): *Felmérés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen diplomát szerzők körében*. Bp., ELTE.
- FORGÓ MELINDA – CZAKÓ ANDREA – LÉVAI RÓBERT SÁNDOR (2009): Frissdiplomásokkal szemben támasztott munkaadói elvárások. *Felsőoktatási Műhely*, III. sz. (Diplomás pályakövetés), 75-86. p.
- GALASI PÉTER – NAGY GYULA – VARGA JÚLIA (2004): *Fiatal diplomások munkaerő-piaci helyzetének változása 1999-2003 (Jelentés a FIDÉV kutatás első követéses felvételének eredményeiről)*. BCE Emberi Erőforrások Tanszék.
http://www.kreditiroda.hu/kkk/letoltes/Fidev_99_03.pdf 2009.11. 10
- GALASI PÉTER – VARGA JÚLIA (2005): *Munkaerőpiac és oktatás*. Bp., KTI Könyvek I.
- Györgyi Zoltán (2006): Diplomások és a munkaerőpiac – kutatói megközelítés. In BERDE et al.: *Diplomával a munkaerőpiacon*. Bp. http://www.hier.iif.hu/hu/konf/Felsooktatasi_GYZ.pdf, 2009. 11. 10.
- Híves Tamás (2006): Munkaadói elvárások megjelenése az álláshirdetésekből. In BERDE et al.: *Diplomával a munkaerőpiacon*. Bp.,
http://www.hier.iif.hu/hu/konf/Felsooktatasi_GYZ.pdf, 2009. 11. 10.

- WILLIAM H. JEYNES (2002): A Meta-Analysis of the Effects of Attending Religious Schools and Religiosity on Black and Hispanic Academic Achievement. *Education and Urban Society*, 1. sz., 27-49. p.
- KISS LÁSZLÓ (2008): *Milyen az ideális diplomás álláskereső?*
http://www.felvi.hu/felsooktatasi Muhely/kutatasok_rangsorok/munkaeropiac/milyen_az_idealis_diplomas_allaskereso_9491?itemNo=1, 2010.01.25.
- Kotsis Ágnes (2009): Regionális munkaerő-piaci helyzetkép és a friss diplomások helyzetének vizsgálata. In ÚJHELYI MÁRIA- MAZSU JÁNOS (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az Észak-alföldi régióban*. Debrecen.
- Kun András István – Kotsis Ágnes (2009): A régió innovatív mikro-, kis-, közép- és nagyvállalkozásainak oktatási-képzési igényeinek vizsgálata. In ÚJHELYI MÁRIA – MAZSU JÁNOS (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az Észak-alföldi régióban*. Debrecen.
- Kun András István (2009): Regionális általános munkapiaci és ezen belül munkanélküliségi szerkezeti elemzés a munkapiac közvetítéssel foglalkozó szereplőink interjú megkérdezése alapján. In ÚJHELYI MÁRIA – MAZSU JÁNOS (szerk.): *Oktatás és munkaerőpiac az Észak-alföldi régióban*. Debrecen.
- KÜRTÖSI ZSÓFIA (2009): Oktatói vélemények a hallgatók elhelyezkedési esélyeiről, munkaerő-piaci felkészültségéről. *Felsőoktatási Műhely*, III. sz. (Diplomás pályakövetés).
- HAE SEONG PARK – PATRICIA BONNER (2008): Family Religious Involvement Parenting Practices and Academic Performance in Adolescents. *School Psychology International*, 3. sz., 348-362.p.
- POLÓNYI ISTVÁN – TIMÁR JÁNOS (2006): A magyar felsőoktatás-politika és a diplomás túlképzés. *Külgazdaság*, (50. évf.) 4-5. sz., 96-105. p.
- POLÓNYI ISTVÁN (2007): Félúton Bologna felé, avagy átmenet zavarokkal. *Educatio*, 4. sz.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=67 2009. 11. 10.
- POLYCSKÓ Orsolya (2009): Felsőoktatásból a munkaerőpiacra. In *Diplomás pályakövetés II.- Elhelyezkedés, alumni, jó gyakorlatok*. Bp., OFIK.
http://www.felvi.hu/images/pub_bin/dload/DPR/dprfuzet2/Pages27_36_polyacsko.pdf
2010.02.15.
- Pusztai Gabriella – Szabó Péter Csaba (2008): A bolognai folyamat recepciója Magyarországon. In KOZMA TAMÁS – RÉBAY MAGDOLNA (szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában*. Bp., ÚMK.
- PUSZTAI GABRIELLA (2009): A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra. Bp., ÚMK.
- HARALD SCHOMBURG – ULRICH TEICHLER (2006): *Higher education and graduate employment in Europe*. Netherlands, Dordrecht, Springer.
- SELMECZY IVÁN (2007): *Diplomás pályakezdekők és egyetemi, főiskolai karok vállalati szemszögből - 2007: 1000 magyarországi cég körében végzett felmérés eredményei*. Bp., GVI Füzetek.
http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebDownload&WG_OID=DSDfa256b8655ad1ac92, 2010.02.10.
- SZANYI ÁGNES (2005): Kényszerből a felsőoktatásba. Kevésbé egyenlő diplomák és diplomások. Székesfehérvár, ECHO SURVEY.
http://www.echosurvey.hu/_user/downloads/kutatasi_beszamolo/t-123ofa.pdf 2010. 02. 10.
- Szerepi Anna (2006): Munkaadók és fejtudásosok a munka-erőpiacról és az oktatási rendszerről. In BERDE et al.: *Diplomával a munkaerőpiacon*. Bp.
http://www.hier.iif.hu/hu/konf/Felsooktatasi_GYZ.pdf 2009. 11. 10.

Diószegi György Antal

Félezer éves görög jelenlét emlékei Debrecen városában

Bizánc 1453-as eleste után, a 15-19. század folyamán, a török hatalom alá került területekről több ezer görög család lelt új hazára Magyarországon. A történettudomány első diaszpóra néven tartja számon ezt a társadalmi csoportot. A hazájukból eljönni kényszerülő görögök sok évtizedes munkával új esélyt teremtettek maguknak, amely pár évtized múltán igen komoly eredményt hozott. A több hullámban érkező első diaszpóra görög kereskedőinek fénykora a 18. század volt: 4%-os, vagyis tisztességes haszonnal végzett kereskedelmi tevékenységük utal erre. Régi szép idők!

A régi görög kereskedőket nem pusztán a haszonelvűség vezette, hanem a hit- és identitásörzés: a közösségi élményt alapértéknek tekintették, így a görög ortodox vallás és a templom, az iskoláztatás valamint az anyanyelv megőrzése is igen nagy jelentőségű volt számukra. A hitélet mellett a görögök törekedtek arra is, hogy utódaik megőrizték anyanyelvüket, kultúrájukat.

A görögök kompániakereskedelmet folytattak, tehát jellemző volt rájuk a társas vállalkozás: jellemzően legalább két-három kereskedő társult bizonyos munkamegosztással. Az egyikük beszerezte az árut, másikkuk a helybeni kereskedést folytatta, harmadik társuk pedig szekerező vándorkereskedőként járta a környező falvakat. Az áruszállítások biztonsága érdekében többen szövetkezve karavánt alkottak, és fegyveres kíséretet biztosítva indultak távolsági kereskedelmi útjaikra.

Mindig is jelen lehettek a görög kereskedők a magyar kereskedelem vérkeringésében, és ezt igazolja egy okirat a 15. századból. Debrecenben 1458. május 2-án kelt az a városi előljárósági döntés, melynek értelmében idegen a városban görög szövetet kicsinyben nem, csak végekben árusíthatott.¹

A görögök évszázados működése kicsinyben kezdődött a 16. században, és a következő századra már igen nagyban folytatódott, melynek az igazi gyümölcsei a 18. századra értek be. 1618-ban már folyamatos görög kereskedői jelenlétről

¹ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár 47031. Q szekció 10.

vannak adatok, mivel egyre nagyobb számban voltak jelen a debreceni vásáron. A városi jegyzőkönyv ekkor rögzítette, hogy „Az árus görögök, az kik ide városra szoktak járni marhájokkal, hétfőn 12 óráig sátorban árulhassanak, de ne boltban. Szabad sokadalomban pedig 15 napig árulhassanak, még az sokadalom tart.”² A város magyar kereskedőinek jelentős versenytársaivá lettek, ezért a város vezetői (saját kereskedők és iparosaik védelmében) igyekeztek őket korlátozni. Például a város a 17. században a görög kereskedők számára megtiltotta a házvásárlást, így megoldásként bérlakásokban éltek Debrecenben.³

A görög kereskedők azonban nem tettek le arról, hogy végleg megvessék a lábukat e fontos városban. Törekedtek önálló görög ortodox egyházközség megszervezésére is: 1692-ben még görög lelkészük is volt, Izaiás szerzetes, tokaji görög pap személyében. A szakirodalom szerint 1693-ban a görögöknek el kellett hagyniuk Debrecen városát.⁴ Jellemzően Hegyalján, Tokajban és vonzáskörzetében találták meg új kereskedelmi területüket. A tokaji görögök a 18. század folyamán sokat harcoltak azért, hogy számukra is érvényesek legyenek azok a jogok, amelyekkel a debreceni görögök is éltek I. Lipót király 1667-es, és az ennek 1690-es megerősítését jelentő kiváltságlevelői alapján.⁵

Hodinka Antal professzor 1911-ben akadémiai székfoglaló értekezésében azt igyekezett bebizonyítani, hogy a tokaji görögök nem voltak a debreceniek jogutódjai.⁶ Az ő véleménye nyomán akkortól kezdve szinte eldöntött kérdés lett a debreceni-tokaji jogutódlás kizártsága. De ez a helyzet korántsem ilyen egyértelmű! Lényeges adalékot jelentenek az elmúlt évtizedekben megjelent tanulmányok, amelyek révén immár rendelkezésünkre állnak a debreceni és a tokaji görögök nevei, ami megkönnyíti az összevetést Debrecen és Tokaj görögjei között.⁷ Ennek eredményeként kijelenthető, hogy a két város görögsége közötti kapcsolat történelmi folyamatosságot mutat. Jó néhány debreceni görög családnév fellelhető a tokaji görögök körében (olykor még személyi azonosság is fennáll).⁸ A rendelkezésre álló alábbi névanyag egyértelműen a folytonosság mellett szól.

2 Takáts Sándor: A magyar patika. In.: Századok. 1907. 334.

3 Rácz István: A debreceni cívisvágyon. Debrecen, 1989. 349.

4 Sasvári László: A Tokaj térségében élt görögök (és rácok) nyelvi emlékei. ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 20. (doktori disszertáció) Bp., 1976. 66.

5 Zoltai Lajos: Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. Debrecen, 1935. 22. (az 1667-es kiváltságlevélről)

6 Hodinka Antal: A tokaji görög kereskedő társulat kiváltságának az ügye 1725-1772. Értekezések a Történelmi Tudományok köréből. XXIII. K. 4. sz. Bp., 1912.

7 Bánkuti Imre: Egy görög kereskedő tevékenysége Kecskeméten és a Dél-Alföldön. In: Cumania. III. Kecskemét, 1975. 79–102.

8 Sasvári László – Diószegi György Antal: Görögök névhasználata az első diaszpórában (család- és helytörténeti adalékok tükrében). In.: A Tiszántúli Történeti Társaság Közleményei. 2. Debrecen, 2007. 33-34.

Név	Debrecen	Tokaj	helység Hegyalja térségében
Csobán György	1692	1711	
Erdélyi János	1686	1711	
Hacsi (Hadzsi) János	1692		
Hacsi (Hadzsi) Georgius	1692	1711	
Horváth Márton	1686		Sárospatak 1754
Horváth Péter			
Hunyady/Karácsony Sándor	1686	1705-13	
Kozma István	1711		
Oláh András	1686		
Oláh István			Abaujszántó 1754
Pacsó Mihály	1686		
Pacsó Gáspár		1711	
Pacsó testvérek			Királytelek 1736
Papp Mihály	1686		
Többen Pap nevéek		18. sz.	
Pusztai Kis János	1686		
Pusztai tokaji család		18. sz.	

Csobán György és Erdélyi János két-két említése esetén felmerül, hogy azonos személyek, a többiek, pedig rokonok, leszármazottak lehettek.⁹

A 17. század végének egyik legjelentősebb görög személyisége, Horváth Márton debreceni görög főbíró és családja később Sárospatakon élt. A legfontosabb görög betelepülési mozzanat Tokaj–Hegyaljára valójában a debreceni görög kereskedelmi kompánia sorsával függött össze.¹⁰

A debreceni görög kereskedők 1690. május 19-én királyi kiváltságlevelet (Liber Regius XX. 372.) nyertek. E privilégium Horváth Márton debreceni görög főbíró és Hunyadi Sándor görög kereskedő kérelmére került kiadásra. Utóbbi személy a vajdahunyadi lakos nagykereskedő Karácsony/Karátsonyi Sándorral azonos, aki II. Rákóczi Ferenc fejedelem legfontosabb görög kereskedelmi szállítója volt a szabadságharc idején.¹¹ E család ekkortól végleg Tokajban telepedett le. Ez a tény a többi görög névelőfordulással együtt is megerősíti, hogy a tokajiak teljesen megalapozottan állították 130 éven át, hogy ők az 1667-es, majd 1690-es királyi adománylevél jogosultjai.¹² Egyébként meglepő, hogy Debre-

9 Sasvári László – Diószegi György Antal: A XVII-XIX. századi magyarországi görög közösségek történetének főbb jellemzői Győr, Miskolc, Szentendre, Tokaj és Vác ortodoxiája tükrében. In: Görög örökség. A görög ortodox diaszpóra Magyarországon a XVII-XIX. században. Budapesti Történeti Múzeum 2009. április 2–július 5. Budapest, 2009. 48-49.

10 Diószegi György Antal – Diószegi Krisztina: A magyarországi Papadémosz-akta ... (1658-1963). Tokaj–Szervia, 2008. 28.

11 Diószegi György Antal: Két történelmi szakkonferencia margójára, avagy a magyarországi görögök jelentősége a Rákóczi-korszakban. In: Istros. Görög–Magyar Folyóirat. A Görög–Ciprusi–Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja. 2008/2. 28.

12 Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina: A magyarországi... i.m. 26.

cenben a kiutasítás ellenére a későbbiekben is felbukkan 1-1 görög név. Egy kései, immár 1794-ből való adat szerint: az „*utolsó debreceni görög*” Charis/Karis Márton, aki azonos a nevezetes tokaji görög Szerviczky Mártonnal.¹³

A fentebb ismertetett 1690. évi kiváltságlevelet Baán István fordította le. Ezen okirat említést tett egyrészt egy 1688-ban Kassán kelt levélről, mely rögzítette, hogy milyen fizetési kötelezettsége van a görög kereskedőknek; másrészt pedig egy 1689-ben Tokajban írottól, mely szerint a Szepesi Kamara alá tartoznak. Fontos jogosítványt jelentett az oklevél rendelkezése, melynek alapján a templom mellett iskolát is nyithatnak. Ám a legfontosabb a debreceni görög kereskedőtársulatnak 1690-ben adományozott címer volt. (Elgondolkodtató, hogy erről Hodinka Antal akadémikus sosem tett említést.) A görögöknek adományozott címerben álló, égszínkéék pajzsban, zöld mezőben jobbra forduló, füvet harapdáló bárány látható. A pajzs felett királyi diadémus nyitott rostélyú sisak található, amelynek csúcsáról két oldalt szalagdíszek omlanak alá. E sisakon kiterjesztett szárnyú, aranykoronás csőrében zöld ágat tartó fekete sas látható.¹⁴ Itt érdemes egy megjegyzést tenni: Debrecen címere a bárány a feltámadási zászlóval. A szegedi görög-cincár céh töredékes zászlaján szintén bárányábrázolás (és „*Ora pro nobis*” felirat) látható. E cincárok vélhetően birkakereskedélemmel foglalkoztak.¹⁵

Fontos adalék a fentebb említett görög Horváth Márton személye kapcsán, hogy 1690-ben Kassán a „*Magyarországban lévő görögök képében*” eljáró személyként jelent meg.¹⁶ Ez arra utalhat, hogy ekkoriban a debreceni görögök új fő kereskedelmi színhelyüknek Kassa városát szemelhatték ki. Megítélésünk szerint egyébként e debreceni görög vezető személy sorsa még sok érdekességet rejthet, bízunk abban, hogy a jövőbeni kutatások fényt derítenek a működésére.

Takáts Sándor már több mint száz évvel ezelőtt megírta, hogy Bécsben, az osztrák-magyar közös pénzügyi levéltár anyagában megtalálhatóak a 17. századi debreceni görög kereskedők és kalmárok kiváltságlevelei (a Hungarica osztályon). A kutatás e téren is fontos eredményekre találhat.¹⁷

Debrecen görögjei és a munkácsi püspökség parókiái között élő kapcsolat volt. Az 1690-es évekig a munkácsi püspökség parókiái nagyobb részben görög és szakadár parókiákból álltak. A hívek nemzetiségi megoszlására nézve Cserey Mihály erdélyi krónikaíró sorai adnak támpontot: „*többsyre oláhok s itt-ott*

13 Zoltai Lajos: Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. Debrecen, 1935. 82.

14 Diószegi György Antal – Diószegi Krisztina: Görögök a magyar nemesség soraiban. In.: Istros. Görög-Magyar Folyóirat. A Görög-Ciprusi-Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja. 2009/1. 17.

15 Sasvári László szíves közlése.

16 Kerekes György: Görögök Kassán a XVII. században. In: Századok 1911. 368.

17 Takáts Sándor: Könyvismertető. Debrecen a török uralom végén. A város háztartása 1662-1692. Írta Zoltai Lajos. Bp., 1905. In: Századok 1905. 471.

görögök és rácok voltak”. De Camillis János József (1641-1706) 14. munkácsi püspök arról írt, hogy 1692-ben „*Izaiás nevű görög szerzetes ment hozzá Debrecenbe*”.¹⁸

De vajon 1693-ban hagyták-e el a görögök végleg és teljes létszámban Debrecen városát? A távozás ekkor még nem következhetett be teljes mértékben. De Camillis 1694. május 15-én Munkácsról írott levelében a debreceni görög kompániának egy, a Szepesi Kamara előtt indítandó peréről tett említést, melyben Horváth Márton (vagyis saját debreceni görög bírójuk) ellen kívántak fellépni egy hagyatéki ügyben. De Camillis e levelében azt is rögzítette, hogy az ő hatásköre e görög hagyatéki elszámolási vita eldöntése, mivel az özvegyek és nyomorult személyek ügyei a lelki fórumhoz tartoznak Kálmán király első törvénykönyvének 59. és 61., valamint Mátyás király 3. törvénycikkelye alapján.¹⁹

Ez a belső vita azért is meglepő, mert pár évvel korábban Horváth Márton még a legjelentősebb görög lehetett, aki 1690-ben a „*Magyarországban lévő görögök képében*” eljáró személyként jelent meg.²⁰

A gazdagabbak közé tartozott Diószegi Péter is, aki elégedetlen volt a tanácsal szemben a mintegy 30 főnyi debreceni görög kereskedővel kapcsolatos hatósági ténykedése miatt, és sok ember füle hallatára a következőket mondta: „*Ezeket a görögöket kitudhatná a városbúl a Tanács, de ezek a Bolt Bírák tartják benn és oltalmazzák, mert... Selyem övet adnak nekik a Görögök, meg a Bírátok is bársonyban jár*”. Diószegi Péter egyébként ekkor „*rágalmazásért*” nyelvváltság címen 100 forint pénzbüntetést kapott.²¹

A debreceni görögök ellen egyébként az a vád merült föl, hogy a Balkánra nemesfém pénzérmekeket szállítottak: Debrecen városa le is foglalt két szekér ezüstpénzt, majd azután mégis Tokajba szállíttatta. Zajlott is egy tárgyalás Tokajban 1696-ban Debrecen és az immár tokajivá lett görögök között ezen ügy rendezése érdekében. Sikerre ez sem vezetett, így ezt követően, 1708-ban Debrecenben élő maradék görögségből is sokan átköltöztek Tokajba.²² De még ekkor sem minden görög kereskedő távozott Debrecenből! A Rákóczi-szabadságharc idején, 1709 májusában Kecskemétre érkeztek debreceni görög kereskedők, akiknek a városba való beengedése kérdéses volt a közeli rác támadás veszélye miatt.²³ Ezek a debreceni görög kereskedők II. Rákóczi Ferenc

18 Mészáros Károly: Ungvár története. Pest, 1861. 45.

19 Véghseő Tamás szíves tájékoztatása szerző részére 2009. október 15-én.

20 Kerekes György: I.m. 368.

21 Varga Antal: Az 1693. évi debreceni felkelés. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1965. Debrecen, 1966. 155.

22 Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XIX. században. Miskolc–Tokaj, 1993. 286.

23 Bánkúti Imre: Pest–Pilis–Solt vármegye a Rákóczi korban. II. Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 2. Pest Megye Monográfia Alapítvány. Bp., 1997. 689.

„*Felsőges Urunk passussa*” birtokában érkeztek Kecskemétre, így végül bejutottak a biztonságot adó városba.²⁴

Kecskemétről van egy későbbi, a debreceni görögökre vonatkozó adat a 18. század vége tájáról is: az árusító helyekként engedélyezett sátrak elhelyezéséről egy datálatlan fogalmazvány szerint a kecskeméti sátorterület 7. során a debreceni görögök árusíthattak.²⁵

A fentebb említett 18. századi tokaji görög Szerviczky Márton családja valójában sok szálon kötődhetett Debrecen városához. Az 1802. május 21-én Bécsben kelt armálisuk szöveges indokolása ugyanis azt is igazolja, hogy a fia, idősebb charisi Szerviczky György (1770–1833) a debreceni és a tokaji raktáraiban lévő áruját átadta hadi célokra.²⁶ A görög Szerviczkyek azért jelentősek a magyarországi görög családok sorában, mert 1658-tól Tokajban jelen voltak egészen a 19. század végéig. Első ismert ősük – a mai Kozani közelében fekvő – 1500 éves történelmi múlttal rendelkező, régen igen jelentős „*Tá Servia*” városából származó görög nemes Papademos Charis volt, akinek nevét 1658-ban egy, a fia születését rögzítő tokaji görög egyházi anyakönyv őrizte meg.²⁷ Először Lengyelországban Lvivben (Lvov; Lemberg) kereskedtek a görög közösség tagjaiként, majd a 17. század első felében költöztek a befogadó lelkületű Magyarországra. A tokaji aszúval való lengyelországi borkereskedelmi tevékenységük miatt használták (a görög szülővárosukat nevükben megőrző, „*lengyeles*” névhasználatból magyarosított) „*Szerviczky*” családnevet.²⁸

E görög család tekintetében még az is különleges, hogy tokaji görög egyházi anyakönyvi bizonyíték is rendelkezésre áll: a család 1658-tól kezdve egészen a 19. század közepéig anyakönyvi szempontból folyamatosan nyilvántartott.²⁹ Debrecen még a 19. század első felében is fönnttarthatott görög kereskedői kapcsolatot. 1848 májusában Szentkirályi Móric (Pest vármegye nevezetes jegyzője, majd alispánja) felhívást intézett a nemzetőrség szervezésének hathatósabb folytatásáról és a fegyverek összegyűjtéséről. Ennek jegyében Nákó Demeter görög kereskedő utazott Debrecenbe (nyilvánvalóan jó üzleti kapcsolatban állhatott az

24 Uo. 690.

25 Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In.: Cumania 3. Historia. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Kecskemét, 1975. 38.

26 Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina: A magyarországi... i.m. 21., 24.

27 Diószegi György Antal: Két sokoldalú sportember. Egy görög testvérpár, Manno Miltiades és Manno Leonidas Magyarországon. In.: Barátság. Kulturális és közéleti folyóirat. Tizenhetedik évfolyam. Második szám. 2010. április 15. 6380–6383.

28 Sasvári László – Diószegi György: Görögök névhasználata az első diaszpórában (család- és helytörténeti adalékok tükrében). In.: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 2. Debrecen, 2007. 23.

29 Diószegi György Antal: Hegyaljai aszúkereskedelem a XVII-XVIII. században, avagy a tokaji görög kereskedők tevékenységének főbb jellemzői. In: Partium 2008. augusztus. 40. lap

íteni kereskedőkkel), hogy hozzon 200-300 kaszát és 20-25 Ft értékű puskaport a nemzetőrség fölfegyverzésére.³⁰

Két utcanév is őrizte Debrecenben a 17. századi görög kereskedők emlékét. Az egyik a „*Görög utca*” (utolsó említése 1861-ben történt), amely a Külső vásártéren volt (Postakert), ahol a görög kereskedők árulták a portékájukat. A másik közterület érdekesebb nevet viselt: a „*Kandia köz*” (későbbi neve Kopasz utca) házaiban laktak a debreceni vásárokra főleg Kandiából érkező görög kereskedők (a velenceiek 1292-től 1669-ig birtokolták Kréta szigetét, melynek a fővárosa volt Kandia).³¹

Található egy igen fontos görög vonatkozású emlék Debrecen városában, ami a híres magyarországi görög sportoló és művész Manno Miltiades (1879–1935) alkotása. Debrecenben, a Megyeháza kapualjának baloldalán (Piac utca 54.) helyezték el 1932-ben Manno Miltiades katonai domborműves emléktábláját. A „*Volt cs. és kir. 16. huszárezred emlékére*” címet viselő I. világháborús emlékmű ma is értékes köztéri alkotás.³² Manno Miltiades egyébként számos sportág kiemelkedő teljesítményű képviselőjeként közismert: úszásban, futásban, válogatott evezősként, atlétaként, labdarúgóként, kerékpárosként, sielőként komoly, több esetben nemzetközi sikereket ért el.

A 18. század második felében mintegy 8-9 ezer görög élt Magyarországon. Közösségeik értékteremtő polgári módon voltak jelen a magyar városokban, ez különösen a reformkortól kezdve nyilvánult meg erőteljesen. A 19. század közepétől a magyarországi görög közösségekre már a természetes beolvadás volt jellemző. Az 1868. évi IX. törvénycikk tárgyalásakor a pesti, szentesi és kecskeméti görög eredetű ortodox vallásúak az országgyűléshez benyújtott petíciójukban hangoztatták magyarságukat.

A magyarság befogadó lelkülettel adott mindig otthont a hazát kereső betelepülőknek a Kárpát-medencében a Kr. utáni II. évezred egész folyamán: az első diaszpóra görögségének sorsa kiváló példa erre: jó magyarrá váltak ezek a görögök, részt vettek magyar hazánk védelmében, minden szabadságküzdelmünkben.

A magyarországi görög közösség a 20. század közepére már nem létezett; de léteznek ma is e görög eredetű családok vér szerinti utódai, akik közül sokan őrzik magyarságuk mellett görög elődeik emlékét.

30 Kunmadaras fejlődéstörténete termelőszövetkezeti községgé alakulásáig. In.: A Damjanich János Múzeum közleményei. 11-14. 1967. 110.

31 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30. Debrecen város utcanév kataszttere. Debrecen, 2007. 141., 190.

32 Diószegi György Antal: Manno Miltiades (1879–1935) emlékezete. In: Honismeret. A Honismeret Szövetség Folyóirata. XXXVIII. évfolyam. 2010/2. április 83.

Péterffy Árpád

A debreceni szívsebészet története (1963-2010)

Az Augustza Szanatórium létrejötte és fejlődése az 1960-as évekig

A debreceni szívsebészet közel öt évtizedes múltra tekinthet vissza. Megszületésétől kezdve a szorgalmas tanulás, rengeteg munka, tántoríthatatlan elszántság és fáradhatatlan igyekezet, őszinte, segítő támogatás, szeretetteljes bátorítás, helyenként meg nem értés, néha méltatlan gáncsoskodás, az újat alkotás nehézségeinek megoldása jellemezte az elmúlt évtizedeket. A szívsebészet létrejötte Debrecenben szorosan összefonódott a mellkassebészettel, hiszen ez a tevékenység a mellkassebészethez helyet adó Augustza Szanatóriumban, a későbbi II. sz. Sebészeti Klinikán indult és folyt hosszú évekig.

A XX. század elején a tuberkulózis Magyarországon igen elterjedt volt, népbetegségnek számított. Ezért vált szükségessé egy országos szanatóriumi hálózat kiépítése a tbc-ben szenvedő betegek elkülönítése és kezelése érdekében. A „morbus hungaricus” különösen sok áldozatot szedett a szociálisan és gazdaságilag is elmaradottabb északkelet-magyarországi régióban. Így került sor Debrecenben 1914 tavaszán Augustza főhercegnő védnöksége alatt az ő nevét viselő szanatórium felavatására, amely rövidesen I. Világháborús hadikórházzá alakult át és benne 175-ről 430-ra növelt ágyon háborús sérülteket láttak el a tbc-s betegek mellett. Az 1912-ben alapított Tisza István Tudomány Egyetem orvosi karán a világháború után induló debreceni orvoseképzéshez nyújtott segítséget az Augustza Szanatórium, helyet biztosítva a belgyógyászatnak, sebészethez és radiológiának az épülő klinikák átadásáig (1923-27).

A súlyos tuberkulózisban szenvedő betegeknél gyakran jelentkeztek sebészi beavatkozást igénylő szövödmények. Ezek megoldására Geszti József, – aki 1945-ig volt a szanatórium igazgatója – Hüttl Tivadar sebész professzort kérte fel, aki sebész főorvosokat bocsátott rendelkezésre és 1923-ban elsőként végzett a szanatóriumban thoracoplastikát.

A második világháború után államosított Augustza Szanatóriumban 1948-ban létesítettek mellkassebészeti osztályt, vezetésével Schnitzler József főorvost

bízták meg, aki elsősorban a gümőkór sebészi kezelésével foglalkozott és egyéni módszert dolgozott ki a csont- és ízületi tbc kezelésére, bevezette a streptomycin lokális alkalmazását. Ezen új módszerek kidolgozásáért és kiváló eredményeiért 1951-ben Kossuth díjjal tüntették ki, további elismerésként 1952-ben állami támogatással felépült az új műtőblokk, műtét utáni őrzővel, sterilizálóval és más kiszolgáló helyiségekkel. A mellkas-sérült betegek ellátása során szükség esetén a szívserülések kezelésére is sor került, az itt szerzett tapasztalatokat eredményesen alkalmazták a később bevezetett szívműtéteknél. Schnitzler professzor szakmai érdeklődése a '60-as évek elején a szívsebészet felé irányult és Szilágyi János docens vezetésével a légzésfunkciós laboratóriumban már elkezdődött szívkatéterezések teremtették meg a diagnosztikai hátteret a szívsebészet számára. Az első szívkatéterezést Debrecenben 1958-ban Szilágyi János végezte.

Az útkeresés és a kezdeti nehézségek évei (1963-72)

Az első zárt szívműtétet Debrecenben 1963. július 11-én Eisert Árpád nyíregyházi sebész főorvos és Schnitzler professzor együtt végezték, melynek során egy fiatal nőbeteg nyitvamaradt ductus arteriosusát kötötték le. Ezt a műtétet még további 4 hasonló beavatkozás követte 1963-ban. A következő években újabb zárt szívműtétek, mint például billentyűszűkületek miatt végzett mitralis commissurotómia és pulmonalis valvulotómia bevezetésére került sor.

A debreceni szívsebészet 1963-67 között a zárt szívműtétek korszakát élte, összesen 44 ilyen típusú beavatkozást végeztek, legtöbbször Eisert Árpád főorvos közreműködésével. Természetesen a kicsiny, de lelkes debreceni szívsebész csoport követte a nemzetközi és hazai szívsebészet fejlődését és készültek a nyitott szívműtétek végzésére.

A világon az első sikeres nyitott szívműtétet (pitvari sövényhiány zárása) 1953 májusában John Gibbon amerikai sebész végezte az általa készített szív-tüdő motorral, amely közel húsz éves kísérletezés eredménye volt. Az ezt követő többszörös sikertelenség miatt Gibbon felhagyott a szívűtétekkkel. Szerencsére az extracorporalis keringés módszerét mások továbbfejlesztették, és alkalmassá tették a mindennapos klinikai gyakorlat számára.

Walton Lillehei Minneapolisban (1954) először az ún. keresztezett keringés segítségével végzett sikeres nyitott szívűtéteket gyerekeken, veleszületett szívhibák miatt. A beteg gyermek keringését összekapcsolta az egyik szülőével, akinek szíve a műtét ideje alatt a gyermek vérének keringését is biztosította. Majd kifejlesztett egy használható ún. buborékos oxygenátort és szívomotort (1955), amelynek segítségével rendszeresen végeztek nyitott szívűtéteket. Ezzel egy időben a Rochester-i Mayo Klinikán John Kirklin (1955) továbbfejlesztette és klinikai használatra alkalmassá tette a Gibbon-féle szívomotort. Európában elsőként Stockholmban Clarence Crafoord alkalmazta sikerrel a

Björk-Senning-AGA féle szívmotort 1954-ben, amikor is balpitvari myxomát távolított el.

Magyarországon 1959-ben Temesvári Antal a Kardiológiai Intézetben, és 1960-ban Kudász József professzor a városmajori klinikán végezte az első sikeres nyitott szívműtéteket házilag készített szívmotorokkal.

A magyar és a debreceni szívsebészet fejlődésében óriási szerepet játszott a klinikai gyakorlatban jól bevált Kay-Cross típusú szívmotor, melyet a Clevelandban élő, Amerikába kivándorolt magyar – Köteles Béla – gyárában PEMCO néven gyártottak. Köteles Bélának feltett szándéka és óhaja volt, hogy az óhazában is korszerű szívsebészet jöjjön létre. Ennek érdekében a '60-as évek elejétől, a református egyházzal karöltve több ilyen szívmotort bocsátott a magyar egészségügy rendelkezésére. Bartha Tibor debreceni református püspök közreműködésével 1967-ben Debrecen is kapott Clevelandból egy szívmotort, amely lehetőséget adott nyitott szívműtétek végzésére. Elismerésként a Magyar Szívsebészeti Társaság Köteles Bélát 2000-ben Kudász József emlékéremmel és oklevéllel tüntette ki, és az ő nevét viseli a Debreceni Szívsebészeti Klinika egyik szívműtője.

A szükséges előkészületek után az első nyitott szívműtétet 1968. június 15-én Kovács Gábor szegedi szívsebész professzor végezte Debrecenben, mint vendégoperátor. E műtét során egy fiatal férfibeteg pulmonalis billentyűszűkületének commissurotomiaja történt, az extracorporalis keringést az ajándékba kapott PEMCO szívmotor biztosította. A műtétnél részt vettek és segédkeztek Schnitzler professzor, Eisert főorvos és Szentkereszty Béla. Az altatást Bacsa Sándor, az extracorporalis keringést Aranyosi János irányította, munkájukat szegedi vendég aneszteziológus asszisztens, illetve pumpatechnikus segítette. A sikeres kezdet után a folytatás meglehetősen lassú és vontatott volt, azonban figyelembe kell venni az akkori nehéz körülményeket és szerény lehetőségeket. 1968-72 között összesen 17 nyitott, 40 zárt szívműtét és 3 pacemaker-beültetés történt. A debreceni szívsebészet első tíz esztendejében Schnitzler professzor vezetése mellett közvetlenül Szentkereszty Béla irányította a tevékenységet, aki 1972-ben megvált a klinikától és a Kísérletes Sebészeti Intézetben folytatta sebészorvosi hivatását.

A szakszerű, de lassú haladás ideje (1973-82)

1972-ben a szívsebészet közvetlen vezetésével Gömörly Andrászt bízták meg, aki Kudász professzor tanítványa és közeli munkatára volt több mint 15 éven keresztül, és akkor tért vissza másfél éves tanulmányútról Zürichből, Åke Senning professzor klinikájáról. Gömörly professzor igen alapos elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkezett. Ezt bizonyítja, hogy a városmajori klinikán az első 16 nyitott szívműtétet az általa készített szívmotorral végezték, amelyet később a clevelandi PEMCO motor váltott fel. Ezután jelentős fejlődésnek indult

a szívsebészet Debrecenben, a következő öt év alatt (1973-77) 48 nyitott, 34 zárt szívműtét és 131 pacemaker beültetés történt. Itt kell megemlíteni, hogy Gömörly professzor 1973-ban végezte az országban a harmadik koszorúér-áthidalást vénával, és elkezdte a műbillentyű-beültetéseket is. A debreceni szívsebészeti csapathoz 1978-ban Békássy Szabolcs csatlakozott Budapestről, aki az Országos Kardiológiai Intézetben Árvay Attila professzor tanítványa és munkatársa volt. Ekkor újabb lendületet kapott a szívsebészeti tevékenység, ami a számszerű növekedésben is megnyilvánult. 1978-82 között évente 40-50 nyitott, 20 zárt szívműtetre és 95 szívritmus- szabályozó beültetésére került sor.

Időközben (1972) az Augusztai Szanatóriumban működő Mellkassebészeti Osztály, amely a szívsebészetnek is otthont biztosított, klinikává fejlődve II. sz. Sebészeti Klinika néven, Schnitzler professzor igazgatásával három szakterületet ölelt fel: általános, mellkas- és szívsebészetet.

Gömörly András előbb tudományos főmunkatársként, majd 1978-tól mint társprofesszor dolgozott a szívsebészetben egészen nyugdíjazásáig (1992). Vitathatatlan és elvéghetetlen érdeme, hogy az igen nehéz körülmények ellenére sikerült létrehoznia egy jól képzett szívsebész munkacsoportot. Az orvosok mellett jó képességű szakdolgozókat nevelt ki, akik biztos alapot nyújtottak az 1980-as évek ugrásszerű fejlődéséhez és többen közülük most is a szívsebészetben tevékenykednek. Gömörly professzor nevéhez szorosan kapcsolódik az impedancia-kardiográfia módszerének bevezetése és a készülék megépítése, amelyet több éven keresztül klinikai gyakorlattá fejlesztett, illetve hazai gyártásra alkalmassá tett. Úttörő szerepet játszott Debrecenben a ritmus-szabályozók (pacemaker) beültetése terén, és ezt mindennapos gyakorlattá tette. Széleskörű tevékenysége elismeréseként a klinika pacemaker műtője a Gömörly nevet viseli.

A gyorsabb fejlődés és előrelépés korszaka (1983-92)

Schnitzler professzor nyugdíjba vonulása után, 1983 közepén Péterffy Árpád egyetemi tanár pályázat útján nyerte el a II. sz. Sebészeti Klinika irányítását. Péterffy professzor a felkérésnek és elvárásoknak megfelelően a szívsebészet fejlesztését tartotta elsőrendű feladatnak, egyidejűleg megtartva és fejlesztve a klinika mellkas- és általános sebészeti tevékenységét. 1983-tól óriási léptekkel fejlődött a debreceni szívsebészet. Péterffy Árpád külföldön szerzett szakmai és munkaszervezési tapasztalatainak köszönhetően az addigi évi 40-50 nyitott szívműtési szám 300 fölé emelkedett és a korai (30 napon belüli) halálozás 14%-ról 5% alá csökkent. Ezeket az eredményeket a fokozatosság, az együttműködés és bizalom elvére építve sikerült megvalósítani. A meglévő munkatársakat megtartva, sikerült tehetséges fiatal orvosokat alkalmazni. A csapatmunka kiépítése érdekében 1983 őszén svéd ösztöndíj segítségével Aranyosi János és Békássy Szabolcs munkatársakkal közel két hónapon keresztül együtt dolgoztak,

napi 1-2 szívműtétet végezve Stockholmban a Karolinska Intézet Szív- és Mellkas-sebészeti Klinikáján. Aranyosi docens hihetetlen szorgalommal kiválóan sajátította el a gyakorlatban a legkorszerűbb szívsebészeti anesztéziát és szívmotorozási technikát, amelyet Debrecenbe visszatérve átültetett a hazai környezetbe és 1984 elejétől igen sikeresen alkalmazott.

Természetesen hamar kiderült, hogy a szívsebészet további fejlődésének legjelentősebb akadály a már 70 éves kórházi épület, a 30 éves elöregedett műtőblokk és az egyetlen szívműtő, amely nem erre a feladatra készült. 1984 tavaszán először léptük át az évi 100 szívműtési szám mérföldkövét, bizonyítva, hogy a debreceni szívsebész csapat alkalmas színvonalas mennyiségi és minőségi teljesítmény megvalósítására. Ezután már 1984 őszén elkezdődtek a tárgyalások egy új klinika felépítéséről. Több előzetes terv is készült, melyek nem valósultak meg. A második kezdeményezés (1988-89) kedvezőbb eredményt hozott. Varga Levente és Csík Zoltán építészekkel szoros együttműködve az Augusztai Szanatórium nyugati kúrafolyosóját magába foglaló épület terve készült el, amelyet az egészségügy legfelsőbb vezetése megfelelőnek ítélt, és Csehák Judit miniszter aláírásával zöld utat nyitott a beruházásnak. Az épület alapkövét Leövey András rektor 1989. december 15-én helyezte el.

A korszerű szívsebészet megteremtése az új épületben (1993-2006)

Az építkezés a Hajdú-Bihar Megyei Állami Építőipari Vállalat (HÁÉV) kivitelezésében a rendszerváltás után az Antall-kormány idején kezdődött el és fejeződött be, példásan betartva a tervezett ütemet. Az épület műszaki átadása 1992. november végén, ünnepélyes felavatása 1993. március 31-én történt. Itt kell megemlíteni, hogy az akkor Surján László vezette Egészségügyi Minisztérium példás pontossággal biztosította az építkezés számára az anyagi fedezetet, amely a valós inflációt is magába foglalta és 806 millió forintot tett ki. Ebben az összegben nemcsak a szívsebészet, hanem az összegytemi feladatot ellátó, korszerű központi sterilizáló létrehozása is szerepelt.

A debreceni Szívsebészeti Klinika ünnepélyes avatásán részt vett és előadást tartott Viking O. Björk világhírű svéd szív- és mellkasebész professzor, számos kitűnő szívsebész tanítómestere, Péterffy professzor is közvetlen tanítványai közé tartozik. A klinika egyik szívműtője Björk nevét viseli.

Az új klinika átadása után, még 1993 tavaszán itt történt meg egyetemünkön a rendszerváltás utáni első szoboravatás. Váró Márton Székelyföldön született, Debrecenben is alkotó szobrászművész remekműve „Augusztai” nevét viseli. Az építészetileg elegáns előcsarnokba lépve – klinikánk szimbólumát jelentő – ez az egészséget sugárzó, csodálhatóan gyönyörű Carrara-i márványszobor fogadja a betegeket, látogatókat és dolgozókat.

Az ünneplés percei gyorsan teltek és 1993. május 10-én megtörtént az első szívműtét. Ezt követően a műtési szám jelentős emelkedést mutatott. Míg 1993-

ban csupán 432 nyitott szívműtét történt, a több mint másfél éves késéssel induló személyzeti fejlesztés és szükséges betanítás után 1994-ben 652-re sikerült növelni a szívműtétek számát. Az elkövetkező években már nagy lépésekkel haladtunk előre és 1997-ben az országban elsőként léptük át az évi ezres nyitott szívműtési számot, 10 éven keresztül (2006-ig) évi 1100-1300 nyitott szívműtét elvégzésével a klinika vezető helyen volt a hazai szívsebészeti központok között a teljesítményt tekintve. Munkánk eredményességét és elismerését jelenti, hogy nemcsak a hozzánk tartozó területről, hanem szinte az ország minden részéről, sőt külföldről is felkeresik klinikánkat gyógyulni vágyó betegek.

A rohamos fejlődés következtében a szívsebészet kinőtte a II. sz. Sebészeti Klinika kereteit és 1996 júniusától önálló Szívsebészeti Klinika jött létre az új épületben Péterffy professzor irányításával. Az új klinikán az elmúlt 13 év alatt (1993 május – 2006 július), a drasztikus egészségügyi megszorítások bevezetéséig – amikor a TVK (teljesítmény volumen korlátozás) teljes érvényűvé vált – 14367 nyitott szívműtétet végeztünk, átlagosan 4,2% műtéti halálozással (műtét alatti és műtét után 30 napon belül). A mennyiségi mutatók növekedése mellett öröndetes a minőség folyamatos biztosítása, ami a munkaszervezettség javulásával és a szakmai továbbképzéssel magyarázható. A műtéti halálozás a betegek átlag életkorának, növekedése és gyakoribb társbetegségeik ellenére egyetlen évben sem érte el az 5%-ot. Figyelembe véve az igen nehéz beteganyagot és a műtétkockázati tényezőket, a korai halálozást illetően megállapítható, hogy a debreceni szívsebészet igen előkelő helyezést ért el mind a hazai, mind a nemzetközi összehasonlítást tekintve.

A klinika kiváló betegellátó tevékenysége mellett legjelentősebbek a szakorvosképzés területén elért figyelemreméltó eredmények. Ezt biztosította az új épületben lévő három szív- és egy pacemaker műtő, valamint az állandóan emelkedő műtéti szám – lehetőséget adva a fiatalok műtéti gyakorlatának megszerzéséhez. Külföldi kapcsolatok révén – egy kivétellel – minden szívsebész legalább közel egy évet töltött külföldi (ún. nyugati államban lévő) szívsebészeti központokban, ahol (alkalmazottként) legtöbbjük aktívan dolgozott. Az így szerzett értékes szakmai és nyelvi ismeretek és gyakorlati tapasztalatok mellett – ez sem elhanyagolható – a hazainál jóval kedvezőbb jövedelemre is szert tettek. Külföldi „tanulmányúttjáról” mindegyikük visszatért Debrecenbe és kedvezőbb lehetőségekkel rendelkeztek a fészekrakás, családalapítás és többszörös gyermekáldás fogadására.

Az első, Debrecenben kiképzett szívsebész (Homolay Péter) 1985-ben tett sikeres szakvizsgát, az évek folyamán összesen 17-en szereztek itt szívsebész szakképesítést.

A megtorpanás és visszaesés évei 2006-tól

A debreceni szívsebészetet 2003-as újabb átszervezése – sajnálatos módon – hátrányosan érintette, amikor beolvasztották az akkor létrehozott Kardiológiai Intézetbe. Ekkor az átnevezett Szívsebészeti Központ – a nemzetközi gyakorlattól eltérően – a kardiológiával szemben alárendelt helyzetbe került, a szívsebész szakembereket nem vették be kellő súllyal a döntések meghozatalába. Ennek az új szerkezeti formának kedvezőtlen hatásai teljes valóságában a 2006-os év második felében bevezetett drasztikus egészségügyi megszorítások idején vált kézzelfoghatóvá. A teljes érvényű teljesítménykorlátozás bevezetése, a személyzet 1/3-ának elbocsátása és a szívsebész szakorvosok 2/3-ának fokozatos távozása a szívsebészet mennyiségi és minőségi teljesítményét igen kedvezőtlenül befolyásolta. Gazdasági okokra hivatkozva a nyitott szívműtétek száma (2006 augusztus – 2009 december között) közel 40%-kal esett vissza. Ezzel több, mint 1500 műtét maradt el, valamint a műtéti halálozás mutatószáma is romlott.

Mindez, az át nem gondolt és azonnal bevezetett megszorító intézkedések eredményezték a debreceni szívsebészet igen jelentős visszafejlődését, az országos elsőség elvesztését, a tervezett szívműtetre való várakozás idejének megkétszereződését (átlagosan 2-ről 4 hónapra) és a várólistán történő elhalálozás (kb. 4-szeres) emelkedését. A betegellátást érintő országos megszorítások az intézeten belül arányaiban még hátrányosabban érintették a szívsebészetet, arra hivatkozva, hogy a szívsebészet „veszteséges”, a „nyereséges” szívgyógyászattal szemben.

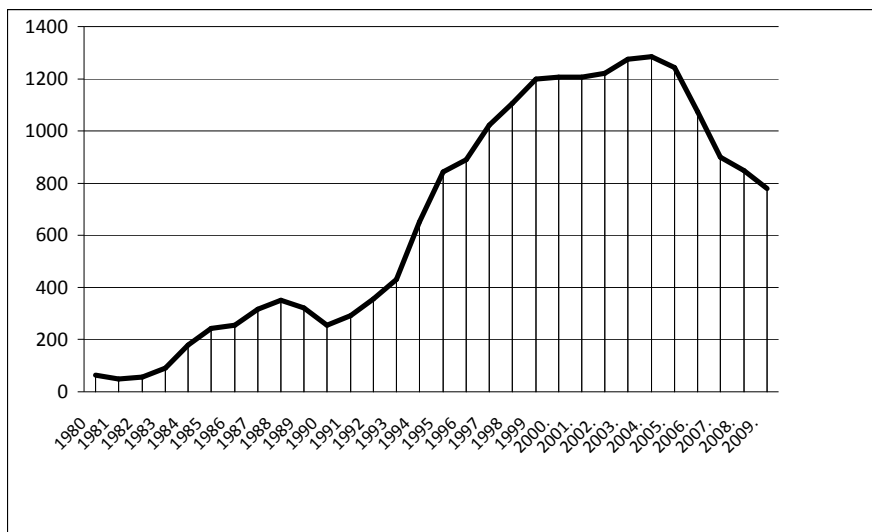
A nem gazdaságos szívsebészet „mítosza” végigkísérte a debreceni szívsebészetet a rendszerváltás után bevezetett új finanszírozás óta, amelyet a hibás számítások alapján állítottak össze, és folyamatos alulfinszírozást eredményezett. Ennek helyretétele helyett a visszatérően értelmetlen megbélyegzést lehetett hallani (rosszul gazdálkodnak), de kézzelfogható, hathatós segítségnyújtás nem történt. Ezen a helyzeten gyakorlatilag nem változtatott a klinika függetlenségének megszüntetése, a gazdálkodás külső irányítása sem.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a szívsebészeti teljesítmény mennyiségi és minőségi romlása nem róható fel a szívsebészen tevékenykedő személyzetnek (orvosok, nővérek, asszisztensek, stb.), akik lelkiismeretesen, sokszor túlmunkával igyekeztek legjobbjukat nyújtani beteg embertársaiknak, a beszükkült lehetőségek ellenére is (1. ábra).

A 2010-es év első 6 hónapja viszont reményt ad, ugyanis a műtétek száma közel 20%-kal emelkedett a 2009-es évhez viszonyítva, a centrum jelenlegi vezetőségének támogatásával; végre a mostani felsőbb vezetéssel a párbeszéd is elindult a hibás finanszírozási mutatók kijavítása érdekében. A kedvező változások további folytatása lehetőséget nyújthat a mennyiségi és minőségi mutatók javulására, a megszorítások előtti szint elérésére és a szívsebészet

független klinikaként való működéséhez, a jelenlegi – fölöttébb méltánytalan – elnevezés és szerkezet, a „nem önálló tanszék” helyett.

A debreceni szívsebészet helyreállításának kulcskérdése – a helyes döntések meghozatala és a lehetőségek javítása, bővítése mellett – a megfelelő szívsebész csapat újrateremtése. A megszorítások kezdetétől (2006) 10 kiválóan képzett szakorvos távozott a klinikáról (5-en külföldre, 3-an más intézetbe távozott, 1 fő pályát módosított, ill. nyugdíjba vonult), és pótlásukra jelenleg csak egy szakorvosjelölt áll rendelkezésre.



1. ábra: Nyitott szívűműtétek alakulása Debrecenben 1980 – 2009. között

Időközben Péterffy Árpád professzor, aki közel 25 éven keresztül irányította a debreceni szívsebészetet (1983-2007) nyugdíjba vonult, és jelenleg emeritus professzorként támogatja a klinika tevékenységét. Utódként az egyik tehetséges tanítványát, Szerafin Tamás docenst bízták meg, majd nevezték ki (2009) a tanszék vezetőjének.

A debreceni szívsebészetben a kezdetektől több mint 36000 műtéti beavatkozás történt, amelyből a nyitott szívűműtétek száma (ebből kimaradtak a II. sz. Sebészeti Klinika keretében végzett mellkas- és általános sebészeti beavatkozások) meghaladja a 20 000-et. A szívsebészet új épületében az elmúlt 17 év alatt, 2009 végéig végzett 17 610 nyitott szívűműtét sebészi halálozása 4,35%-ot tesz ki.

Összefoglalás

A közel ötven éves debreceni szívsebészet fejlődése az első 20 év során mutatott dőcögős kezdet után – a kedvezőtlen adottságok, körülmények következtében – fölöttébb lassú volt és állandóan a kullogó szerepét töltötte be a magyar szívsebészeti központok között. Az 1983-as személyi változás eredményeként sikerült a debreceni szívsebészetet jóval gyorsabb fejlődési pályára helyezni. Ekkor honosult meg véglegesen a koszorúér-sebészet, a veleszületett és szerzett szív-és/vagy billentyűhibák műtétei mellett. A szívsebészet látványos fejlődésére kedvezően hatott a helyi szívgyógyászat előrelépésére is, amikor az korszerű képalkotó műszereket kapott már a rendszerváltás előtt. 1984-ben egy használt, majd 1989-ben egy teljesen új készülékkel szívkatéterezésre és koszorúér beavatkozásra alkalmas laboratóriumot hoztak létre. Sajnos az elhúzó (1 év) szerelés miatt a szívsebészet számszerű teljesítménye átmenetileg csökkent (1989-90). Az új szívsebészeti épület elkészültéig (1993) a műtéti számok tekintetében a hazai központok közül Debrecen az utolsó helyről a harmadikra kapaszkodott fel. Az új klinika épületében, hazai viszonylatban először lépte át a nyitott szívű műtéti szám az évi 1000-es nagyságot (1997), Debrecen 10 éven keresztül a legtöbb szívű műtétet végző központ lett. Tíz éves elsőségének elvesztése és újból a harmadik helyre visszazorulása (2007) az országos és helyi egészségügyi vezetés hibás döntéseinek következménye. Sajnálatos módon a döntéshozók nem kérdezték meg a szívsebész szakemberek véleményét, ill. nem vették kellően figyelembe azok tiltakozását, szakmai érveit. A kikényszerített számszerű visszalépés a minőségi mutatók rosszabbodását is eredményezte, és ez elsősorban a szívbetegeket érintette hátrányosan.

Téves az az elképzelés, hogy a katéteres beavatkozásokkal szinte teljesen kiválthatóak a szívű műtétek. Ez ellen szólnak a fejlett országok tapasztalatai, ahol nem csökken a szívű műtétek száma (változatlan, vagy enyhén emelkedik). Sajnos a hazai behatárolt, szűkülő lehetőségek elosztásánál a jóval nagyobb kardiológiai lobbis érdekérvényesítő képessége vezetett a szívsebészetek finanszírozását érintő, aránytalanul nagyobb és hibás elvonáshoz.

A legutóbbi időt (2010 első félévét) tekintve úgy tűnik, hogy a debreceni szívsebészet túljutott a mélypontra. A centrum jelenlegi vezetése részéről megnyilvánuló megértés és segíteni akarás reményt nyújt a debreceni szívsebészet mennyiségi és minőségi teljesítményének a megszorítások előtti színvonalra való emelésére, a nagyszámú, kb. 2,5 millió kelet-magyarországi lakos megfelelő ellátása érdekében. Ennek megkerülhetetlen feltétele a szívsebészet finanszírozásának valós alpra helyezése és a független szívsebészeti klinika újbóli létrehozatala, nem kizárva az ér- és/vagy mellkasebészettel való újraegyesülés lehetőségét sem.

Mindezek alapján remélni szeretném – nem önös érdekből, hanem beteg embertársaimért -, hogy a debreceni szívsebészet 50 éves születésnapja (2013) visz-

szakapja a megfelelő működéséhez feltétlenül szükséges függetlenségét, épületét, személyzetét és a felsőbb vezetés megértő támogatását, és véget értek a megtorpanáshoz, visszaeséshez vezető megszorítások, szűk esztendők.

Irodalom

- ARANYOSI J., PÉTERFFY Á.: Negyvenéves a szívsebészet Debrecenben. In: A Magyar Kardiológusok Társaságának 50 éves története 1957-2007. Szerk.: Kerkovics Gyula, Convention Budapest Kft, Budapest, 2007.
- KAPUSZ N., PETROVICS A., VÁSÁRHELYI E-NÉ: Kilencven éves a debreceni orvosképzés. Debrecen, Alföldi Nyomda, 2008.
- PÉTERFFY Á.: A szívsebészet szolgálatában. Debrecen, Pedellus Tankönyvkiadó Kft., 2008.
- PÉTERFFY Á.: A debreceni szívsebészet kezdeti időszaka és fejlődése Schnitzler József professzor kezdeményezésének eredménye. Orv. Hetil. 2009;150:1861-64.

Mudrák József

A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészeti Szemináriumának (Filozófia Tanszékének) története 1914-1949.*

Jelen dolgozatomban a Debreceni Tudományegyetem (az egykori Tisza István-Tudományegyetem) Bölcsészeti Szemináriumának (Filozófiai Tanszékének) kialakulását és történetét kívánom bemutatni az egyetem alapításától (1912), illetve megszervezésétől (1914) kezdve egészen az 1949-es nagy felsőoktatási átalakításig bezárólag, az akkori egyetemi rendszerre jellemző egyszemélyes tanszékek miatt a vezető professzorokra helyezve a hangsúlyt. A korabeli tanrendekből jól kimutatható, hogy ebből a berendezkedésből eredően a professzor érdeklődési területe határozta meg az előadások tematikát, továbbá a tanszék egész profilját is. Fő forrásom a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Kari Tanácsulási Jegyzőkönyvei voltak, de emellett felhasználtam a meglévő csekély szakirodalmat, valamint egykori hallgatók visszaemlékezéseit is.

Az egyetem megalakulásakor még együtt volt a filozófia és a pedagógia egy tanszék keretében az újkantiánus felfogást valló, Böhm Károly-tanítvány Tankó Béla¹ vezetése alatt, aki korábban a szászvárosi (Hunyad vm.) gimnáziumban, majd a Református Kollégium Bölcsészeti Akadémiáján tanított filozófiát. Tankó a filozófia mellett a pedagógia tanszék megszervezéséig (1918) pedagógiai tárgyú órákat is tartott, illetve a jogi karon is adott elő filozófiát valamint fontos szerepet töltött be a Diákjóléti Bizottságban is. 1916 májusában meghívták a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem filozófia tanszékének élére, de ő a felkérést nem fogadta el.

Mivel 1914-ben nyilvános rendkívüli tanárnak nevezték ki, a Bölcsészettudományi Kar többszöri felterjesztésére 1916 decemberében nyerte el a nyilvános rendes tanári fokozatot, majd az 1920/21-es tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja. Húsz év múlva, 1940/41-ben lett ismét dékán, amikor a

* Ez a tanulmány a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült. [This study was supported by the János Bolyai Research Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences.]

¹ Róla megjelent: Fenyő Imre: Tankó Béla. In: Ungvári János (szerk.): Pedagógusok Arcképcsarnoka 2005. Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, [Debrecen], 2005. 184-187. pp. – Tankó filozófiájáról részletesen lásd: Varga Zoltán: A Debreceni Tudományegyetem története I. [Debrecen], [1967.] 159-161. pp.

bölcsészkar természettudományi tanszékeit megszűnés fenyegette, közben 1936/37-ben az egyetem rektora, 1937/38-ban prorektora.

Tankó két főkéllégiumot tartott, változóan 2, 3 vagy 4 órában (az 1930-as évektől 2 óras időtartamnál maradt): az egyik valamely nagyobb filozófiai témakört vizsgált (*Esztétika, Logika, Lélektan, Az erkölcs filozófiája*), a másik a filozófia történetét taglalta korszakokra bontva (*A Sokrates előtti filozófia, Platon és Aristoteles, A hellenisztikus kor filozófiája, A középkori filozófia, Az újkori filozófia, Kant, A XIX. század filozófiája*). Szemináriumi gyakorlatokat heti 2 órában tartott. Legérdekesebbek az 1-1 óras kiskollégiumai, amelyek változatos, kisebb témakört öleltek fel (*A modern metafizika, A zeneesztétika fő kérdései, A komikum, Az igazság fogalma, Egyén és tömeg*) vagy valamely filozófus munkásságát tárgyalták (*Descartes, Nietzsche, Böhm Károly*).

Már egészen korán, 1918-ban lett magántanára a Bölcsészeti Szemináriumnak Zivuska Jenő beszercebányai, majd debreceni gimnáziumi tanár, aki "A görög filozófia története" tárgykörből habilitált. 1926 januárjában bekövetkezett haláláig tartott ógörög filozófiai tárgyú előadásokat, különösen Platonról és Aristotelesről.

1925-ben lett magántanár Vekerdi Béla, a Református Gimnázium tanára (tárgyköre: "Természetfilozófia és a természettudományi kutatások logikai alapjai"), aki egészen az 1949-es reformig oktatott (közben 1946 szeptemberében nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki): többnyire a tárgykörében megjelölt témákat adta elő felváltva félévenként, továbbá volt egy külön kedvenc problémaköre is: "*Okság és szabadakarat*".

Veszprémy Ferenc iparügyi minisztériumi osztálytanácsos is szerzett 1939-ben magántanári képesítést (tárgyköre: "Természetbölcselet különös tekintettel a szerves életre"), de 1945-ig csak négy félévben tartott előadást tudatvilágunk biológiai alapjairól.

A tanszék saját nevelte volt Kondor Imre: itt tanult, itt doktorált, sok éven át volt gyakornok, illetve tanársegéd. Tankó így vélekedett róla 1934-ben: "*kezdetlenül fogva mindig jobban elmélyülő érdeklődést tanúsított a filozófia iránt s az érdeklődés alól egyszer csak a született filozófus rátermettsége lepett meg, kollokviumaival is, de főleg szemináriumi dolgozataival, amelyekben a filozófia középponti, egyetemes kérdéseit épűgy önálló megvilágítás tárgyává tette, mint elágazó vonatkozásait az élet és az irodalom, vagyis a gyakorlat ezerarcu kérdéseinek megvilágításában.*"² Kondor 1941-ben habilitált "Az újkori filozófiatörténet rendszertani vonatkozásai" tárgykörből. Meghirdetett órái a lélektan, a világnézet, a közösségi élet problematikájának filozófiai megjelenéséről szóltak.

2 BTK Jegyzőkönyv 1933/34. tanév, X. rendes ülés, 1934. febr. 28. 95. I. a) pont. – Belföldi kutatási ösztöndíj ajánlás (az ösztöndíjat később megkapta).

Tankó Béla az 1925/26-os tanév második felében Bécsben és Berlinben tanulmányi szabadságon volt, ekkor Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor helyettesítette. Tizenhat év múlva, az 1941/42-es tanév II. félévében, Mitrovics Gyula végeleges nyugalomba vonulása után pedig Tankó vezette ideiglenesen a Neveléstudományi Szemináriumot is.

Mikor 1946 januárjában Tankó Béla váratlanul elhunyt, a tanszék mihamarabbi betöltéséig a rokonszak, a pedagógia professzora, Karácsony Sándor vette át a filozófia oktatási feladatainak ellátását. A pár hónapra tervezett helyettesítésből azonban félévek lettek, s akkor jelentkezett a probléma igazán, amikor 1947 szeptemberének közepén Karácsony is beteg lett, így rövid időre Török István, a keresztény erkölcs tan nyilvános rendes tanára a teológiai karon, valamint Vekerdő Béla címzetes nyilvános rendkívüli tanár vezették a Bölcsészeti Szemináriumot.

Egyes csoportok (főként a hallgatóság és a Debreceni Egyetemi Szövetség) hónapok óta követelték Kondor Imre magántanár, nemzetgyűlési képviselő kinevezését, ami a képviselőségi összeférhetlenség miatt csak 1947 szeptemberében valósult meg.³ Pukánszky Béla németprofesszor inkább Bartók György szegedi, majd kolozsvári filozófiaprofesszor meghívását szerette volna elérni, de leszavazták.⁴

Kondor Imre⁵ professzor – amennyire 3 félévből ezt meg lehet ítélni – Tankó témabeosztását vitte tovább, azonban megjelennek új elemek is: az újkori filozófia történetéből külön ismertette a Spinozától Leibnizig terjedő időszakot, valamint újszerű, gyakorlatias választás a *“Forrástanulmányok a praesokratikusokhoz”* c. kollégiuma.

1949 őszén a hagyományos filozófiaoktatás megszüntetése mellett döntöttek a kommunista párt vezetői; a minisztériumban felszólították Kondort, hogy mondjon le a tanszék éléről és valamelyik nagy egyetemi könyvtár vezetője lehet.⁶ 1949 december végéig vezethette tanszékét (*“dr. Kondor Imre ny. r. tanár a filozófia tanszék vezetése alól felmentését és más szolgálati helyre való beosztását [...] kérte a miniszter úrtól.”*⁷ A Filozófiai Intézet vezetője ideiglenesen Juhász Géza irodalomprofesszor lett, az előadásokat Erdélyi Gábor

3 VKM 138097/1947. VI. sz.

4 Egyetemi Tanácsülési jegyzőkönyvek 1945/46. tanév, XVI. rendes ülés, 1946. júl. 12. 376. p. – Juhász Géza és Karácsony Sándor erőltették a Tankóhoz hasonlóan Böhm Károly-tanítvány, idősebb menekült professzor Bartók helyett a jó politikai kapcsolatokkal rendelkező Kondor meghívását. Hiszen ha nem hívják meg Kondort, az *“kedvezőtlen politikai következményekkel járna nemcsak a kar, de az egész egyetem számára.”* (HBmL. XXVI. 1/b. 9. d. 3238/1945-46. RH.) – Szóba kerültek még jelöltként: Bucsay Mihály, Horkay László, Földes Papp Károly, Mátrai László, Muzsnai László, Vatai László.

5 Róla megjelent: Futala Tibor: Kondor Imre (1911-1990). Könyvtáros 40 (1990) 609-611. pp.

6 BTK Jegyzőkönyvek 1956/57. tanév, II. rendes ülés, 1956. dec. 6. 2. pont. (Szabó István egykori dékán visszaemlékezése). – Kondor később a Műegyetem könyvtárának igazgatója lett.

7 BTK Jegyzőkönyvek 1949/50. tanév, IX. rendkívüli ülés, 1950. febr. 9. 55. pont.

demonstrátor, Fegyveres Zsigmond gyakornok és Pétersz László II. évf. hallgató tartották, amíg a filozófiai tanszék helyén megalakult a Marxizmus-Leninizmus Intézet.⁸

Filozófiából a következő pályatételeket tűzték ki:⁹ 1. “A psychologismus és logismus a mai filozófiában, főleg ismeretelméletben és logikában, a többi disciplinákra való kihatásaiban” (1915). 2. “A logicismus és psychologismus vitája az ontológiai és értékelméleti tanokban” (1916). 3. “A pragmatizmus ismeretése és bírálata” (1917). 4. “Az immanens filozófia ismeretése és bírálata” (1918). 5. “A kísérleti lélektan jelentősége az elméletben és gyakorlatban” (1920). 6. “A pragmatizmus kritikai ismeretése” (1921-1923). 7. “Böhm Károly filozófiája” (1923). 8. “Kant filozófiájának valamely részlete szabadon választva: ismeretana, v. esztétikája, v. egyénisége, v. vallástana, v. történelem-bölcslelete” (1924-1926). 9. “Kant esztétikája” (1927-1928). 10. “A Sokrates előtti görög filozófia problémáinak kibontakozása” (1927-1928). 11. “A fenomenologia és a lélektan kritikai összehasonlítása” (1929). 12. “Egy debreceni filozófus ismeretése” (1929). 13. “Az öntudat értelmezése Böhm Károly tanában és a modern lélektanban” (1930-1931). 14. “Platon ideatana” (1932). 15. “A szeretet lélektana” (1932). 16. “Böhm Károly erkölcsfilozófiája. (Az Ember és világa III. és V. k. alapján)” (1933). 17. “A lelki élet funkciói és ezek kölcsönhatása” (1934). 18. “A szabadság jelentése és értéke” (1935-1936). 19. “Descartes filozófiája” (1937). 20. “Böhm Károly értékelmélete” (1938). 21. “Kant kriticizmusának motívumai és ezek érvényesítése a három kritikában” (1939). 22. “A szellem fogalmazásai a modern filozófiában” (1940). 23. “Az idealizmus fajtái” (1940-1942). 24. “Miért érthetőek a dolgok?” (1943). 25. “Lessing vitája a hamburgi Goezevel” (1943-1947). 26. “Kant Prolegoménái a kritikai rendszer kialakulásában” (1944-1947). 27. “A debreceni Kollégium filozófus tanárai” (1948). 28. “A Didaktika fejlődése Kanttól Hegelig” (1948).

8 VKM 1425-4-1/1950. VI. 1. sz.

9 A kitűzött pályatételek megtalálhatók a félévente kiadott Tanrendekben (1914-1949).

Melléklet¹⁰:

A Bölcsészeti (filozófiai) Szeminárium igazgatója:

Dr. Tankó Béla ny. r. (1916. XI. 28-ig ny. rk.) tanár	1914. VIII. 26. – 1946. I. 26.(†)
<i>Dr. Mitrovics Gyula ny. r. tanár (helyettes)</i>	1926. I. 30. – 1926. VI. 30.
<i>Dr. Karácsony Sándor ny. r. tanár (helyettes)</i>	1946. II. 22. – 1947. IX. 15.
<i>Dr. Török István hittud. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1947. X. 11. – 1947. XII. 1
<i>Dr. Vekerdi Béla c. ny. rk. tanár (helyettes)</i>	1947. X. 11. – 1947. XII. 1.
Dr. Kondor Imre ny. r. tanár	1947. IX. 10. – 1949. XII. 31.

A Bölcsészeti (filozófiai) Szeminárium segédzemélyzete

Fizetéstelen adjunktus

Dr. Kondor Imre	1947. IX. 1. – 1947. XII. 1.
Dr. Ágoston György	1948. III. 1. – 1949. VIII. 31.

Fizetéstelen tanársegéd

Dr. Kondor Imre	1939. IX. 1. – 1947. VIII. 31.
Dr. Balázs Béla	1946. IX. 1. – 1949. IX. 27.

Díjtalan gyakornok

Kondor Imre	1932. IX. 1. – 1939. VIII. 31.
Boiklieff, Dimo	1932. IX. 1. – 1933. VIII. 31.
Balázs Béla	1941. X. 1. – 1946. VIII. 31.
Szekeres Attila	1945. IX. 1. – 1948. VIII. 31.
Erdélyi Gábor	1948. IX. 1. – 1949. VIII. 31.
Fegyveres Zsigmond	1949. IX. 1. – 1950. VIII. 31.

Díjas könyvtárkezelő-demonstrátor

Dr. Balázs Béla	1946. X. 1. – 1948. VIII. 31.
Erdélyi Gábor	1948. IX. 1. – 1950. VIII. 31.

10 Az összeállítás a Bölcsészettudományi Kari Jegyzőkönyvek (1914-1950) alapján készült.

Madai Sándor

A jövőből tanulni – Megjegyzések egy tanulmánykötet* kapcsán

Semmi sem állandó, csak a változás örök – utalhatnánk Herakleitosz örökérvényű bölcsességére. A tudomány minden ága folyamatosan változik, új gondolatok törnek át akár több évszázados dogmákat, idéznek elő (kényszerítenek ki?) paradigmaváltást, szabnak új feladatokat, új irányokat a kutatásnak. A változásnak számos oka lehet, egyebek mellett elképzelhető, hogy az élet involválja azokat; nem kívánatos jelenség, de sajnos napjainkban sem elképzelhetetlen, hogy gazdasági kényszerpálya szab új irányt egy-egy kutatásnak, mert a korábbi már nem lehet finanszírozni, s a szakember kénytelen az anyagi erőforrásokhoz igazodó lehetőségek felé nyitni.

E változások azonban a diszciplinák többségének immanens jellemzői, természetes velejárói, amelyek feltételeznek egyfajta folyamatosságot, a változás állandóságát. Kevés – talán egyetlen – olyan terület van, amelyre viszont egy-egy határozott „mozdulat” képes pillanatok alatt hatást gyakorolni. Ez a terület nem más, mint a jogtudomány. A tudomány palettájának e több szempontból is sajátos szegmense azonban ebből az aspektusból is különbözik a többitől. A jogalkotó kötelező erejű döntése alapvetően meghatározhat kutatási irányokat. Amiben ez más például a korábban említett külső kényszerítő erőkhöz képest, az az, hogy – szemben más kutatások lassú változásával – egy rendkívül éles cezúra – az adott jogszabály hatálybalépésének dátuma – determinálhatja a folyamatokat: tör ketté, esetleg indít el új kutatásokat. Ha a kutató olyan jogintézményt, területet stb. kutat, amelyet a jogalkotó módosítási szándéka érint, jó eséllyel avanszál kutatása jogtörténetivé, ami persze nem baj, de a hatályos (élő) jogot kutatók számára fontos, hogy aktuális legyen munkájuk, s így a tudomány mellett a gyakorló jogásztársadalom számára is segítséget nyújtson. Ha tehát egy

* A jövőből tanulni – Néhány aktuális kérdés a jog világából: tanulmánykötet. Szerk. Siska Katalin, Szabó Krisztián. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2007.

jogintézményről dönt a normaalkotó, azzal alapvető hatás gyakorolhat az adott terület tudományos közegére is.

A teljesség kedvéért azt is meg kell jegyeznünk, hogy a jogi szabályozás változásában megfigyelhető egy sajátos, antagonisztikus ellentmondás. A közel húsz esztendeje Európa középső és keleti részén bekövetkezett társadalmi változások értelemszerűen magukkal hozták a jogi szabályozás változását is. Ez hazánkban olyan „jól” sikerült, hogy a felgyorsult jogalkotás eredményeként létrejött egy-egy új jogi norma alkalmazása már-már sok, nagy tapasztalattal rendelkező jogalkalmazónak is fejtörést okoz, nem egyszer magának a normaszövegnek az értelmezése is komoly szakmai kihívás. Nyilvánvaló, hogy a normakövető jogalanyok számára a jogszabályok gyors módosulása alkalmazkodási kötelezettséget teremt, hiszen ehhez kell igazítani mindennapi tevékenységüket. Azonban a gyors változás gyakran jelentős mértékű módosulást is magával hoz, ez pedig már annak a lehetőségét is felveti, hogy még a leglelkiismeretesebb jogalanyok sem tudják nyomon követni a nagymennyiségű és gyors változást, ami már a normához kötődő jogbiztonság alkotmányi szintű garanciájának való megfelelését is megkérdőjelezi. De miért is tekinthetjük antagonisztikusnak ezt az ellentétet? Azért, mert a pólus másik végén a tudományos kutatók helyezkednek el – akik bár jogalanyként szintén ráncolják homlokukat a fentiek miatt – ám kutatóként lehet, hogy hálát adnak a jogalkotónak, mivel az új jogi környezet egyúttal új tudományos lehetőségek terepét is kínálhatja számukra; a jogszabályok gyakori módosulása tehát újabb és újabb inspirációt is jelenthet sokaknak közülük. A debreceni Jogi Kar néhány oktatója a jogtudomány e folyton változó végtelenjének Szküllái és Kharübdiszzei között próbált utat találni magának, amikor néhány aktuális, ám mégis állandó mozgásban lévő témakört mutatott be az érdeklődőknek.

A kötet első tanulmánya – *Angolszász jogintézmények megjelenése társasági jogunkban: a board rendszer* – a gazdasági jog területére vezet bennünket. Nem vitás, hogy a rendszerváltás után a gazdasági változások szinte automatikusan hatottak a jogi szabályozók újragondolására. Nyilvánvaló, hogy eltérő gazdaságpolitikai koncepció eltérő jogi háttérrel igényel, s ezt a követelményt felismerve a jogalkotó – több-kevesebb sikerrel – próbál(t) eleget tenni ezeknek a gazdasági igényeknek. Nem feltételezhetjük azonban, hogy a külföldi folyamatok megállnak hazánk határánál – pedig a legutóbbi gazdasági világválság esetében is sokan örültünk volna egy hasonló jelenségnek –, s ebből következően a gazdasági jog szférája is folyamatos mozgásban van, gyakorta változik. Ennek a masszív változásnak az egyik következménye az angolszász jogterületen már működő, de a kontinentális Európában még kevéssé ismert board rendszer elterjedése. A fogalom a gazdasági társaságok vállalatirányításának egyik típusa a kontinentális jogrendszerekben ismert – német gyökerekkel rendelkező – kétszintű irányítás mellett. A tanulmány betekintést enged e sajátos intézmény jogpolitikai háttérébe, valamint az amerikai típusú vállalatirányítási rendszer koncepciójába.

A következő értekezés – *A magyar büntető eljárásjog fejlődési irányai* – szintén rendelkezik angolszász relevanciával. A szerzők – miként azt a cím is jelzi – nem ragadnak ki egy jogintézményt vizsgálódásaik során a büntető eljárásjog területről, hanem a 2003-ban hatályba lépett új büntető eljárási törvény néhány koncepcionális kérdését veszik górcső alá, s elemzik azokat. Az ilyen típusú megközelítés lehetővé teszi azt, hogy a szegmentális vizsgálat mellett képet kaphassunk az egész jogszabály koherenciájáról vagy éppen inkohereciájáról, különösen néhány angolszász jogi megoldás hazai implementációja kapcsán.

Az elsőhöz hasonlóan szintén nemzetközi aspektussal bír egy másik esszé – *A felsőoktatás munkajogi szabályozásának nemzetközi környezete* –, amely egy rendkívül aktuális problémakör európai áttekintését adja. Valóban európai kitekintés keretében szembesülhetünk a külföldi jogi megoldásokkal, s ez annál is inkább hangsúlyos, mert így érzékelhetjük azt is, hogy a bolognai folyamat gyakorolt-e, és ha igen, milyen hatást a felsőoktatás alkalmazottaira vonatkozó jogi környezetre.

A következő tanulmány – *A mediáció fejlődéséről dióhéjban* – egy, a jogtudományon belül is interdiszciplinárisnak tekinthető, szintén a külföld által inspirált jogintézményt vizsgál. A mediáció – közvetítői eljárás – lényege, hogy a felek között kialakult konfliktust feloldja, s elősegítse a viták rendezését. Bár maga a mediáció számos jogágban teret követelt magának, ezúttal a munkajogi és a büntetőjogi konfliktusfeloldó szerepéről szerezhetünk információkat.

A Modernizálódó közigazgatás, avagy újdonságok a Ket-ben (a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvényben) címmel a közigazgatási jog területére kalauzol minket a szerző. A kérdésben elmélyedve megállapíthatjuk, hogy a nevezett jogszabály mindenképpen érdemi, s nem pusztán jogtechnikai újításnak volt tekinthető. Maga a Ket. hatálybalépésével alapjaiban változott meg a korábbi jogalkotói szemlélet, s végigolvasva a szerző gondolatait, megállapíthatjuk, hogy a közigazgatási hatósági eljárás valamennyi momentumát jelentős mértékben érinti a változtatás.

A nemzetközi jog területére tartozó írás – *A Biztonsági Tanács átalakítására vonatkozó reformelképzelések* – az ENSZ talán egyik legfontosabb szervének jövőbeni szerepével, jogi helyzetével foglalkozik. Aki csupán egy kissé is ismeri az Egyesült Nemzetek Szervezetének e politikai kérdések rendezésében kulcsszerepet játszó testületét, az pontosan tudja, hogy milyen hatalom koncentrálódik „kezeben”. Nem mindegy azonban, hogy e hatalmat milyen összetételű szervezet képviseli, kik vállalnak szerepet állandó jelleggel munkájában, és kik nem. Szintén fontos mindezekon túl, hogy egy-egy probléma megoldása során az egyes tagok véleménye milyen súllyal esik latba. E kérdések megválaszolásán túl, a jogi környezet átalakítására vonatkozó alternatív lehetőségeket is felvázolják a szerzők.

Egy rendkívül összetett és szerteágazó téma kapcsán megfogalmazott gondolatokkal találkozhatunk a *Néhány adaptált (és adoptált) gondolat a jogászképzés jövőjéről (globalizálódás – europaizálódás)* című értekezésben. Feltétlenül utalnunk kell arra, hogy a tanulmányt hitelesebb szerző aligha alkothatta volna meg, hiszen P. Szabó Béla a Debreceni Egyetemen 1996-ban újraindított jogászképzésért felelős Jog- és Államtudományi Intézetnek igazgatóhelyetteseként, majd igazgatójaként, s a karrá válást követően első dékánjaként olyan munkát végzett, amelyért mindenki, aki a debreceni jogászképzés ügyét valaha is sajátjának érezte, mindenkor hálával tartozik. A szerző autentikus megállapításaihoz tehát nem férhet kétség, s gondolatai által nem csupán a debreceni jogászképzés sajátosságaival szembesülhetünk, hanem országos viszonylatban is pontos képet kaphatunk a felsőoktatás e jelentős szegmenséről. Csupán halkán állapítom meg, hogy a vizionált negatív tendenciák közül számos sajnos mára valósággá vált...

A kötetben szereplő utolsó munka – *Múlt, jelen, jövő – gondolatok az Emberi Jogok Európai Bírósága nemzetközi emberi jogvédelmi szerepéről* – szintén nemzetközi kitekintésként foglalkozik a jogvédelem egy olyan sajátos intézményével, ami Európában fontos és határozott sarokköve az emberi jogok érvényesítésének, illetve úttörője a gyakran csupán távolba vesző körülírással megfogalmazott elvárások tartalommal való kitöltésében.

Láthatjuk tehát, hogy színes repertoár fogad minket a kötetet kinyitván, mindenki találhat érdeklődési körének, esetleg kutatási témájának megfelelőt a tanulmányok között. Ajánlhatjuk figyelmébe azoknak is, akik nem rendelkeznek jogi végzettséggel, jogi vénával: a közérthető stílus garancia arra, hogy senki kíváncsiságának nem vet gátat a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának gondozásában megjelent kötet.

**Geert Hofstede és Gert Jan Hofstede:
Kultúrák és szervezetek – Az elme szoftvere**
McGraw-Hill, 2005 –VHE Kft, Pécs, 2008. 520 lap

A kultúrával foglalkozó, meglehetősen terjedelmes könyv alapvetően szociológiai mű, amely napjainkban széles körű érdeklődésre tarthat számot. Az előszó, ill. a bevezetés szerint: „A kulturális különbözőségek témája ... nem csupán és nem első sorban a társadalomtudósok vagy a nemzetközi üzleti életre szakosodott hallgatók számára érdekes. Mindenkit érint, aki saját kis szűk körén kívül emberekkel találkozik, és modern világunkban ebbe a körbe szinte mindenki beletartozik.” „E könyv célja, hogy segítséget nyújtson a világ minden táján élő emberek gondolkodásában, érzéseiben és cselekedeteiben rejlő különbségek kezeléséhez.” Ugyanitt hangsúlyozzák a szerzők, hogy a könyv „az intelligens laikus olvasó” számára készült.

A fentiek már önmagukban is igazolhatnák, hogy a könyv ismertetését egy természettudományos kutató vállalja, akinek tudományos együttműködései során a Föld számos országával és kultúrájával volt módja érintkezni. Ehhez járul azonban a recensens utóbbi időben előtérbe került érdeklődése a kultúra és különösen a tudomány és kultúra kapcsolódásai, sőt egymásba ágyazódása iránt.

A könyv szöveges részének* mintegy kétharmadában a szerzők a nemzeti kul-

túrák un. „dimenzióival”, azaz legjellemzőbb vonásaival foglalkoznak. A kultúrát különben „mentális programként” definiálják, innen a könyv alcíme is. Öt ilyen jellemző vonást különböztetnek meg: hatalmi távköz, individualizmus-kollektívizmus, maszkulinitás-femininitás, bizonytalanságkerülés, hosszú és rövidtávú orientáció. Ezeket a dimenziókat definiálja és részletesen tárgyalja a könyv. Például a hatalmi távközt így határozza meg: „...a hatalmi távköz azt fejezi ki, hogy milyen mértékben várják el, és fogadják el az ország intézményeinek és szervezeteinek kevesebb hatalommal rendelkező tagjai a hatalom egyenlőtlen elosztását.” Vagy: „A bizonytalanság-elkerülést...úgy határozhatjuk meg, mint annak mértékét, hogy az adott kultúra tagjai mennyire tekintik fenyegetésnek a kétes vagy ismeretlen helyzeteket.” Hogy az egyes nemzetek mennyiben rendelkeznek a fenti tulajdonságokkal, pontosabban, hogy hol helyezkednek el ezeknek a jellemzőknek a rendszerében, azt kiterjedt szociológiai felmérésekkel vizsgálták meg (mélyinterjúk, kérdőívek), és az eredményeket statisztikai módszerekkel analizálták. Vizsgálatukban vagy értékelésükben részben maguk a szerzők is részt vettek. Közülük egyik igen fontos volt az IBM világcég leányvállalatainak dolgozóira vonatkozó adatfelvitel, amely 50 országra terjedt ki.

A könyv részletesen tárgyalja a fenti „dimenziókat” az egyes országokra vonatkozóan, a vizsgálatok eredményeit

* A könyv terjedelmének jelentős részét ugyanis (az 520 oldalból 70 oldalt) a jegyzetek, a szerzők rövid életrajza, az irodalmi jegyzék és a névmutató képezik.

pedig táblázatokban, diagramokban közli. Ugyancsak tárgyalja a különböző jellemző tulajdonságok (dimenziók) közötti kapcsolatokat, amelyeknek során igen érdekes összefüggéseket tár fel.

Ami az olvasónak feltűnik, hogy az egyes országokra vonatkozó adatok mennyire „szórnak”, a köztudatban meglévő nagy kulturális egységek, mint a zsidó-keresztény, mohamedán, buddhista, hindu stb. (lásd pl. Huntington nevezetes könyvét) alig-alig jelennek meg. Vagy talán a módszer nem lenne alkalmas erre? Bár azért olvashatunk a könyvben ilyen és hasonló megállapításokat is, mint: „A keleti vallásokat (a hinduizmust, a buddhizmust, a sintoizmust és a taoizmust) egy mély filozófiai választóvonal különíti el a nyugati (zsidó, keresztény, mohamedán) vallásoktól.”

Itt érdemes megállni egy percre és elgondolkozni a módszer megbízhatóságán, hibalehetőségein. Szomszédos, lényegében azonos történelmi múltú országok között nem egy esetben akkora különbségeket mutatnak ki, ami alig fogadható el. Pl. Magyarország és Szlovákia a kollektív magatartás és a hatalmi távköz szempontjából teljesen ellentétesnek mutatkozik, az előző igen erősen kollektivistista kis hatalmi távközzel, a másik kifejezetten nagy hatalmi távközű és inkább individualista. Itt kell megjegyezni, hogy Kopp Mária hasonlóan nagy volumenű vizsgálatban azt mutatta ki, hogy a magyar társadalom olyan szélsőségesen individualista, mint az angol vagy az amerikai. Az is bizonyos kétélyeket ébreszt, hogy a hatalmi távköz – vagyis az, hogy hogyan kezelik az emberek az egyenlőtlenségeket – Szlovákia, Szerbia esetében nagyobb, mint az arab országoknál (Magyarország, Ausztria pedig a legkisebb hatalmi távközű országok között van), míg Franciaország pl. közelebb van az arab országokhoz, mint

Nagy-Britanniához. A vizsgálatok adatai értékeseknek tekinthetők ugyan, de bizonyos fenntartással kell kezelnünk azokat, hasonlóan, mint pl. a közvélemény kutatásokét a pártpreferenciák felmérése esetén. Előfordulhat, hogy az emberek ilyen vagy olyan okból pl. nem igazi álláspontjukról vallanak (pl. Szaúd-Arábia), másrészt a felmérés alanyainak kiválasztása sem mindig problémamentes (pl. a fejlődő országokban csak bizonyos rétegekből választhatják azokat és kérdés, hogy ezek mennyire jellemzők a kérdéses társadalomra).

Mindenesetre a nemzetek közti különbségeknek, a nemzeti kultúráknak igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a szerzők (bár valójában esetükben nem nemzetekről, hanem *országokról* van szó). „A könyv legnagyobb részét a nemzetállamként ismert kulturális kategóriának szenteltük...” Egyébként is van a recenzensnek egy olyan érzése, hogy a tárgyalt dimenziók, bár fontosak és érdekesek, de nem eléggé „mélyek”. Vagyis milyen alapvető értékek vannak a vizsgált dimenziók mögött? Pl., hogy a társadalom tagjai a hatalom hajhászásában vagy a szolgálatban látják-e életük célját, a boldogság „zálogát”. Másrészt nem lehet a vallás jelentőségét a kultúrában lebecsülni, akkor sem, ha annak szerepe, jelenléte nem tudatos, nyilvánvaló, explicit formában jelenik meg.

Abban a részben, amelyik a szervezeti (vállalati) kultúrákkal foglalkozik nagyon határozottan megkülönbözteti a nemzeti és a szervezeti kultúrákat. „Az, hogy a *kultúra* szót nemzetekkel és szervezetekkel kapcsolatban egyaránt használjuk, azt sugallja, hogy a kétféle kultúra tulajdonképpen azonos jelenséget takar. Ez nem helyes: a nemzet nem szervezet, és a kultúra e két típusa teljesen eltérő jellegű.” „A *nemzeti kultúrák* az életünk első tíz éve alatt a családban, a

lakókörnyezetben és az iskolában elsajátított mentális szoftverünk részét képezik, és a legtöbb alapvető értékünket tartalmazzák. A *szervezeti (vagy vállalati)* kultúrákat akkor sajátítjuk el, amikor fiatal vagy nem is annyira fiatal felnőttként, de már szilárdan kialakult értékrendszerrel belépünk a munkahelyi szervezetbe.”

A szervezeti kultúrák között szó esik még az ún. foglalkozási kultúrákról (pl. a mérnököknek van egy sajátos kultúrájuk – amely más mint az orvosoké vagy a pékeké), amelyek léteznek akkor is, ha akármilyen szervezetben dolgozik is valaki egyébként.

Az utolsó részben a kulturális különbségek következményeit tárgyalja a könyv mai világunkban: a konfliktusokat és kompromisszumokat, a megoldások keresését. „Közös fennmaradásunk szem

pontjából lényeges az, hogy egyre inkább tudatára ébredjünk a saját mentális „szoftverünk” okozta korlátoknak, szemben a másokéval”. „Valójában ez az egész könyv arról szól, hogy egyetlen emberi lény sem képes elkerülni azt, hogy állandóan értékszandardokat alkalmazzon. A sikeres interkulturális találkozások előfeltétele az, hogy a partnerek higgyenek saját értékrendszerükben. Ha nem teszik, elidegenedett emberek lesznek, saját identitás nélkül. Az identitás biztonságérzetet ad, amely lehetővé teszi azt, hogy nyitott szívvel vállalják a találkozást más kultúrákkal.”

Végül meg kell említenünk Varga Károly bevezető tanulmányát, amelyik felvázolja a szociológia fejlődését világviszonylatban és a magyar helyzetet 1956 után.

Berényi Dénes

Tudomány és politika

Szerk. Mosoniné Fried Judit és Tolnai Márton.

Typotex Kiadó, Budapest, 2008. 248 lap

Ahogy a tudomány műveléséhez egyre több pénzre van szükség, úgy növekszik a politika befolyása a tudományos kutatásra, és annál szorosabbá válik a kapcsolat a kutatók és a politikusok között. Ennek a jelenségnek a tanulmányozása a „tudományok tudományának”, vagy a legújabb angol kifejezéssel „Science and Technology Studies”-nak (STS), röviden tudománytannak a feladata. Hazánkban ennek a tudományágnak különösen az a területe vívott ki elismerést, amelyet tudománymetriának neveznek. Azt, hogy a tudománytannak ezen túlmenően is komoly művelői vannak, éppen ez a kötet bizonyítja.

Az előszón kívül a könyv kilenc tanulmányt foglal magába, amelyekhez angol nyelvű összefoglaló, névmutató és a szerzőkre vonatkozó rövid információ csatlakozik. A szerzők közül kettő külföldi, egyikük tanulmánya a Németország egyesülése utáni tudománypolitikai, tudományszervezési intézkedéseket elemzi, másikuk ugyanezt teszi a szuverenitását visszanyert Észtország esetében.

Az Előszó szerint (*Mosoniné Fried Judit*) a könyv fő célja, hogy olyan kérdésekre irányítsa a figyelmet, amelyekkel – bár a vonatkozó nemzetközi irodalom tematikai előterében szerepelnek – itthon nemigen foglalkoznak. Ilyen többek

lakókörnyezetben és az iskolában elsajátított mentális szoftverünk részét képezik, és a legtöbb alapvető értékünket tartalmazza. A *szervezeti (vagy vállalati)* kultúrákat akkor sajátítjuk el, amikor fiatal vagy nem is annyira fiatal felnőttként, de már szilárdan kialakult értékrendszerrel belépünk a munkahelyi szervezetbe.”

A szervezeti kultúrák között szó esik még az ún. foglalkozási kultúrákról (pl. a mérnököknek van egy sajátos kultúrájuk – amely más mint az orvosoké vagy a pékeké), amelyek léteznek akkor is, ha akármilyen szervezetben dolgozik is valaki egyébként.

Az utolsó részben a kulturális különbözőségek következményeit tárgyalja a könyv mai világunkban: a konfliktusokat és kompromisszumokat, a megoldások keresését. „Közös fennmaradásunk szem

pontjából lényeges az, hogy egyre inkább tudatára ébredjünk a saját mentális „szoftverünk” okozta korlátoknak, szemben a másokéval”. „Valójában ez az egész könyv arról szól, hogy egyetlen emberi lény sem képes elkerülni azt, hogy állandóan értékszandardokat alkalmazzon. A sikeres interkulturális találkozások előfeltétele az, hogy a partnerek higgyenek saját értékrendszerükben. Ha nem teszik, elidegenedett emberek lesznek, saját identitás nélkül. Az identitás biztonságérzetet ad, amely lehetővé teszi azt, hogy nyitott szívvel vállalják a találkozást más kultúrákkal.”

Végül meg kell említenünk Varga Károly bevezető tanulmányát, amelyik felvázolja a szociológia fejlődését világviszonylatban és a magyar helyzetet 1956 után.

Berényi Dénes

Tudomány és politika

Szerk. Mosoniné Fried Judit és Tolnai Márton.

Typotex Kiadó, Budapest, 2008. 248 lap

Ahogy a tudomány műveléséhez egyre több pénzre van szükség, úgy növekszik a politika befolyása a tudományos kutatásra, és annál szorosabbá válik a kapcsolat a kutatók és a politikusok között. Ennek a jelenségnek a tanulmányozása a „tudományok tudományának”, vagy a legújabb angol kifejezéssel „Science and Technology Studies”-nak (STS), röviden tudománytannak a feladata. Hazánkban ennek a tudományágnak különösen az a területe vívott ki elismerést, amelyet tudománymetriának neveznek. Azt, hogy a tudománytannak ezen túlmenően is komoly művelői vannak, éppen ez a kötet bizonyítja.

Az előszón kívül a könyv kilenc tanulmányt foglal magába, amelyekhez angol nyelvű összefoglaló, névmutató és a szerzőkre vonatkozó rövid információ csatlakozik. A szerzők közül kettő külföldi, egyikük tanulmánya a Németország egyesülése utáni tudománypolitikai, tudományszervezési intézkedéseket elemzi, másikuk ugyanezt teszi a szuverenitását visszanyert Észtország esetében.

Az Előszó szerint (*Mosoniné Fried Judit*) a könyv fő célja, hogy olyan kérdésekre irányítsa a figyelmet, amelyekkel – bár a vonatkozó nemzetközi irodalom tematikai előterében szerepelnek – itthon nemigen foglalkoznak. Ilyen többek

között a tudomány autonómiája, vagy a tudomány és politika közti változó kapcsolatrendszer. Ez utóbbi vonatkozásában különben hangsúlyozza, hogy a második világháború fordulópontot jelentett.

Tulajdonképpen az előbbi kérdéseket fejt ki részleteiben az első tanulmány (*Mosoniné Fried Judit: Fordulópontok a tudománypolitikában.*) A tudománypolitika feladatát így határozza meg: „...egyfelől a tudomány és technika fejlődésének segítése, másfelől a kutatási eredmények társadalmi szintű felhasználásának előmozdítása kormányzati intézkedések révén.” Előzményei egészen Francis Bacon-ig nyúlnak vissza, de mint tudományterület, tulajdonképpen csak a múlt század 60-as éveitől intézményesült. Napjainkban, amikor az un. tudományos aranykornak (1945-től a 70-es évekig) már végérvényesen vége van, különböző „kanyarok” után, amelyek egyik lényeges és máig fennmaradó momentuma a számonkérés, mintha új modell alakulna ki, amely a tudomány és a politika partnerségét helyezi előtérbe, amelybe harmadik elemként a gazdaság is egyre inkább bekapcsolódik („hálózati együttműködés”).

A következő hasonló tárgyú tanulmány, amelynek szerzője *Palló Gábor*, széles történelmi perspektívában foglalkozik a tudomány és a politika viszonyával egészen napjainkig („Szerződések, hatások, hálózatok: a tudomány és a politika változó viszonya”). Megállapítja, hogy a tudomány „...kiemelt helyet tölt be a társadalom életében, ha nem is sokkal régebben, mint legalább a 20. század elejétől fogva.” „Az egyre nagyobb társadalmi súlyt képviselő rendszer működése egyre bonyolódó társadalmi technikát igényel, miközben az apparátus tudományképe is állandó változásban van.”

Fábri György „Tudomány és politika új találkozási pontja: a tömegmédiá-

című tanulmánya a média szerepét mutatja be a tudomány és a politika viszonyában. Napjainkban „...a tudományos tudás autoritását, hitelességét csak versenyképes média-megjelenéssel lehet érvényesíteni.” „...a tudomány pozíciói a tömegmédiában nagyban meghatározók..., hogy mit kezd/het/ vele a politika.”

Werner Meske, aki mind a német egyesülés előtt (az NDK-ban), mind az egyesülés után komoly szerepet játszott a tudományszervezésben, az egyesülés utáni tudománypolitikát elemző tanulmányában („A politika és a kutatás-fejlesztés hatékonysága – Egy új kutatásértékelési rendszer meghonosításának tapasztalatai Németországban.”) egyértelműen negatív képet fest a kelet-német tudomány integrálására vonatkozóan az egyesülés után. „A tényleges gyakorlatot az egyoldalú politikai megközelítés uralta. Az intézményeket és a személyi állományt nyugatról keletre vitték, majd szigorúan kizárták az NDK tudományos és más elitjét a vezetésből.” Végül is: „...joggal tekinthetjük a K+F rendszert a német egyesítés egyik vesztesének.”

Helle Martinson az észti rendszerváltás tudománypolitikáját és annak változását mutatja be az idő előrehaladtával („Kutatók vagy politikusok? Kik a döntéshozatal főszereplői?”). Észtországban a finn és a svéd tudományirányítási rendszert tekintették modellnek, és eleinte komoly szerepet szántak a kutatóknak és a kutatók szervezeteinek. Később ezt a szerepet egyre inkább a kormányzervek vették át.

A klímakutatással és annak tudománypolitikai vonatkozásaival három szerző (*Mosoniné Fried Judit, Pálnikó Éva és Stefán Eszter*) tanulmánya foglalkozik („Klímakutatás és klímapolitika”). Ez a terület szemléletes példaként szolgálhat a tudomány és a politika kölcsön-

hatására, együttműködésére. A szerzők végigtekintik a megfelelő nemzetközi lépéseket, eseményeket, majd bemutatják a német, az angol, a svájci és a magyar helyzetet. Németországban intenzíven foglalkoznak a kérdéssel, de szervezeti-ileg a kutatás meglehetősen szétszórta, míg Angliában e területre inkább a központosítás a jellemző. Svájc inkább ez utóbbi a modellt követi, míg hazánk az előbbit.

A bibliometria, a tudományos közlemények és az idézetek elemzése és az ennek alapján történő kutatásértékelés az utóbbi évtizedekben egyre jobban előtérbe került, és egyre finomította módszereit. A jelen tanulmány, amelynek szerzője *Soós Sándor*, az un. együttidézési hálókkal foglalkozik („A tudománypolitika bibliometriai megközelítésben: együttidézési hálók a Research Policy című folyóiratban.”). „Az együttidézési elemzést egy-egy terület intellektuális-kognitív hátterének feltárására alkalmas empirikus vizsgálatként tartja nyilván a szakirodalom, amelynek alaphipotézise, hogy a közösen idézett publikációk (és így az ilyenek együttjárásával definiálható fogalmak) egy-egy koherens témacsoportot alkotnak.” Megállapítható az analízis alapján, hogy a tudománypolitikára vonatkozó kutatás interdiszciplináris jellegű, határozottan egységes hátterét elsősorban a vezetés-, ill. szervezéstudomány és a tudományszociológia képezik, de ide sorolható a gazdaságtudomány is.

„Az európai kutatási 'belső piac' kialakítása” című tanulmány, amelyet *Csehó Julianna* jegyez, az Európai Unió tudománypolitikájáról, annak kialakulásáról, fejlődéséről, különböző periódusairól szól. Fontos állomást jelent az un. Liszaboni Stratégia (2000. március), amelyet az EU állam- és kormányfői Liszabonban indítottak el, és amely kitűzi

a 3 % és 2/3-os célt, azaz, hogy az egyes tagállamok BNT(GDP)-juk 3%-át fordítsák K+F-re és ebből 2/3 részt a gazdasági szféra adjon. A Liszaboni Stratégia tartalmazza továbbá az un. Európai Kutatási Térség létrehozását, amelybe nem csak az EU tagállamai tartoznak, hanem egy szélesebb kör (Svájc, Norvégia) alkotja. A végső cél tulajdonképpen a verseny felvétele Amerikával és Japánnal. További fontos lépés az un. Zöld Könyv kiadása (2007. április), amely az Európai Kutatási Térség jövőjével foglalkozik. Végül is a „négy szabadsághoz” (az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkavállalók szabad mozgása) egy ötödik is csatlakozik: az egységes „kutatási belső piac”, azaz a kutatók és kutatási eredmények szabad mozgása.

Az utolsó tanulmány szerzője *Balogh Tamás*, címe pedig „Innovációs intézkedések Magyarországon 1992-2007 között”. Különböző szakaszokra bontva mutatja be a tudomány- és innovációpolitika alakulását a rendszerváltozás óta napjainkig. A K+F ráfordítás a teljes időszak alatt csak kétszer volt a GDP 1 %-a fölött: 1992-ben (1,08 %) és 2001-ben (1,01 %). Összegző megállapítása a következő: „Az utóbbi 15 évben a hazai innovációpolitika sok kezdeményezést és sikert mutathat fel, de sok probléma is keletkezett. Összességében jobb a helyzet, mint a rendszerváltás utáni években: új struktúrák és mechanizmusok alakultak ki, több a pénzügyi forrás, kedvezőbb az innováció társadalmi megítélése is.”

A kötet meggyőzően mutatja a hazai tudománypolitikai kutatások korszerűségét, sikeres bekapcsolódását a világon folyó ilyen jellegű kutatásokba.

Berényi Dénes

**Fekete Károly: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat:
vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához**
Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 163 lap

A Barmeni Teológiai Nyilatkozatot sokan kutatták, értékelték. Ma is folynak ilyen kutatások, főként az aláírók leszármazottai részéről, ugyanis az atyák elbeszélése alapján ők a létrejöttének hangulatát is tudják érzékeltetni. Magának a Nyilatkozatnak teológiatörténeti, egyháztörténeti és politikatörténeti jelentősége van. Jelenbeli hatása is kétségtelen. Valójában ezt tárja az olvasó elé a könyv szerzője, Fekete Károly teológus. – A könyv bemutatását megelőzően azonban érdemes fölvetni és megfontolni egy fontos kérdést. Nevezetesen azt, amit az iszlám és zsidó vallás hívei, valamint a szekularizált világ, és különösen az ateista ideológia képviselői gyakran fölvetnek, miszerint az európai háborúk, köztük a második világháború szörnyűségei is keresztyén környezetben történtek. A vallások közötti párbeszéd során, jobbra az 1970-es években terjedt el az a Bibliából vett mondás, amit a nem keresztyének is szívesen hangoztattak: „a gyümölcséről ismerni meg a fát!” (Mt 7,16-20) A dialógusban résztvevők szerint a keresztyénséget mintha önmaga fegyverével döfték volna le. A nyilvánvaló válasz az, hogy sem Hitler, sem Sztálin nem voltak keresztyének, és a szörnyűségeket végrehajtóknak semmi közük sem volt a keresztyén hithez. Ez az érv azonban nem bizonyult eléggé meggyőzőnek. Jogosan! Mert bizony voltak olyanok, akik keresztyénnek vallották magukat, mégis „üdvöt kiáltottak” a diktátornak. Közvetett módon támogatói lettek egy rossz ügynek. Voltak azonban másféle keresztyének is, akiket igazi krisztushívőknek nevezhetünk, akik egészen eltérő

módon gondolkodtak, és – a legjobb lelkiismeretük szerint – ki merték nyilvánítani hitbeli meggyőződésüket a terror ellenében. Ezeknek a bátor csoportoknak egyik legbátrabbikáról szól Fekete Károly könyve. Így és ezért érdemes e témát megismerni. Ez bizony eleven valóság volt, és amint a szerző is célként tűzi ki, e történelmi jelentőségű ténynek ma is vannak komoly tanulságai. Miről is van szó a könyvben?

Németországban már az 1920-as évek végétől súlyos helyzet alakult ki a keresztyénség körében. Most csak a protestáns egyházakról szólnunk. Az un. „német keresztyének” mozgalom olyan új egyházszervezetet akart, amelynek élén birodalmi püspök áll. Az egyház tanításából törölni akarták a zsidókra vonatkozó bibliai tanításokat, s mi több, föl akarták használni az egyházakat a hatalom eszmei támogatására, a nemzeti érdekek megvalósítása céljából. Ezekkel szemben jött létre az un. Hitvalló Egyház, amelynek egyik vezető alakja az első világháború tengeralattjáró kapitányából lelkésszé lett Martin Niemöller volt. Tekintélyes egyházi vezetők és teológusok csatlakoztak a Hitvalló Egyházhoz, mint pl. Karl Barth. A mozgalom képviselői a Hitler hatalomra kerülését követő évben, 1934. május 31-én Barmenben, Wuppertal város egyik kerületében egy alaposan megvitatott „hitvallási” iratot fogadtak el és tettek közzé Barmeni Teológiai Nyilatkozat néven. A nyilatkozat tehát nem a világháború idején, nem a szovjetek és a szövetségesek ellen vesztett csaták láttán, hanem már a totalitárius rendszer indulásakor napvilá-

got látott. Természetesen a „hitvallóknak” üldöztetésben volt részük, a „német keresztyének” birodalmi egyházát pedig, a birodalmi püspökkel az élen, maga Hitler is támogatta.

A Barmeni Teológiai Nyilatkozat három oldalnyi írás, amely hat pontban sorolja föl és indokolja, hogy a „hitvallók” mit hisznek, és mit vetnek el mint hamis tanításokat. Mindegyik tétel bibliai vers vagy versek idézésével kezdődik, s erre épülnek az utána következő állítások. Mind a hat tétel hármas felosztásban indokolja, miért tartja helyesnek, ha az egyház az igehirdetésében a Szentíráshoz igazodik, s a vezetők megválasztásában, az egyházi rend kérdésében, az állam és egyház viszonyában végzi szolgálatát a nemzet megújulásáért, nem pedig külső hatásoknak engedve és külső hatalmasságokat támogatva. Ebben nyilvánul meg a Nyilatkozat teológiatörténeti, egyháztörténeti és politikatörténeti jelentősége. Négy évvel később a reformátusok már a hitvallási irataik közé sorolták, de a többi protestáns egyház is ilyetén kezelte. Olyan élethelyzetet tükröz, amelyben a *status confessionis* elkerülhetelenné vált. Az egyház csak Jézus Krisztus tanítását fogadhatja el mérvadónak. A könyv szerzője részletesen bemutatja, hogy a választott bibliai alapvetések és a tömören megfogalmazott állítások mit takarnak, a „hitvallók” miért éppen azt állították, és miért vetették el a hivatalos egyházi alkotmánymódosítást. Mindezt annak

érdekében fejti ki, hogy háromnegyed évszázad után is tanulságul szolgáljon a ma élő magyar keresztyének számára. Maga a Nyilatkozat szelleme – amint azt a 139 barmeni résztvevő és aláíró is vallotta – röviden úgy fogalmazható meg: *Verbum Dei manet in aeternum! Isten igéje örökre megmarad!*

A kötet végén két magyar vonatkozású írás is olvasható. Az egyik a debreceni ifjabb Dr. Varga Zsigmond mártírelkész élettörténetét mutatja be a Gusen-i koncentrációs táborban bekövetkezett haláláig, a másik írás teljes terjedelemben közli azt a szöveget, amelyet Hitvalló Nyilatkozat címmel magyar református lelkészek fogalmaztak 1955-ben, a Rákosi-rendszer tombolása közepette, s ehhez a bátorságot a Barmeni Teológiai Nyilatkozat adta számukra. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Debrecenben a Református Teológiai Akadémián ez a Hitvalló Nyilatkozat már az 1960-as és 1970-es években vizsgatételként is szerepelt.

Fekete Károly könyvét azért is érdemes elolvasni, mert igazolhatják, hogy tényleg vannak fák, amelyek rossz gyümölcsöt teremnek, s ezeket ki kell vágni, de vannak jó gyümölcsöt termő fák is, és azoknak a gyümölcse komoly szellemi táplálékot nyújthat. A sokszor idézett, keresztyéneket vádoló bibliai mondatoknak ez a tartalma (Mt 7,16-20). Ez érvényes múltira, jelenre és jövőre egyaránt.

Gaál Botond

Fábri Anna: Hétköznapi élet Széchenyi István korában
Corvina Kiadó, Budapest, 2009. 203 lap

Kollektív történelmi emlékezetünkben a reformkor jól ismert szereplői közül alighanem Széchenyi rögzült annak első

számú asszociációs képpárjaként. Teljesen érthető ez abból a szempontból, hogy közcélú tevékenységének legaktívabb

egyszerre fest a korról nagy ívű tablót, és irányítja rá tekintetünket az emberi élet tünékeny pillanataira. Olyan dolgokra fókuszál, melyek – és ez természetesen nem lép elő értékítéletté – az összefoglaló munkák lapjairól rendszerint hiányoznak. Ezért csak annyiban érinti a köztörténetet, amennyiben a politikai tevékenység színhelyeinek bemutatása a kortablót teljessé teszi, viszont nem vezet arányeltolódáshoz. A közismert társadalomtörténeti tényeket pedig nem adattárszerűen, hanem lendületes és érzékletes, a konceptuális egyértelműség és a nyelvi igényesség jellemezte narrációba ágyazva, s az alapvető fogalmak tisztázó magyarázatával együtt tárja elénk. A kötetet az abban történő tájékozódáshoz tárgy-

mutató, a kor fontosabb eseményeit közlő időrendi táblázat, a határon túli, egykor magyarországi helységek mai elnevezését tartalmazó katalógus, valamint a további információgyűjtéshez rendelkezésre álló irodalomjegyzék egészíti ki.

Fábri Anna műve mindezek alapján nemcsak a reformkorhoz fűződő magas színvonalú tudományos ismeretterjesztés iránti igényt elégíti ki maradéktalanul, hanem kézikönyvként használva jó szakmai ötleteket kínál a köz- és a felsőoktatásban egy-egy óra, de egy kurzus tematikájának kialakításához is. Ezért mély meggyőződéssel ajánljuk a kiadványt mind az érdeklődő olvasóközönség, mind a szakma képviselőinek figyelmébe.

Brigovác László

Szőlőtermelés és borkereskedelem

Szerk. Orosz István – Papp Klára. *Speculum Historiae Debreceniense 2.*

(A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)

Debrecen, 2009. 384 lap

A tanulmánykötet témaválasztásának indokoltságát felesleges hangsúlyozni: a bortermelés és -fogyasztás a magyarság számára az elmúlt nagyjából ezer esztendőben nem csupán egyszerű élelmezési szükségyszerűség, vagy jól jövedelmező gazdasági tevékenység volt, hanem igen fontos társadalomalakító tényező is. A szőlőművelés már a középkortól települések, sőt, tájegységek arculatát határozta meg. A bor forgalma felélénkítette az ország gazdasági régióinak kapcsolatát, a megfelelő adottságú országrészekben pedig kaput nyitott az aktív külkereskedelem előtt. Nem véletlen, hogy nemesek és jobbágyok, polgárok és klerikusok egyaránt igyekeztek maguknak szőlőbir-

tokot szerezni. A bortermelés alapvetően meghatározta a települések társadalmának formálódását, falvakat indíthatott el a mezővárossá fejlődés útján, elősegítette a polgári viszonyok kialakulását, befolyásolhatta a helyi jogszokások kifejlődését, egész régiók települései között teremtett összetartozás-tudatot, a 14. századtól kezdve bizonyíthatóan szerepet játszott a helyi hivatali és magán írásbeliség, később pedig a magyar nyelvű írásbeliség elterjedésében, illetve kifejlődésében. A szőlő és a bor a magyar nép mindennapjainak fontos tényezője volt, s mind a mai napig az: meghatározó eleme a közgondolkodásnak, állandó téma a művészet és irodalom számára, és egyál-

got látott. Természetesen a „hitvallóknak” üldöztetésben volt részük, a „német keresztyének” birodalmi egyházát pedig, a birodalmi püspökkel az élen, maga Hitler is támogatta.

A Barmeni Teológiai Nyilatkozat három oldalnyi írás, amely hat pontban sorolja föl és indokolja, hogy a „hitvallók” mit hisznek, és mit vetnek el mint hamis tanításokat. Mindegyik tétel bibliai vers vagy versek idézésével kezdődik, s erre épülnek az utána következő állítások. Mind a hat tétel hármas felosztásban indokolja, miért tartja helyesnek, ha az egyház az igehirdetésében a Szentíráshoz igazodik, s a vezetők megválasztásában, az egyházi rend kérdésében, az állam és egyház viszonyában végzi szolgálatát a nemzet megújulásáért, nem pedig külső hatásoknak engedve és külső hatalmasságokat támogatva. Ebben nyilvánul meg a Nyilatkozat teológiatörténeti, egyháztörténeti és politikátörténeti jelentősége. Négy évvel később a reformátusok már a hitvallási irataik közé sorolták, de a többi protestáns egyház is ilyetén kezelte. Olyan élethelyzetet tükröz, amelyben a *status confessionis* elkerülhetetlenné vált. Az egyház csak Jézus Krisztus tanítását fogadhatja el mérvadónak. A könyv szerzője részletesen bemutatja, hogy a választott bibliai alapvetések és a tömören megfogalmazott állítások mit takarnak, a „hitvallók” miért éppen azt állították, és miért vetették el a hivatalos egyházi alkotmánymódosítást. Mindezt annak

érdekében fejti ki, hogy háromnegyed évszázad után is tanulságul szolgáljon a ma élő magyar keresztyének számára. Maga a Nyilatkozat szelleme – amint azt a 139 barmeni résztvevő és aláíró is vallotta – röviden úgy fogalmazható meg: *Verbum Dei manet in aeternum! Isten igéje örökre megmarad!*

A kötet végén két magyar vonatkozású írás is olvasható. Az egyik a debreceni ifjabb Dr. Varga Zsigmond mártírelkész élettörténetét mutatja be a Gusen-i koncentrációs táborban bekövetkezett haláláig, a másik írás teljes terjedelemben közli azt a szöveget, amelyet Hitvalló Nyilatkozat címmel magyar református lelkészek fogalmaztak 1955-ben, a Rákosi-rendszer tombolása közepette, s ehhez a bátorságot a Barmeni Teológiai Nyilatkozat adta számukra. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Debrecenben a Református Teológiai Akadémián ez a Hitvalló Nyilatkozat már az 1960-as és 1970-es években vizsgatételként is szerepelt.

Fekete Károly könyvét azért is érdemes elolvasni, mert igazolhatják, hogy tényleg vannak fák, amelyek rossz gyümölcsöt teremnek, s ezeket ki kell vágni, de vannak jó gyümölcsöt termő fák is, és azoknak a gyümölcse komoly szellemi táplálékot nyújthat. A sokszor idézett, keresztyéneket vádoló bibliai mondatoknak ez a tartalma (Mt 7,16-20). Ez érvényes múltira, jelenre és jövőre egyaránt.

Gaál Botond

Fábri Anna: Hétköznapi élet Széchenyi István korában
Corvina Kiadó, Budapest, 2009. 203 lap

Kollektív történelmi emlékezetünkben a reformkor jól ismert szereplői közül alighanem Széchenyi rögzült annak első

számú asszociációs képpárjaként. Teljesen érthető ez abból a szempontból, hogy közcélú tevékenységének legaktívabb

szakaszában az utolsó évtizedeit élő rendi Magyarország társadalmi, gazdasági, és kulturális közegét alapjaiban érintő változások indukálójá volt. Ennek köszönhetően automatikusan idéződnek fel emlékezetünkben a közlekedést, a társasági és a tudományos életet megújító-fejlesztő, vagy a kulturált időtöltési lehetőségek körét szélesítő kezdeményezései, s korszakos szellemi alkotásai. Mindezek ugyanakkor egy olyan kor újdonságai közé tartoztak, amely évszázadok óta változatlan struktúrákat, régi szokásokat, és kirívó civilizációs különbségeket hordozott magában. A mindennapi élet keretei között így hagyományok és modernitás, rendi és polgári sajátságok keveredtek egymással, s ez úgyszólván lecsapódott a közéletben, amit két, a dolgok megszokott rendjének megtartására, vagy annak megváltoztatására irányuló akarat vibráló ellentéte hatott át.

Ebbe a történelmi időbe kalauzol, illetve vezet azon végig bennünket Fábri Annának a Corvina Kiadó *Mindennapi történelem* című sorozatában megjelent könyve. A szakmai-ismeretterjesztő kötet – miképpen a sorozat többi tagja – a modern művelődés- és társadalomtudomány szempontrendszerére építő megközelítéssel, az emberi cselekvés megannyi színterén keresztül tárja elénk a reformkori Magyarország hétköznapijainak világát. Jellegéből eredően nem a tézissalkotás a célja, s bár az előszó a nagy változások koraként szól összefoglalóan a reformkorról, az előbbieken röviden vázolt korképnek megfelelően figyelmet szentel az örökölt jegyek, a rendiség állandó vonásai bemutatásának is. Mint-hogy pedig mindehhez a köztörténeti tények csak adalékkul szolgálnak, érthető, hogy a törzsszöveget képező 11 fejezet (Család, nevelés, erkölcs – Ruhá és test – Lakás és kényelem – Étel és asztal – Időtöltés, szórakozás – Vallás és hitélet –

A munka világa – Ország és utazás – Kormányzat, igazgatás, törvényhozás – Társadalmi rend és intézmények – Főváros születik) sorrendjének kialakításánál ugyancsak kiegészítő szerepet visznek. A szerző ezt érzékletesen jelzi azzal, hogy a kormányzati-közigazgatási rendszert és a törvényalkotás folyamatát a kilencedik részben (148-161) tekinti át. Mindamellett, mivel az emberi dimenziók, az anyagi kultúra, és a szellemi környezet a mindennapi élet relációjában előtérbe kell, hogy kerüljenek, a társadalmi piramis ábrázolása szintén élvezhet elsőbbséget a politikai fórumokéval szemben, s ezért úgy érezzük, hogy a társadalmi rend a 10. fejezettel talán túlságosan hátra szorult. Ezzel együtt is azonban igen átgondolt a kötet azon módszert követő tartalmi felosztása, ami alapján a szokások (öltözködés, étkezés) és az intim szféra (családi élet és otthon, vallásosság) irányából közelíthetünk az országot, a társadalom, a kormányzati szisztéma felé.

Fábri Anna a korszak tradicionális és modern vonásainak – számtalanszor antagonisztikus – egymásmellettségében megmutatkozó „tranzit”-jellegét, átmenetiségét többféleképpen: egyes fontosabb problémák, a főszöveget kísérő kortársi naplórészletek, az illusztrációk, és a témaköröket megnyitó idézetek által érzékelteti. Az első fejezet felvezetéséhez a családi életre a belső adottságok (a hierarchia, a különböző státusok, szerepek, jogok) viszonylatában hagyományosan erős befolyást gyakorolt szülői tekintéllyel kapcsolatosan (9) például John Pagetet szólaltatja meg. Emellett – jelezve, hogy a változást célzó törekvések a családban is éreztették hatásukat –, a fejezeten belül utal a reformkérdések megítélésénél felszínre kerülő nézeteltérésekre, vagy a nők társadalmi megbecsülésének növekedésére, továbbá érvényesülési lehetőségeik bár lassú, de biz-

tos bővülésére (11, 18-19). Az egyének és a közösségek létét szabályozó szokásokon kívül szemléletesen kerülnek bemutatásra a társadalmi rétegek, valamint a város és a vidék közt az öltözködés, a lakhatási feltételek, az étkezés, a viselkedési normák, a magán- és a társas tevékenység kapcsán meghúzódó különbségek. Rávilágítanak ezekre mások mellett a lakások, házak külleme, berendezése (54-59); a húsfogyasztás mértéke, az étkezés helye és ideje (66-69); a – gyakran munkával egybekötött – szórakozás, időtöltés terei és alkalmi, így pl. a kaszinó, kávéház, főúri estélyek, lóverseny, fonó, szüreti multságok (92-99). A társadalomtudományos megközelítés szempontjait szolgáló nagyobb fogalmi egységekkel összhangban áll a kötet illusztrációs anyaga, mely hasonló kiadványokban ritkán vagy egyáltalán nem látható műveket vonultat fel, s egyúttal megteremtí az érzelmi bevonódást a reformkorba történő képzeletbeli utazáshoz. A könyvet olvasva gazdagodhat tudásunk bizonyos táji jellegzetességek vagy régi szokások, megismerése révén, s olyan érdekes komplementer elemek, mint például a cenzúraszótár (82), segítségével.

A könyvnek a gazdasági, a társadalmi, és a politikai életet bemutató tartalmi egysége az első résszel szemben már érthetően nagyobb hangsúlyt helyez az egyes alrendszerek általános vonásaira. Miközben képet ad a munka világról, az országról és a nemzetiségekről, a politikai intézményekről, a társadalmi rendről, s a főváros születéséről, külön magyarázattal szolgál számos sajátos jelenségről, így a részes aratásról, a nyomtatásról (118-119); a királyi hatalomról és a birodalmi politikáról, a kormány szervekről, a táblabírákról (150-156). Kiegészítik mindezt az uralkodócsalád három tagjáról (Ferenc és Ferdi-

nánd császárok, József nádor) szóló életrajzok (151-153), vagy például John Pagetnek a kereskedelmi műveleteket nehezítő jogszabályi háttérről, és az üzletfelek sokszor bizalmatlanságra okot adó magatartásáról megemlékező sorai (129). S noha a kötet recenzens olvasója úgy látja, hogy jellegéből következően a rendi társadalom karakterjegyeit megrajzoló részben is elhelyezhető a népesedési és a nemzetiségi viszonyok leírása, a Magyarországról adandó átfogó kép aspektusából egyszersmind alaposan indokoltnak ítéli annak az *Ország és utazás* című fejezetbe történt beillesztését (134-137).

Az utolsó fejezetek a peres ügyek (172-173), a közbiztonság fenntartása, a bűnözés és a fegyelmezés-büntetés (168, 174-177) révén felvillantják előttünk a mindennapi élet árnyoldalait, melyek éppúgy kiváltották a kortársak neheztelését, mint Pest homokfelhőbe burkolózó, szemétkupacokkal sűrűn beborított, lármas utcái, illetőleg a csavargók, koldusok, hajléktalanok számának gyarapodása (186-189). A fővárossá válás útjára lépett Pesten és Budán feltűntek azért, s jöllehet nem a szükséges ütemben, de ugyancsak terjedtek a lakosok komfortérzetét növelő megoldások: a kockakövezés, a közvilágítás, a nagyvárosi közlekedés (186-189). A kötet ezeken kívül Pestnek az országos közéletet centralizáló szerepét is tárgyalja *Az ellenzéki politika fellegrára* című alfejezetben (194-195), melynek Kossuth követé választásáról szóló, s ez által 1848 „törvényes forradalmát” gondolatba idéző bekezdése találóan zárja le a törzsszöveget.

A könyv persze lényegesen többet nyújt az olvasó számára, mint amiről – igazodva a terjedelmi korlátokhoz – e recenzió beszámol. Fábri Anna ugyanis a széles körből merített tényanyag és az olvasmányosan deskriptív stílus révén

egyszerre fest a korról nagy ívű tablót, és irányítja rá tekintetünket az emberi élet tünékeny pillanataira. Olyan dolgokra fókuszál, melyek – és ez természetesen nem lép elő értékítéletté – az összefoglaló munkák lapjairól rendszerint hiányoznak. Ezért csak annyiban érinti a köztörténetet, amennyiben a politikai tevékenység színhelyeinek bemutatása a kortablót teljessé teszi, viszont nem vezet arányeltolódáshoz. A közismert társadalomtörténeti tényeket pedig nem adattárszerűen, hanem lendületes és érzékletes, a konceptuális egyértelműség és a nyelvi igényesség jellemezte narrációba ágyazva, s az alapvető fogalmak tisztázó magyarázatával együtt tárja elénk. A kötetet az abban történő tájékozódáshoz tárgy-

mutató, a kor fontosabb eseményeit közlő időrendi táblázat, a határon túli, egykor magyarországi helységek mai elnevezését tartalmazó katalógus, valamint a további információgyűjtéshez rendelkezésre álló irodalomjegyzék egészíti ki.

Fábri Anna műve mindezek alapján nemcsak a reformkorhoz fűződő magas színvonalú tudományos ismeretterjesztés iránti igényt elégíti ki maradéktalanul, hanem kézikönyvként használva jó szakmai ötleteket kínál a köz- és a felsőoktatásban egy-egy óra, de egy kurzus tematikájának kialakításához is. Ezért mély meggyőződéssel ajánljuk a kiadványt mind az érdeklődő olvasóközönség, mind a szakma képviselőinek figyelmébe.

Brigovác László

Szőlőtermelés és borkereskedelem

Szerk. Orosz István – Papp Klára. *Speculum Historiae Debreceniense 2.*

(A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)

Debrecen, 2009. 384 lap

A tanulmánykötet témaválasztásának indokoltságát felesleges hangsúlyozni: a bortermelés és -fogyasztás a magyarság számára az elmúlt nagyjából ezer esztendőben nem csupán egyszerű élelmezési szükségyszerűség, vagy jól jövedelmező gazdasági tevékenység volt, hanem igen fontos társadalomalakító tényező is. A szőlőművelés már a középkortól települések, sőt, tájegységek arculatát határozta meg. A bor forgalma felélénkítette az ország gazdasági régióinak kapcsolatát, a megfelelő adottságú országrészekben pedig kaput nyitott az aktív külkereskedelem előtt. Nem véletlen, hogy nemesek és jobbágyok, polgárok és klerikusok egyaránt igyekeztek maguknak szőlőbir-

tokot szerezni. A bortermelés alapvetően meghatározta a települések társadalmának formálódását, falvakat indíthatott el a mezővárossá fejlődés útján, elősegítette a polgári viszonyok kialakulását, befolyásolhatta a helyi jogszokások kifejlődését, egész régiók települései között teremtett összetartozás-tudatot, a 14. századtól kezdve bizonyíthatóan szerepet játszott a helyi hivatali és magán írásbeliség, később pedig a magyar nyelvű írásbeliség elterjedésében, illetve kifejlődésében. A szőlő és a bor a magyar nép mindennapjainak fontos tényezője volt, s mind a mai napig az: meghatározó eleme a közgondolkodásnak, állandó téma a művészet és irodalom számára, és egyál-

talán nem túlzás azt állítani, hogy alapvető alkotóeleme a magyarság identitástudatának is.

A fentiek ellenére mégsem mondhatjuk azt, hogy a magyar történettudomány igazán komoly erőfeszítéseket tett volna a szőlőművelés magyarországi történetének tudományos megalapozottsággal végrehajtott feltárására. Mindenképpen dicséretes és fontos szándékként értékelhető ezért a szerzők azon célkitűzése, hogy az általuk igazi történelmi „aprómunkával” elvégzett forrásfeldolgozás és -elemzés határozza meg az irányát azoknak az eljövendő kutatásoknak is, amelyek majd lehetővé teszik a magyar szőlőtermelés történetének új, s a korábbiaknál magasabb színvonalú, minél több részletre kiterjedő összefoglalását.

A kötetben szereplő húsz írás mind időben, mind pedig térben széles spektrumot ölel át. A tanulmányok között található középkori és huszadik századi tematikájú munka is, ráadásul nem csupán magyar vonatkozású kutatások eredményeiről olvashatunk, hanem egyfajta nemzetközi kitekintésre is lehetőségünk nyílik. Ennek köszönhetően, hogy a szerzők zöme a Debreceni Egyetemhez kötődik és kutatásaik is alapvetően a történelmi Magyarország területének keleti és északkeleti régióit érintik, a tanulmányok döntő többsége e régiók szőlőtermelésével foglalkozik. És mivel a hegyaljai gazdaság és társadalom kutatásának igen komoly hagyományai vannak a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében, a kötetben érintett borvidékek közül kiemelkedő a Tokaj-Hegyalja történetével foglalkozó tanulmányok aránya. Tekintettel a tanulmányok nagy számára és a terjedelmi korlátokra, talán megbotránkoztató e sorok írójának, ha eltekint a kötet összes dolgozatának részletesebb bemutatásától, és közöttük – részben saját érdeklődési körének megfelelően –

válogat, természetesen az ezúttal be nem mutatott írások érdemeit sem kicsinyítve.

A kötet *Pósán László* tollából született nyitó tanulmánya a középkori Balti-tenger vidékének borforgalmát mutatja be. A térségben jelentékeny mennyiségben termelhettek ugyan a forrásokban főként „toruni”-ként említett bort, ennek minősége azonban – egy-két jó termésű évet leszámítva – általában nem érte el a kívánt szintet. A terület – és ezen belül is a legjelentősebb borfogyasztó Német Lovagrend – ezért már korán rászorult a jobb minőségű, főként rajnai és az első osztályúnak tekintett „mediterrán” borok behozatalára. Megjegyzendő, hogy a források többször tartalmazzák a magyar borkereskedelemre vonatkozó adatokat is. Ezek szerint a minőségileg a legjobb italok közé sorolt magyar bor már a 13. századtól megjelent a Lovagrend területén, és nyilván a később is jól ismert kereskedelmi úton, azaz Krakko közvetítésével, főként a Visztulán vízi úton szállítva jutott el a tengerpartig.

Orosz István tanulmányában (*Tokaj-Hegyalja a pápai tizedjegyzékekben*) a Hegyalja erőteljes koraujkori mezővárosiasodásának középkori előzményeit vizsgálja. Az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékek Hegyaljára vonatkozó anyagából egyértelműen kitűnik, hogy a később mezővárosi címet szerző települések már ekkor magasabb tizedet fizettek s ez alapján gazdaságilag fejlettebbek voltak szomszédaiknál, főleg pedig azoknál a dél-zempléni falvaknál, amelyekben nem a szőlőművelés, hanem a gabonatermelés volt a fő bevételi forrás.

Tózsá-Rigó Attila módszertani szempontból is figyelemreméltó írása a kiváló forrásadottsággal rendelkező 16. századbeli Pozsony szőlőbirtoklásának, illetve a szőlőművelés társadalmi hátterének komplex feldolgozását tűzte ki célul (*Szőlőbirtoklás a 16. századi Po-*

zsonyban). A dolgozat kitér a szőlők topográfiai helyzete és a birtokosok vagyoni státusza közötti összefüggésre is: kimutatható, hogy a városi elit szőlői gyakran ugyanazonokon a – nyilván a többinél a művelés szempontjából kedvezőbb fekvésű – a termőterületeken helyezkednek el, míg a kevésbé jó feltételekkel bíró dűlőkön főként az alsóbb társadalmi rétegek bírtak szőlőt.

A Krakko irányában bonyolított 16. század végi magyar borkivitelre egyedülálló és részletes adatokat tartalmaznak a városban vezetett vámnaplók. Ezek közül választotta ki egy év, 1597 anyagát *Vinkler Bálint*, hogy bemutassa a hegyaljai bor szerepét a külkereskedelemben. Sokatmondó az a tény, hogy a Krakkóban elvámolt bornak csaknem kétharmada magyar termőterületről – nem egyszer kifejezetten messziről – érkezett, harmada pedig közvetlenül a Hegyaljáról. A szerző részletekre menően (az áraktól és mértékektől a szállítási útvonalon át a borkereskedők személyéig) elemzi e kereskedelmi kapcsolat legfontosabb jellemzőit is.

Az előbbi témához kapcsolódik *Kónya Péter* tanulmánya is (*A tokaji bor a 17. századi felső-magyarországi szabad királyi városok [Eperjes, Bártfa és Kiszeben] gazdaságában*). A Krakkóban elvámolt – s így a lengyel piacra kerülő – bor kivitelében a legnagyobb szerepet a 17. század nagy részében a felső-magyarországi városok játszották, de a bor a települések belső gazdasági életében is igen fontos tényező volt. A cikkben érintett három város által forgalmazott, illetve felhasznált bor részint városi vagy polgári tulajdonú szőlőbirtokokon termett, részint pedig felvásárlás útján jutottak hozzá.

Egy további fontos szőlőtermelő területről ír *Papp Klára* (*Az érmelléki szőlőtermelés és szőlőbirtoklás a 18. szá-*

zadban). Az Érmelléken már a középkor óta kiváló minőségű bort termeltek, ami szerepet játszott három itteni jelentős mezőváros, Margitta, Székelyhíd és Diószeg felemelkedésében és komoly piaci központtá válásában. A szőlő szerepének növekedését mutatja, hogy a helyi parasztság szőlőművelése mellett a földesúri szőlőtermő majorságok is mindinkább elterjedtek és megnőtt a betelepülők és az extraneus birtokosok száma is. A tanulmány ugyanakkor megállapítja, hogy a kedvező feltételek ellenére a térség mégsem alakult át monokultúrássá szőlőtermelő területté. Hozzátehetjük, hogy ennek oka talán az lehetett, hogy az Érmellék nem rendelkezett olyan stabil és nagy bormennyiséget felszívni képes piaccal, mit amit a hegyaljai borvidék számára a felső-magyarországi városok, illetve a lengyel területek biztosítottak.

Az eddig ismertetett tanulmányoktól tematikáját tekintve eltér *Füred Balázs* táplálkozástörténeti témájú munkája (*A Balassák borfogyasztása a 18. századtól a 19. század közepéig*). A szerző a Balassák családi levéltárában található különféle típusú források (például szakácskönyvek, vásárlási listák stb.) alapján arra a következtetésre jut, hogy a Balassák által vásárolt borok az érintett korszakban egyre változatosabbak lettek. Míg eleinte csak a helyi, vagy a környéken termelt borokat fogyasztották, addig a 18. század végén az ország más vidékeinek a borai, illetve francia borok is kerültek a család poharaiba, de ugyanekkor terjedt el a pezsgő, likőr és az égettbor fogyasztása is körükben.

Egy magyar vonatkozású amerikai szőlészeti toposszal kapcsolatos nézeteket ismertet *Lévai Csaba* tanulmánya (*Haraszthy Ágoston, mint a kaliforniai szőlőkultúra „atyja”: vélemények és viták az újabb egyesült államokbeli szakirodalom tükrében*). Az Amerikába ki-

vándorolt, színes egyéniségű, tehetséges, ám néha nagyotmondó Haraszthy a 19. század egyik különleges és nagy hatást gyakorló magyarja volt, akivel kapcsolatosan két alapvető legenda maradt fenn. Az egyik, miszerint ő lenne a „kaliforniai szőlőkultúra atyja”, aki a szőlőt az államban elterjesztette, másrészt pedig hogy az ő nevéhez köthető a korszakban legnagyobb szerepet játszó Zinfandel szőlőfajta meghonosítása a területen. A viták ezekben a kérdésekben az amerikai és magyar történettudományban már régóta folynak. Szerző arra a következtetésre jut, hogy egyik legenda sem fogadható el fenntartások nélkül: a szőlőtermelés már valószínűleg jócskán Haraszthy odaérkezése előtt meghonosodott a spanyolok jóvoltából, és a Zinfandel megjelenése sem köthető feltétel nélkül Haraszthy Ágoston nevéhez. Ami azonban tényként kezelhető: mindenféleképpen jelentős, mondhatni úttörő szerepe volt a kaliforniai szőlőtermelés fellen-

dítésében és a nagyüzemi termelési mód elterjesztésében.

A kötet további – ezúttal nem ismertett – tanulmányaival kapcsolatosan megemlíteném, hogy a már említett, főként hegyaljai témájú cikkek mellett több tanulmány foglalkozik az erdélyi szőlőműveléssel, szőlőperekkel, vagy például a 19. századi francia bortermelés jellegzetességeivel is. Az egyszerű, de tetszetős kivitelezésű tanulmánykötet összességében színes és sokrétű problémákat tudományos megalapozottsággal vizsgáló írásokat tartalmaz, abban nem csupán a társadalom- és gazdaságtörténeti érdeklődéssel rendelkezők találhatnak érdekes olvasmányt maguknak, hanem a cikkek között kultúrtörténeti vonatkozásúak is vannak, így bátran ajánlható mind a szűkebb szakmai, mind a szélesebb tudományos közvéleménynek, és mindazoknak, akik érdeklődnek a bortermelés története iránt.

Gulyás László Szabolcs

**Németh István – Tollas Gábor (szerk.): Demokrácia és diktatúra
Németországban 1918–1945. Összegzés és dokumentumok.**

L'Harmattan, Budapest, 2007.

1. kötet: Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság (1918–1933), 2. kötet: A „Harmadik Birodalom” (1933–1945).

A 20. században az Egyesült Államok kétszer „ítélte” demokráciára Németországot. Először az 1918 tavaszán, a nyugaton indított német offenzíva, illetve a központi hatalmak több fronton történt összeomlása után kellett elfogadniuk Wilson elnök feltételeit, aki csak a nép bizalmán nyugvó, s többségi koalíciós kormánnyal volt hajlandó tárgyalni. 14 pontos feltételét szövetségesei is jóvá-

hagyták. Ezért a német parlament, a Reichstag az 1918. október 22-i alkotmányreformmal a császárságot parlamenti demokratikus monarchiává alakította át. Németország ezzel vált „szalonképessé” a szövetségesek számára, s november 11-én csak ezután kerülhetett sor velük a fegyverszünet aláírására. A Párizs környéki béketárgyalásokon azonban az amerikaiak alul maradtak a francia

vándorolt, színes egyéniségű, tehetséges, ám néha nagyotmondó Haraszthy a 19. század egyik különleges és nagy hatást gyakorló magyarja volt, akivel kapcsolatosan két alapvető legenda maradt fenn. Az egyik, miszerint ő lenne a „kaliforniai szőlőkultúra atyja”, aki a szőlőt az államban elterjesztette, másrészt pedig hogy az ő nevéhez köthető a korszakban legnagyobb szerepet játszó Zinfandel szőlőfajta meghonosítása a területen. A viták ezekben a kérdésekben az amerikai és magyar történettudományban már régóta folynak. Szerző arra a következtetésre jut, hogy egyik legenda sem fogadható el fenntartások nélkül: a szőlőtermelés már valószínűleg jócskán Haraszthy odaérkezése előtt meghonosodott a spanyolok jóvoltából, és a Zinfandel megjelenése sem köthető feltétel nélkül Haraszthy Ágoston nevéhez. Ami azonban tényként kezelhető: mindenféleképpen jelentős, mondhatni úttörő szerepe volt a kaliforniai szőlőtermelés fellen-

dítésében és a nagyüzemi termelési mód elterjesztésében.

A kötet további – ezúttal nem ismertett – tanulmányaival kapcsolatosan megemlíteném, hogy a már említett, főként hegyaljai témájú cikkek mellett több tanulmány foglalkozik az erdélyi szőlőműveléssel, szőlőperekkel, vagy például a 19. századi francia bortermelés jellegzetességeivel is. Az egyszerű, de tetszetős kivitelezésű tanulmánykötet összességében színes és sokrétű problémákat tudományos megalapozottsággal vizsgáló írásokat tartalmaz, abban nem csupán a társadalom- és gazdaságtörténeti érdeklődéssel rendelkezők találhatnak érdekes olvasmányt maguknak, hanem a cikkek között kultúrtörténeti vonatkozásúak is vannak, így bátran ajánlható mind a szűkebb szakmai, mind a szélesebb tudományos közvéleménynek, és mindazoknak, akik érdeklődnek a bortermelés története iránt.

Gulyás László Szabolcs

**Németh István – Tollas Gábor (szerk.): Demokrácia és diktatúra
Németországban 1918–1945. Összegzés és dokumentumok.**

L'Harmattan, Budapest, 2007.

1. kötet: Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság (1918–1933), 2. kötet: A „Harmadik Birodalom” (1933–1945).

A 20. században az Egyesült Államok kétszer „ítélte” demokráciára Németországot. Először az 1918 tavaszán, a nyugaton indított német offenzíva, illetve a központi hatalmak több fronton történt összeomlása után kellett elfogadniuk Wilson elnök feltételeit, aki csak a nép bizalmán nyugvó, s többségi koalíciós kormánnyal volt hajlandó tárgyalni. 14 pontos feltételét szövetségesei is jóvá-

hagyták. Ezért a német parlament, a Reichstag az 1918. október 22-i alkotmányreformmal a császárságot parlamenti demokratikus monarchiává alakította át. Németország ezzel vált „szalonképessé” a szövetségesek számára, s november 11-én csak ezután kerülhetett sor velük a fegyverszünet aláírására. A Párizs környéki béketárgyalásokon azonban az amerikaiak alul maradtak a francia

hatalmi törekvésekkel szemben. Ezért nem írták alá a békeszerződést, s politikailag kivonultak Európából.

Németh István munkájának első kötete Németország első demokratikus kísérletét, a weimari köztársaság történetét tárgyalja. A weimari alkotmány az akkori Európa legdemokratikusabb alkotmánya volt. Belga, francia, angol és amerikai alkotmányos minták felhasználásával, népszuverenitásra épülő demokratikus köztársaság, elnöki parlamenti kormányzati rendszer és az egységesítő szövetségi állam elvei keveredtek egymással. Biztosították az alapvető emberi szabadságjogokat, a törvény előtti egyenlőséget, a nemek és a nemzetiségek teljes egyenjogúságát, valamint az érdekvédelmet szolgáló intézmények és szervezetek szabad működését. Ugyanakkor az alkotmány gyengeségei is hozzájárultak ahhoz, hogy Hitler és pártja legálisan hatalomra jusson. Többek között olyan széles jogkört biztosított a birodalom elnökének, hogy már „pótcászárként” emlegették. Problémát jelentett az állam felépítésének szövetségi jellege is. Az új alkotmány a köztársaság korszakára is átvette a birodalom belső felosztásának korábbi rendjét, s fontos kompetenciák maradtak regionális hatáskörben. Nem kötötte ki a parlamentbe jutás százalékos küszöbét sem (jelenleg 5%), ami olyan mérvű szétforgácsolódáshoz és a töredékpártok olyan indokolatlan mérvű befolyásához vezetett, hogy egyre nehezebb volt kormányképes koalíciókat alkotni. Ugyanakkor kormányválságok sorozatának forrása lett, hogy a kormányt a parlament többségének bizalmatlansági szavazatával bármikor meg lehetett bukztatni.

A weimari Németország számára a legnagyobb problémát mégis a szerves demokratikus fejlődés hiánya jelentette. Formálisan ugyan gyorsan meg lehetett

(és kellett) felelni az antant parlamentáris elvárásainak, de a birodalomban nem jött létre alkotmányos konszenzus a politikai élet résztvevői között, s a demokratikus parlamenti modell követése csak a szociáldemokrata pártot (SPD) jellemezte. Ilyen gyorsan nem lehetett demokráciát meghonosítani egy felsőbbbségi irányításhoz szokott birodalomban. A császárságból átvett intézmények – közigazgatás, igazságszolgáltatás, s főleg a katonaság – és széles választói rétegek egyáltalán nem demokratizálódtak. Így az ún. weimari koalíció pártjai (SPD, Centrum, Német Demokrata Párt) már 1920-ban elveszítették abszolút többségüket. A köztársaságot kezdettől fogva több kihívás érte, mint a jobb- és baloldali puccskísérletek, a sűrű kormányváltások (a köztársaság 14 éves fennállása alatt 20 kormány váltotta egymást). A történeti kutatás túlnyomórészt negatív bizonyítványt állít ki a weimari köztársaság utolsó szakaszának szereplőiről. Elvakította őket becsvágyuk, túlbecsülték önmagukat, és hiányos volt politikai ítélőképességük is. Mindezek Hitler hatalomhoz vezető útját egyengették.

A munka második kötete a „Harmadik Birodalom” történetét tárgyalva idézőjelet használ. 1939-ben a nácik ugyanis visszavonták a hivatalosan egyébként is ritkán használt Harmadik Birodalom fogalmat, arra hivatkozva, hogy a rendszer ellenfelei a Negyedik Birodalom kifejezéssel csúfolták annak örökkévalóságát. Indoklásuk szerint „az azóta lejátszódott mélyreható fejlemények már nem indokolják a kifejezés használatát.” 1943. júniusától pedig hivatalos állami elnevezésként a Nagynémet Birodalom kifejezést használták.

A „Harmadik Birodalom” belpolitikai történetéről alkotott ismereteink mind-ezidáig hézagosak, sőt hiányosak voltak. Különböző megfontolásokból ugyanis

még a német történészek is óvatosan nyúltak a témához. A náciizmus előbb revíziós, majd agresszív külpolitikai lépéseit és a holokausztot részletesen feldolgozták, de a náciizmus belpolitikai vonatkozásaihoz szerény mértékben közeledtek. A totális rendszer belpolitikáját, hivatalos jogforrásait, normatív struktúráját, működési mechanizmusait ilyen átfogóan dokumentáló kötetet mindeztől hazai szakirodalom sem tudott felmutatni.

A munka második kötete foglalkozik a nemzetközi és német szakirodalmat az 1960-as évek elejétől foglalkoztató, a náci rendszer modernitásáról szóló vitával is. Sokan vallják azt, hogy a rendszer vonzó ajánlatokat közvetített és sok embert lebilincselte fiatalos dinamikája, ellenállhatatlan feltörekvési hangulata, s általában modernitása révén. A többség elképzeléseiben azonban a modernitásnak valami nagyon pozitívval és humánussal kell összekapcsolódnia. A szerző úgy véli: Németország 1933-ban modern ipari állam volt, és sok tekintetben a világ élvonalában haladt. De a nagy-agráriusoknál, a hadsereg soraiban és a bürokráciában egyidejűleg jelen voltak a demokrácia és ipari forradalom előtti értékek is, s ezek, a császárságból származva súlyosan megterheltek a weimari köztársaságot. A visszafelé forduló agrárromantika ellenére a náciizmus a modern civilizáció egyik lehetősége volt a gazdasági válság idején. Pontosabban: „a modern fejlődés kóros fejlődési formája” volt. Híveiket mobilizáló a populista tömegbefolyásolás és félrevezetés minden modern eszközét alkalmazták. Majd csak a modern ipari korszak játszott kezükre – előtte éppen a deklasszálódástól tartva ellene agitáltak –, amikor is Németország fajbiológiai és népies elveken való átalakításának utópiáit európai dimenziójú,

ipari szinten folytatott tömeggyilkossággá fejlesztették.

A haladó vívmánynak tekintett „népközösséget” – amelyben felszámolták az osztály- és rendi sorompókat, származási privilégiumokat – valamennyi osztályt és réteget átfogó nemzeti szolidáris közösségnek tekintették, új karriermintákat teremtve, ahol a teljesítmény számított. De a háború alatt radikálisan kiszorította, sőt fenyegette azokat, akik ebbe nem illettek. Tehát befelé a segítség és együttérzés, kifelé pedig az intolerancia érvényesült. Ugyanez volt érvényes a modern jóléti gondoskodás jövőbe mutató vívmányaira is, a néptársak feletti szociális gondoskodásra a bölcsőtől a sírig. Sorolhatnánk a teljesítménybérekről vallott modern szociálpolitikai elveket, az ifjúsági kultuszt és fiatalos dinamikát, a motorizációt, a természettudományi kutatásokat, stb. De a másik oldalon az örökletes betegségekben szenvedők „kitagadása”, a fajhiigiéniai szelekció, később a kényszer-sterilizáció s végül a holokauszt is a népi egészségügyi politika felejtethetetlen alkotóelemei voltak.

Az 1789. évi francia forradalom nagy világtörténelmi ellenlábasaiknak, az európai felvilágosodás máig érvényes elvei ellenfeleiként értelmezték magukat. Ezen mérve Hitler programja és világképe sem nem „modern”, sem nem „racionális”, hanem visszazuhanás a már a 20. században Németországban is elért fejlődési szint mögé. Ezért a náci uralom „modern”, „attraktív”, „haladó” jelenségeit csak funkcionális céljuk és értékrendjük összességében lehet vizsgálni. És ezeken mérve a „Harmadik Birodalom” azért volt „a modern fejlődés kóros fejlődési formája”, mert végső soron minden intézkedése a háborúra való felkészülést szolgálta.

A közép-európai térségünkben is e-

gyedülálló, rendkívüli vállalkozásként létrehozott munka nélkülözhetetlen forrásul szolgálhat mindazoknak, akik be-

hatóan foglalkoznak a korszak kutatásával, de azoknak is, akik többre vágnak a felszínes ismereteknél.

Simándi Irén

Debreczeni Attila – Gönczy Monika: Ragyogni és munkálni – kultúraturtudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010. 486 lap

2010. elején jelent meg a Kazinczy Ferenc munkásságáról szóló kutatások legújabb eredményeit bemutató tanulmánykötet. A mű előzménye a Kazinczy születésének 250. évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású konferencia, melyet a Debreceni Egyetemen működő akadémiai kutatóhely (DE–MTA Klaszszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport), az MTA Irodalomtudományi Intézete, a Balassi Intézet Nemzeti Évfordulók Titkársága és a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúraturtudományi Intézete rendezett 2009. október 15. és 17. között Debrecenben. A Magyar Nyelv Éve 2009 keretében szervezett programsorozat párbeszédet kívánt indítani a Kazinczy korát vizsgáló diszciplínák között, a rendezvény kapui azonban az érdeklődő nagyközönség előtt is nyitva álltak. A *Kazinczy Ferenc és kora* című jubileumi tudományos konferencia és emlékünnepe az országos ünnepeksorozat központi eseménye volt, s számos kísérőrendezvény színesítette a tudományos előadásokat. A *Ragyogni és munkálni* című kötet a konferencián elhangzott tanulmányokat szedi csokorba, melyek jelen formájukat szerzői javítások, lektorálás és szerkesztés után nyerték el. A kötet és a konferencia talán legnagyobb eredménye, hogy a tanulmányok nemcsak az irodalomtudomány, de számos más diszciplína felől közelítik meg Kazinczy életét és munkásságát, s ez

az interdiszciplináris szemlélet talán szélesebb körben is teret hódít majd. Ezt bizonyítandó olyan új szempontok kerültek be a Kazinczy-életmű vizsgálataiba, mint a kertművészet, a divat és viselet, a börtönpszichológia, a mikro-történet, vagy olyan kutatási irányok, melyek például Kazinczy önképét angolszász hagyományra vezetik vissza. A kötet szerkesztői, Debreczeni Attila és Gönczy Monika szerint az életmű oly sok művészeti ágat fog át, hogy annak vizsgálatához kultúraturtudományi szemlélet és interdiszciplinaritás alkalmazása szükséges. A szerzők között vannak nyelvészek, történészek, művészettörténészek és irodalmárok is.

A mű négy fejezetből áll, melyekben közel negyven tanulmányt olvashat az érdeklődő. Sajnos a jelen ismertetésben nincs mód az összes tanulmány rövid bemutatására, csupán néhány írást tudok itt kiemelni, arra törekedve, hogy bemutassam a kötet sokszínűségét. Kazinczy nyelvvel kapcsolatos tevékenységéről és nevezetes fordításairól szól a *Nyelvújítás és fordításirodalom* című fejezet, ennek írásai közül kiemelhetjük Bíró Ferenc *Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés* című tanulmányát, mely eredeti formájában a konferencia egyik főelőadásaként hangzott el. A fordításokkal foglalkozó kutatók szövegei közül Demeter Júlia *A Molière-t fordító Kazinczy* című tanulmánya Kazinczy két Molière-fordítását

gyedülálló, rendkívüli vállalkozásként létrehozott munka nélkülözhetetlen forrásul szolgálhat mindazoknak, akik be-

hatóan foglalkoznak a korszak kutatásával, de azoknak is, akik többre vágnak a felszínes ismereteknél.

Simándi Irén

Debreczeni Attila – Gönczy Monika: Ragyogni és munkálni – kultúraturtudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010. 486 lap

2010. elején jelent meg a Kazinczy Ferenc munkásságáról szóló kutatások legújabb eredményeit bemutató tanulmánykötet. A mű előzménye a Kazinczy születésének 250. évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású konferencia, melyet a Debreceni Egyetemen működő akadémiai kutatóhely (DE–MTA Klaszszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport), az MTA Irodalomtudományi Intézete, a Balassi Intézet Nemzeti Évfordulók Titkársága és a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúraturtudományi Intézete rendezett 2009. október 15. és 17. között Debrecenben. A Magyar Nyelv Éve 2009 keretében szervezett programsorozat párbeszédet kívánt indítani a Kazinczy korát vizsgáló diszciplínák között, a rendezvény kapui azonban az érdeklődő nagyközönség előtt is nyitva álltak. A *Kazinczy Ferenc és kora* című jubileumi tudományos konferencia és emlékünnepe az országos ünnepeksorozat központi eseménye volt, s számos kísérőrendezvény színesítette a tudományos előadásokat. A *Ragyogni és munkálni* című kötet a konferencián elhangzott tanulmányokat szedi csokorba, melyek jelen formájukat szerzői javítások, lektorálás és szerkesztés után nyerték el. A kötet és a konferencia talán legnagyobb eredménye, hogy a tanulmányok nemcsak az irodalomtudomány, de számos más diszciplína felől közelítik meg Kazinczy életét és munkásságát, s ez

az interdiszciplináris szemlélet talán szélesebb körben is teret hódít majd. Ezt bizonyítandó olyan új szempontok kerültek be a Kazinczy-életmű vizsgálataiba, mint a kertművészet, a divat és viselet, a börtönpszichológia, a mikro-történet, vagy olyan kutatási irányok, melyek például Kazinczy önképét angolszász hagyományra vezetik vissza. A kötet szerkesztői, Debreczeni Attila és Gönczy Monika szerint az életmű oly sok művészeti ágat fog át, hogy annak vizsgálatához kultúraturtudományi szemlélet és interdiszciplinaritás alkalmazása szükséges. A szerzők között vannak nyelvészek, történészek, művészettörténészek és irodalmárok is.

A mű négy fejezetből áll, melyekben közel negyven tanulmányt olvashat az érdeklődő. Sajnos a jelen ismertetésben nincs mód az összes tanulmány rövid bemutatására, csupán néhány írást tudok itt kiemelni, arra törekedve, hogy bemutassam a kötet sokszínűségét. Kazinczy nyelvvel kapcsolatos tevékenységéről és nevezetes fordításairól szól a *Nyelvújítás és fordításirodalom* című fejezet, ennek írásai közül kiemelhetjük Bíró Ferenc *Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés* című tanulmányát, mely eredeti formájában a konferencia egyik főelőadásaként hangzott el. A fordításokkal foglalkozó kutatók szövegei közül Demeter Júlia *A Molière-t fordító Kazinczy* című tanulmánya Kazinczy két Molière-fordítását

veszi görcsö alá, s a műfajhonosító és nyelvújító Kazinczyt mutatja be. Margócsy István Kazinczy Ossián-fordítását posztmodern szemmel láttatja.

A *Medialitás és társművészetek* című szakaszban a szövegek és képek kapcsolódási pontjait művészet- és irodalomtörténészek, mint Bodrogi Ferenc Máté, Onder Csaba és Bódi Katalin elemzik. Mohácsi Ágnes „*A nyelv géniusza*” és a *tánc* című tanulmányában érdekes okfejtést mutat be a tánc és az irodalom kapcsolódási pontjait véve sorra Kazinczy művészetében. Ehhez munkája során tánc- és irodalomtörténészeket, etnográfusokat, verstani szakértőket és bizonyos szerzői önreflexiókat hív segítségül. Mezei Márta *Képi paratextusok Kazinczynál* című írásában a szöveg mellett funkcionáló elemeket, ezek közül is a képeket vizsgálja Kazinczy művészetében, s arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyelvújító kiemelkedő képzőművészeti és tipográfiai ismeretekkel rendelkezett, s ezt írásaiban, kiadványaiban is kamatoztatta díszítő, kiegészítő vagy egyéb funkcióval közölve képeket is. Mezei Márta írásának újszerűségét az adja, hogy egy eddig mellőzött szempont szerint vizsgálta az életmű egy részét.

A *Politikum és identitás* című fejezetben a történelmi események és gazdasági mindennapok Kazinczyját mutatják be a szerzők. Gergely András *Kazinczy a történelemben* című tanulmányában azt a kérdést teszi fel, hogy a nyelvújító kortársai előtt járt-e vagy csak utánuk lépdelt. A szerző nem kisebb feladatot vállal, mintsem hogy az 1790–1830 közti időszak történelmi jellegének meghatározása után Kazinczy személyét helyezze el abban. Az olvasó nézőpontját tovább bővíti ifj. Barta János írása, aki a 18/19. század fordulóján a Kazinczy-család tulajdonában lévő zempléni birtokokat vizsgálja. A történész inkább arra próbál

rávilágítani, hogy az élete utolsó szakaszában lévő író, aki többször is nyilatkozott nehéz anyagi helyzetéről, s ennek kapcsán Zemplén vármegyénél is állást vállalt, valójában milyen háttérrel bírt, milyen jövedelmekre tehetett szert birtokaiból. A *szabaduló Kazinczy* címmel olvashatunk érdekesítő tanulmányt Dobszay Tamás tollából, aki a börtönpszichológia-elméletek felől közelíti meg a nagy nyelvújító börtönveit és az azt követő időszak azon elemeit, melyekben a rabság hatását véli kimutatni. Az írásban szó esik arról, hogy a börtönben eltöltött hosszú időszak után Kazinczyt nem minden családtagja fogadta szívesen, vagy arról, hogy a fogság hosszú napjai kitörölhetetlen nyomokat hagytak benne. Mint legerősebb utóhatást, a stigmatizációt emeli ki a szerző, aki azonban hangsúlyozza, hogy ha maradtak is a börtönidőszak alatt szerzett lelki sérülései Kazinczynak, találkozásai, azok és érzései lejegyzése nagyban hozzásegítették a felépüléshez és a társadalomba való újbóli beilleszkedéshez.

Az életrajzi és kapcsolattörténeti kutatások jelenlegi állapotáról tájékozódhatunk az *Íróhársak és leányok* című zárófejezetből. Hász-Fehér Katalin *Szabadkőműves mintázatok Kazinczy Ferenc fogsága utáni kapcsolatrendszerében* című tanulmányában a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy Kazinczy, szabadulása után milyen mélységig ápolt szabadkőműves kapcsolatokat, abban az időben, amikor I. Ferenc parancsára a szabadkőműves páholyokat felszámolták. Orbán László *A Maris históriája* című írásában azt a kérdést járja körül, hogy szövődött-e valamiféle szorosabb érzelmi kapcsolat Kazinczy és tizenöt éves cselédje, Nagy Maris között. A szerző életrajzi adatokból és ránk hagyományozott önéletrajzi szövegekből, levelekből próbálja rekonstruálni a múltat.

Kazinczy Ferenc mintegy fél évszázadon át volt a hazai szellemi-kulturális élet egyik meghatározó szereplője. Munkássága számos területet fog át, így kiválóan alkalmas a kultúra sokrétűségének bemutatására. Közügyé tette az irodalmat Magyarországon, jelentős részt vállalt a magyar nyelvű színháztudomány megteremtésében és az oktatásszervezésre is nagy hatást gyakorolt. A kötetben szerepet kap a nyelvi egységesség és modernizáció, a nyelv- és

stílusújítás, a könyv- és műgyűjtés, a kultúra és életmód, a nyilvánosságteremtés, az oktatásügy, a politikum, nemzet és identitás, a műfordítás, a korabeli életmód, a képzőművészet szerepe a nyelvújítás korszakában, valamint az oktatásügy és a nemzeti identitás kérdéskörei. A kötet, melynek megjelenését a Balassi Intézet és az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája is segítette, névmutatóval és képjegyzékkel zárul.

Fütyü-Földi Klára

Ablonczy Anna: Miért éppen Polcz Alaine? – négy szemközti beszélgetések Polcz Alaine-ről.

Kalligram, Pozsony, 2009. 222 lap

A kötet címében megfogalmazott kérdést – *Miért éppen Polcz Alaine?* – kiegészíteném azzal, hogy miért éppen Polcz Alaine-t nevezi Mészáros Sándor, a Kalligram főszerkesztője a 80-as, 90-es évek és az ezredforduló emblematikus figurájának? Miért mondhatjuk valamire azt, hogy alaine-es és mit jelent ez a fogalom? Miért vált a neve széles körben ismertté? Miért szerepelhetett egy óriásplakáton a halála után a következő üzenet: „Isten Önnel, Polcz Alaine.”? Miért jelenik meg napjainkban több visszaemlékezés is róla? Minek köszönhető népszerűsége? A válaszokat Ablonczy Anna keresi, aki az interjúkötet elején deklarálja célját: végigkövetni Polcz Alaine életének szakaszait, megismerkedni azokkal az emberekkel, akik az egyes szakaszokon fontos szerepet tölthettek be életében, megvizsgálni hogyan hatottak egymásra és mi az, amit tovább visznek Polcz gondolkodásából, világlátásából. A beszélgetésekből kirajzolódó arcképeket mozaikokként egymás mellé illesztve

talán választ kaphatunk a címben rejlő kérdésekre.

Természetesen felmerülhet bennünk a kétely, hogy mi újat mondhat még nekünk ez a kötet, hiszen maga Polcz Alaine halála előtt már készített egy életmémóriumot, amelyben Singer Magdolna segítségével végig vette egész életútját. Az életinterjú *Partitúra – Utolsó beszélgetés Polcz Alaine-nel* címen 2007-ben meg is jelent a Jaffa Kiadónál. Ezen kívül szintén 2007-ben jelent meg *Alaine – Írások Polcz Alaine-ről* címmel a Jelenkor Kiadónál egy kötet, amelyben a társadalom teszi mérlegre az életét és köszönti őt születésnapja alkalmából. A könyv húsz vallomást tartalmaz, amelyekben Polcz a legkülönbözőbb nézőpontokból van ábrázolva, illetve az emlékezések mellett vele folytatott beszélgetéseket is közölnek. Az előbbi művekkel ellentétben azonban ez az interjúkötet Polcz Alaine halála után készült, így éppen az ő hangja hiányzik a beszélgetésekből. Személyisége, tevékenysége

Kazinczy Ferenc mintegy fél évszázadon át volt a hazai szellemi-kulturális élet egyik meghatározó szereplője. Munkássága számos területet fog át, így kiválóan alkalmas a kultúra sokrétűségének bemutatására. Közügyé tette az irodalmat Magyarországon, jelentős részt vállalt a magyar nyelvű színháztudomány megteremtésében és az oktatásszervezésre is nagy hatást gyakorolt. A kötetben szerepet kap a nyelvi egységesség és modernizáció, a nyelv- és

stílusújítás, a könyv- és műgyűjtés, a kultúra és életmód, a nyilvánosságteremtés, az oktatásügy, a politikum, nemzet és identitás, a műfordítás, a korabeli életmód, a képzőművészet szerepe a nyelvújítás korszakában, valamint az oktatásügy és a nemzeti identitás kérdéskörei. A kötet, melynek megjelenését a Balassi Intézet és az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája is segítette, névmutatóval és képjegyzékkel zárul.

Fütyü-Földi Klára

Ablonczy Anna: Miért éppen Polcz Elaine? – négy szemközti beszélgetések Polcz Elaine-ről.

Kalligram, Pozsony, 2009. 222 lap

A kötet címében megfogalmazott kérdést – *Miért éppen Polcz Elaine?* – kiegészíteném azzal, hogy miért éppen Polcz Elaine-t nevezi Mészáros Sándor, a Kalligram főszerkesztője a 80-as, 90-es évek és az ezredforduló emblematikus figurájának? Miért mondhatjuk valamire azt, hogy Elaine-es és mit jelent ez a fogalom? Miért vált a neve széles körben ismertté? Miért szerepelhetett egy óriásplakáton a halála után a következő üzenet: „Isten Önnel, Polcz Elaine.”? Miért jelenik meg napjainkban több visszaemlékezés is róla? Minek köszönhető népszerűsége? A válaszokat Ablonczy Anna keresi, aki az interjúkötet elején deklarálja célját: végigkövetni Polcz Elaine életének szakaszait, megismerkedni azokkal az emberekkel, akik az egyes szakaszokon fontos szerepet tölthettek be életében, megvizsgálni hogyan hatottak egymásra és mi az, amit tovább visznek Polcz gondolkodásából, világlátásából. A beszélgetésekből kirajzolódó arcképeket mozaikokként egymás mellé illesztve

talán választ kaphatunk a címben rejlő kérdésekre.

Természetesen felmerülhet bennünk a kétely, hogy mi újat mondhat még nekünk ez a kötet, hiszen maga Polcz Elaine halála előtt már készített egy életmémóriumot, amelyben Singer Magdolna segítségével végig vette egész életútját. Az életinterjú *Partitúra – Utolsó beszélgetés Polcz Elaine-nel* címen 2007-ben meg is jelent a Jaffa Kiadónál. Ezen kívül szintén 2007-ben jelent meg *Elaine – Írások Polcz Elaine-ről* címmel a Jelenkor Kiadónál egy kötet, amelyben a társadalom teszi mérlegre az életét és köszönti őt születésnapja alkalmából. A könyv húsz vallomást tartalmaz, amelyekben Polcz a legkülönbözőbb nézőpontokból van ábrázolva, illetve az emlékezések mellett vele folytatott beszélgetéseket is közölnek. Az előbbi művekkel ellentétben azonban ez az interjúkötet Polcz Elaine halála után készült, így éppen az ő hangja hiányzik a beszélgetésekből. Személyisége, tevékenysége

áttételesen, az interjúalanyon keresztül bontakozik ki előttünk. Ennek következtében az emlékezések középpontjában két ember áll: Polcz Elaine és az interjúalany. A kötet tehát nemcsak azt mutatja be, hogy a kortársak milyenek látták, hanem azt is, hogyan él tovább munkásságukban Polcz szemlélete.

A téma felvázolása után Ablonczy némiképp önkényesen választja ki interjúalanyait. Döntését azzal magyarázza, hogy olyan embereket választott ki, akiket maga Polcz is emleget a naplóiban. Kérdéses azonban, hogy a kissé szubjektív szelekciós elv hatására nem sérült-e a kötet reprezentatív jellege. Polcz pszichológiai munkásságához kapcsolódóan jóval több ember szólal meg, mint tanatólogusi, írói vagy a Mészöly-hagyaték kezeléséhez kapcsolódó tevékenységei kapcsán. Ez az aránytalanság talán annak köszönhető, hogy szakmai tevékenysége mindaddig kevésbé került be a köztudatba, így a szerző igyekezett erről az oldalról is bepillantást nyújtani Polcz sokrétű munkásságába. Ezáltal azonban kisebb teret kapott élettevékenységének több területe, amelyek legalább ennyire jelentősek voltak.

A kötet szerkesztésmódja igyekszik kronologikus rendet követni. Az interjúk elején mindig egy Polcz Elaine-től származó naplóbejegyzés áll, amelyben az interjúalanyhoz kapcsolódó személyes emlékek szerepelnek. Ezeket a bejegyzéseket Ablonczy több naplóból válogatta össze és a közlési sorrendnél igyekezett egyfajta folyamatosságra törekedni, bemutatni, hogyan változott meg Polcz tevékenysége, miért fordult új kihívások felé. Természetesen a beszámolóiban vannak átfedések, egy-egy jelentősebb eredményt az adott területen dolgozók közül többen is említenek, de mindenki a saját tevékenységének megfelelően mást emel ki Polcz munkásságából. Így az

egy-egy interjú összekapcsolódnak, párbeszédbe lépnek egymással, kiegészítik egymást. A viszonylag laza szerkesztési mód többféle olvasatot is megenged, nem feltétlenül kell a lineárisat választanunk.

A szelekció alapjául szolgáló napló-részletek után egy idézet áll a bejegyzésekben szereplő személlyel folytatott interjúból, amely mottóként megelőlegezi az interjúalany Polcz Elaine-ről alkotott képét, majd maguk a beszélgetések következnek. Ablonczy először azokat szövegezte meg, akik Polcz Elaine-t elsősorban mint pszichológust ismerték. A megszólalók mindegyike kitér arra, hogy Polcz-nak milyen szemléletformáló hatása volt a gyermekek kezelésében. Felismerte, hogy a patriarchális orvosi légkörben a gyerekek a gyógyítás tárgyává váltak, pszichológiai ellátásuk azonban teljesen hiányzik. A pszichológusokkal és orvosokkal folytatott beszélgetésekből kiderül, hogy mennyire fontosnak tartotta, a játék jelentőségének felismertetését. Előadásokat, tanfolyamokat tartott, ahol a játék fontosságát hangsúlyozta a pszichológiai ellátáson belül.

Polcz tevékenységének másik fontos területe volt a halállal és a haldoklókkal való foglalkozás. Kollégái szerint nagyon fontosnak tartotta, hogy az orvostudomány ne kezelje tabuként a halált. Egyéni és csoportos foglalkozásokat szervezett a betegek és hozzátartozóik számára, ahol nyíltan beszélhettek a témáról, illetve tanította az orvosoknak a rossz hír közlésének módját. Tabu szegett azzal, hogy beszélni mert erről a témáról és megpróbálta elfogadhatóvá tenni a halált. Muszbek Katalin arról vall, hogy Polcz hatására kezdett a haldoklókkal foglalkozni. A szép halál, a hátralévő idő emberibbé tétele közös céljuk volt, ezért hozták létre a Magyar Hospice Alapítványt 1991-ben. A hospice első főállású orvosa Pilling János lett. Úgy véli, hogy

aki gyászolókkal, haldoklókkal foglalkozik, annak mindenképpen meghatározó élménye Polcz Alaine. Közös munkájuk volt a Kharón folyóirat szerkesztése, amely a gyással és a gyászolók segítségével foglalkozott.

Pszichológiai, tanatológiai munkássága mellett Polcz Alain az irodalomban is új kapukat nyitott. Fogarassy Miklós irodalmár és Mészáros Sándor a Kalligram Kiadó főszerkesztője elsősorban íróként emlékeznek rá. Írói szerepét vizsgálva azonban kihagyhatatlan férjéhez, Mészöly Miklóshoz fűződő kapcsolatának elemzése. Mindketten kiemelik, hogy Polcz tradicionálisan fogta fel a feleség szerepet, ugyanakkor az odafigyelés és a törődés meglátásuk szerint kölcsönös volt. Mindketten egyet értenek abban is, hogy Mészöly szuverén íróként kezelte Polcz-ot, nem nyomta el őt. Polcz férje halála után fontosnak tartotta a Mészöly-kultusz ápolását, hagyatékának kezelését. Ebben elsősorban Gaál Zsuzsanna és Pócs Margit segítettek neki, akik sokat tettek a Mészöly-kultusz kiépüléséért és ápolásáért Szekszárdon és Budapesten.

Polcz Alaine írói tevékenységének fontosságát támasztja alá az a tény is, hogy *Asszony a fronton* című művét több nyelvre is lefordították. Németül mindaddig nem jelent meg, de a németországi hungarológus és műfordító, Silvia

Petzoldt ezt a hiányt igyekeznek pótolni. Tervezi, hogy az *Asszony a fronton* után a *Karácsonyi történetet*, valamint Polcz naplóit és egyes szakmai könyveit is lefordítja németre.

A kötetet végén Ablonczy Anna az önmagával szembenező, életmérleget készítő Polcz Alaine-re emlékszik, aki példát adott arra, hogyan lehet és kell a halálra készülni. Az interjúkból kibomlanak előttünk Polcz különböző arcai, feltáruul előttünk sokszínű tevékenysége és képet kapunk munkásságának utóéletéről is. Azonban mindegyik kép hiányos, hiszen a kötet laudáció jellegéből fakadóan a visszaemlékezésekből hiányzik a kritikai jelleg. Mindemellett nagy értéke a könyvnek, hogy Polcz egész pályáját tárgyalja, amivel elősegíti munkásságának átfogó megítélését. Rávilágít arra, hogy pszichológusként, tanatológusként, íróként, és a Mészöly-hagyatékot kezelő feleségként is kiemelkedő eredményeket ért el. Közismertségét sokrétű tevékenysége mellett talán annak is köszönheti, hogy minden területen úttörő szerepet töltött be, változtatni mert a berögzült szokásokon. Szemléletmódosító, társadalmi tudat formáló tevékenységének állított emléket Ablonczy Anna ebben az interjúkötetben, és a kortársak segítségével hozzájárult Polcz Alaine szellemi hagyatékának megőrzéséhez, ápolásához és továbbviteléhez.

Pócsik Anett

Szabó László Tamás:

A tanár visszanez. Neveléstudomány – Iskola – Pedagógia

Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2009. 188 lap

Korunk leghangsúlyosabb jellemzője a *változás*. Az információs forradalom átírta szokásainkat, életformánkat, em-

beri kapcsolatainkat, a világunkról, a kultúráról, a műveltségről alkotott képet. E nagyhatású társadalmi átalakulás egyik

aki gyászolókkal, haldoklókkal foglalkozik, annak mindenképpen meghatározó élménye Polcz Alaine. Közös munkájuk volt a Kharón folyóirat szerkesztése, amely a gyással és a gyászolók segítségével foglalkozott.

Pszichológiai, tanatológiai munkássága mellett Polcz Alain az irodalomban is új kapukat nyitott. Fogarassy Miklós irodalmár és Mészáros Sándor a Kalligram Kiadó főszerkesztője elsősorban íróként emlékeznek rá. Írói szerepét vizsgálva azonban kihagyhatatlan férjéhez, Mészöly Miklóshoz fűződő kapcsolatának elemzése. Mindketten kiemelik, hogy Polcz tradicionálisan fogta fel a feleség szerepet, ugyanakkor az odafigyelés és a törődés meglátásuk szerint kölcsönös volt. Mindketten egyet értenek abban is, hogy Mészöly szuverén íróként kezelte Polcz-ot, nem nyomta el őt. Polcz férje halála után fontosnak tartotta a Mészöly-kultusz ápolását, hagyatékának kezelését. Ebben elsősorban Gaál Zsuzsanna és Pócs Margit segítettek neki, akik sokat tettek a Mészöly-kultusz kiépüléséért és ápolásáért Szekszárdon és Budapesten.

Polcz Alaine írói tevékenységének fontosságát támasztja alá az a tény is, hogy *Asszony a fronton* című művét több nyelvre is lefordították. Németül mind-egyedül nem jelent meg, de a németországi hungarológus és műfordító, Silvia

Petzoldt ezt a hiányt igyekeznek pótolni. Tervezi, hogy az *Asszony a fronton* után a *Karácsonyi történetet*, valamint Polcz naplóit és egyes szakmai könyveit is lefordítja németre.

A kötetet végén Ablonczy Anna az önmagával szembenező, életmérleget készítő Polcz Alaine-re emlékszik, aki példát adott arra, hogyan lehet és kell a halálra készülni. Az interjúkból kibomlanak előttünk Polcz különböző arcai, feltárul előttünk sokszínű tevékenysége és képet kapunk munkásságának utóéletéről is. Azonban mindegyik kép hiányos, hiszen a kötet laudáció jellegéből fakadóan a visszaemlékezésekből hiányzik a kritikai jelleg. Mindemellett nagy értéke a könyvnek, hogy Polcz egész pályáját tárgyalja, amivel elősegíti munkásságának átfogó megítélését. Rávilágít arra, hogy pszichológusként, tanatológusként, íróként, és a Mészöly-hagyatékot kezelő feleségként is kiemelkedő eredményeket ért el. Közismertségét sokrétű tevékenysége mellett talán annak is köszönheti, hogy minden területen úttörő szerepet töltött be, változtatni mert a berögzült szokásokon. Szemléletmódosító, társadalmi tudat formáló tevékenységének állított emléket Ablonczy Anna ebben az interjúkötetben, és a kortársak segítségével hozzájárult Polcz Alaine szellemi hagyatékának megőrzéséhez, ápolásához és továbbviteléhez.

Pócsik Anett

Szabó László Tamás:

A tanár visszanez. Neveléstudomány – Iskola – Pedagógia

Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2009. 188 lap

Korunk lehangsúlyosabb jellemzője a *változás*. Az információs forradalom átírta szokásainkat, életformánkat, em-

beri kapcsolatainkat, a világunkról, a kultúráról, a műveltségről alkotott képet. E nagyhatású társadalmi átalakulás egyik

legérintettebb szegmense az iskolarendszer, maga az oktatás. Szabó László Tamás *A tanár visszanez* című új kötete, mely az Oktatás és Társadalom sorozat ötödik darabjaként jelent meg, s amely válogatás a szerzőnek az elmúlt húsz évben született írásaiból, az oktatás/nevelés területén egyre sűrűbben felmerülő kérdésekre keresi a választ, a megragadható tájékozódási pontokat, az átalakulás kívánatos arányait.

Az első fejezet egy didaktikai szöveggyűjteményhez, illetve egy empirikus kutatást bemutató kötethez írt bevezetőket tartalmaz. Az első tanulmány már felveti azt a kérdést, amely köré tulajdonképpen az egész kötet szerveződik, ez pedig az oktatást/nevelést érintő nagy kihívás: a hagyomány és a modernség, azaz a „Gutenberg-galaxis” és az „Edison-konstelláció” közötti dilemma. Az érdeklődő olvasó nem csak erre a kérdésre kaphat választ ebben a fejezetben, hanem egy sor más kérdésre is, amely mindebből következik. Hogyan határozza meg napjainkban feladatát az iskola, milyen változást igényelnek az információszerzés és megismerés módozatai, mi a kognitív tanulás alternatívája, mi a tanár szerepe ebben az új helyzetben, hogyan adhat az iskola operatív tudást, mert a lexikális tudás – mint a szerző írja – „nem elégséges feltétele a teljesítményképes tudásnak”. Mediatizált világunkban civilizációs váltáshoz érkezünk, melyben a képnyelv-szónyelv arányai megváltoztak. Versenyre kell-e kelnie az iskolának a digitális információhordozókkal, vagy inkább másfelé kell fordítania figyelmét? Mit jelent az, hogy az iskola „tapasztalatszerző hely”, és milyen tapasztalatokat szerezhet itt a gyermek, mi a pedagógiai értékelés szerepe, és hogyan kell a tanárnak viszonyulnia hozzá? Az említett nevelélméleti kérdések mellett a fejezetben egy nevelés-

történeti áttekintést is olvashatunk, amelyből azt is megtudhatjuk, hogy mi-
ben hoznak újat a mai alternatív irányzatok. A fejezet utolsó tanulmánya egy olyan empirikus kutatáshoz írt bevezető, mely az iskola világát a „rejtett tanterv”-re irányított figyelemmel vizsgálja.

A második fejezet, amely mondanóját ismét a fent említett alapdilemmával indítja, a minőségre és értékre koncentrálva elemzi az iskola világát a neveléstudomány nézőpontjából. Olvashatunk arról, hogy az iskolának állandóságot sugallva is sokféle arca van, hogy mi határozza meg a tanár habitusát, azt hogy mitől *hiteles* a tanár, és mit jelent a tanári szeretet. Elgondolkodtató a fejezet második tanulmánya, a kétnyelvű oktatásról, az interkulturális nevelésről, mely nagy kihívás az európai oktatási rendszer számára. Szabó László Tamás (a szerző szavaival élve) válaszkísérleteit olvasva, a témára érzékeny olvasóban az iskola kapuján jóval túlmutató kérdések fogalmazódnak meg, s a rájuk adható válaszok közelebb vihetnek korunk Európájának megértéséhez. Az iskola és minőség című tanulmány a kutatás metodológiai problémáit taglalja, a normákhoz való viszonyulást az intézmény és az osztály szintjén. Arra a szinten messzire mutató kérdésre is választ kapunk, hogy mi az oka annak, hogy „az iskolában a minősítés és a minőség nem feltétlenül esik egybe”. A fejezetben a kommunikatív nevelésfelfogásról is olvashatunk, s néhány példán keresztül megismerhetjük az iskolai kommunikációs játszmák természetét. A globalizáció új alapállást követel a pedagógustársadalomtól. A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy nem minden esetben értékes, ami új, ezért a reflektív értelmiségi beállítottság szükségességét hangsúlyozza: „ebben az értelemben az értelmiségi alapállás, a reflektív habitus kimunkálása azt jelenti, hogy megmu-

tatjuk: az embernevelés mennyiben, mi-
ben más, és több mint a pusztán »emberi
erőforrás« fejlesztése, azaz a munka-
erőképzés”. A szerző a reflektív para-
digmának külön alfejezetet szentel. A
neveléstudomány szintjén kimunkált
fogalom azonban még nem jellemzi a
pedagógiai praxist. Szabó László Tamás
vázolja a reflektivitás koncepcióját, az
(ön)reflexió eljárásának módjait,
melyek reményei szerint a tanárképzés
eszközrendszerét is gazdagíthatják. Meg-
ismertet azonban azokkal a skeptikus
nézetekkel is, melyek a reflektivitás
lehetőségeivel kapcsolatban a nemzet-
közi szakirodalomban megjelentek. Ezzel
együtt, reméli, hogy a reflektív para-
digma, mint a pedagógiai gyakorlat el-
mélete, az iskolai gyakorlatban is meg-
valósul. Rendkívül érdekes témát taglal a
fejezet utolsó írása: az érték, értékrend
kérdését az iskola viszonylatában. Bo-
nyolult az érték és iskola viszonylatát
elemezni, már csak azért is, mert „mint
filozófiai kategória, és mint pedagógiai
kérdéskör másképpen vetődik föl” a
különböző iskolatípusokban (pl. feleke-
zeti, világi). Ma, amikor „értékválság-
ról”, „posztmodern elbizonytalanodásról”
szokás beszélni, a szerző arra hívja fel a
figyelmet, hogy a kutatások tanúsága
szerint a fiatalság értékorientációja sok-

kal bonyolultabb és összetettebb, mint
amit a gyakran használt szókapcsolatok
kifejezhetnek.

A kötet harmadik, záró fejezete a ta-
nárképzés kérdéseit tárgyalja, nemcsak
hazai, hanem európai vonatkozásban is,
sőt néhány, a volt szocialista tömbhöz
tartozott ország (Csehország, Észtország,
Lengyelország, Litvánia, Románia, Szlo-
vákia, Szlovénia) esetében erről még
részletesebben olvashatunk. Az
„euroharmonizáció” megsokszorozta
azokat a kihívásokat, amelyekkel a térség
országjaiban az oktatásnak szembe kell
néznie. Nem véletlen tehát, hogy a szerző
kitüntetett figyelmet szentel a tanárké-
zésnek. Ami rendkívül figyelemre méltó,
az a továbbképzés szükségességének
hangsúlyozása, a „tanártársadalom per-
manens szakmai és mentális karbantar-
tása”, valamint annak szükségessége,
hogy „az alapképzés és a továbbképzés
szerves egységet alkosson”.

A fentiekben csak néhány gondolatot
ragadtunk ki a gazdag tartalmú kötetből,
de úgy véljük, ez elegendő ahhoz, hogy
érdeklődéssel vegyék kézbe a tanár-
szakos hallgatók, a tanárok, a leendő
tanárokat oktatók, és nem utolsósorban
azok, akik a törvényhozás szintjén a
magyar oktatáspolitikát alakítják.

Hausmann Alice

Molnár Gábor: A hajléktalanok lelkiállapota

Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei Orvosi Krízis
Szolgálat kiadás, Budapest, 2008. 204 lap

Az év végéhez közeledve, karácsony-
táján a magazinokban, a televíziós műso-
rokban gyakorta szerepelnek a jótékony-
sági szervezetek különféle eseményei: a
szegény családok vagy intézetben nevel-

kedő gyermekek és hajléktalanok megse-
gítésére irányuló rendezvények. Termé-
zetesen leegyszerűsített a képlet, a rá-
szoruló-, jótékonykodó szerepekre, s nem
ritkán a politikai-, kulturális-, vagy gaz-

tatjuk: az embernevelés mennyiben, mi-
ben más, és több mint a pusztán »emberi
erőforrás« fejlesztése, azaz a munka-
erőképzés”. A szerző a reflektív para-
digmának külön alfejezetet szentel. A
neveléstudomány szintjén kimunkált
fogalom azonban még nem jellemzi a
pedagógiai praxist. Szabó László Tamás
vázolja a reflektivitás koncepcióját, az
(ön)reflexió eljárásának módjait,
melyek reményei szerint a tanárképzés
eszközrendszerét is gazdagíthatják. Meg-
ismertet azonban azokkal a szkeptikus
nézetekkel is, melyek a reflektivitás
lehetőségeivel kapcsolatban a nemzet-
közi szakirodalomban megjelentek. Ezzel
együtt, reméli, hogy a reflektív para-
digma, mint a pedagógiai gyakorlat el-
mélete, az iskolai gyakorlatban is meg-
valósul. Rendkívül érdekes témát taglal a
fejezet utolsó írása: az érték, értékrend
kérdését az iskola viszonylatában. Bo-
nyolult az érték és iskola viszonylatát
elemezni, már csak azért is, mert „mint
filozófiai kategória, és mint pedagógiai
kérdéskör másképpen vetődik föl” a
különböző iskolatípusokban (pl. feleke-
zeti, világi). Ma, amikor „értékválság-
ról”, „posztmodern elbizonytalanodásról”
szokás beszélni, a szerző arra hívja fel a
figyelmet, hogy a kutatások tanúsága
szerint a fiatalság értékorientációja sok-

kal bonyolultabb és összetettebb, mint
amit a gyakran használt szókapcsolatok
kifejezhetnek.

A kötet harmadik, záró fejezete a ta-
nárképzés kérdéseit tárgyalja, nemcsak
hazai, hanem európai vonatkozásban is,
sőt néhány, a volt szocialista tömbhöz
tartozott ország (Csehország, Észtország,
Lengyelország, Litvánia, Románia, Szlo-
vákia, Szlovénia) esetében erről még
részletesebben olvashatunk. Az
„euroharmonizáció” megsokszorozta
azokat a kihívásokat, amelyekkel a térség
országjaiban az oktatásnak szembe kell
néznie. Nem véletlen tehát, hogy a szerző
kitüntetett figyelmet szentel a tanárké-
zésnek. Ami rendkívül figyelemre méltó,
az a továbbképzés szükségességének
hangsúlyozása, a „tanártársadalom per-
manens szakmai és mentális karbantar-
tása”, valamint annak szükségessége,
hogy „az alapképzés és a továbbképzés
szerves egységet alkosson”.

A fentiekben csak néhány gondolatot
ragadtunk ki a gazdag tartalmú kötetből,
de úgy véljük, ez elegendő ahhoz, hogy
érdeklődéssel vegyék kézbe a tanár-
szakos hallgatók, a tanárok, a leendő
tanárokat oktatók, és nem utolsósorban
azok, akik a törvényhozás szintjén a
magyar oktatáspolitikát alakítják.

Hausmann Alice

Molnár Gábor: A hajléktalanok lelkiállapota

Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei Orvosi Krízis
Szolgálat kiadás, Budapest, 2008. 204 lap

Az év végéhez közeledve, karácsony-
táján a magazinokban, a televíziós műso-
rokban gyakorta szerepelnek a jótékony-
sági szervezetek különféle eseményei: a
szegény családok vagy intézetben nevel-

kedő gyermekek és hajléktalanok megse-
gítésére irányuló rendezvények. Termé-
szetesen leegyszerűsített a képlet, a rá-
szoruló-, jótékonykodó szerepekre, s nem
ritkán a politikai-, kulturális-, vagy gaz-

dasági elit őszintének induló, ám PR-akcióvá váló eseményeiről van szó. S még ez a történet kevésbé káros vonulata, riasztóbb a szegények és elesettek problémáinak kriminalizálása, az italozó, garázda vagy felelőtlen gyűjtogatókra fókuszáló botrány-újságírás.

Molnár Gábort felelős értelmiségiként, orvosként, társadalomtudósként már egy évtizede foglalkoztatja a hajléktalanok egyre növekvő társadalmi csoportja, s oly sok szánakozó vagy éppen megértően nyájaskodó megközelítés ellenében a társadalmi kérdések és egyéni életsorsok komplex elemzését valósította meg. Ehhez az orvosi, pszichiátriai és szociológiai ismeretek mellett gyakorlati tapasztalatokra volt szüksége, s nem utolsósorban az emberi kapcsolatok elkötelezett vállalására, melyet igen jól illusztrálhatunk a hajléktalanok művészi teljesítményeiről frottakkal. Az eredmény olyan tanulmánykötet lett, melyet a segítő szakemberek és főiskolai hallgatók kézikönyvként is használhatnak, de az érdeklődők, más szakmákban dolgozók is haszonnal forgathatják. A politikai döntéshozók számára pedig kifejezetten ajánlott olvasmány!

A könyv első részében a szerző a témához kapcsolódó alapfogalmakat értelmezi, amire azért is nagy szükség van, mivel elkoptatott és kiüresített kategóriák segítségével csakis közhelyes képek írhatók le. Az új, tudományosan megalapozott fogalmakat szélesebb értelmezési keretbe helyezi: a magyar lakosság egészségi állapotának és a szegénység problémakörének összefüggéseibe. Az, hogy az átlagéletkor alacsonyabb a sze-

gények körében általánosan ismert, Molnár Gábor azonban pontosan, adatokkal írja le azokat a környezeti tényezőket, melyek a hajléktalanság kialakulásához vezethetnek; a lélek betegségének megjelenését, a szenvedést, melyeket a „szélsőséges bizonytalanság” világában tapasztalt. Az elszigetelődés és a szorongás, a krónikus betegségek és az alkoholizmus, a lelki betegségek okai az egyes esetekben ugyan különbözőek lehetnek, a „társadalmi „kiilleszkedés” folyamata azonban nagyon hasonlóvá teszi sorsukat.

A szerző az adatok és saját tapasztalatai mellett izgalmas bizonyítékokat talál a hajléktalanok művészeti produkcióinak elemzése során. A képzőművészeti illusztráció a naiv festőktől a művészek reprodukcióinak bemutatásán át teljesen más dimenzióját tárja fel a hajléktalan létnek. Ez utóbbi téma egyébként akár egy külön kötet alapjául is szolgálhatna, melynek részletesebb kifejtése, több színes melléklettel kiegészülve, megítélésünk szerint széles körű érdeklődésre tarthatna számot. Külön figyelmet érdemelnek azok a fejtegetések, melyek az orvosok, pszichiáterek, szociális munkások és szociológusok számára kínálnak tájékoztató pontokat, új szociális és szolidaritási kapcsolatokat körvonalazva.

A téma részletesebb vizsgálatával a szerző egy, a hajléktalanságról szóló tankönyv elkészítését tűzhetné ki célul, melyet minden bizonnyal mind a szakma, mind a tudományos kiadók nagy érdeklődéssel fogadnának.

Csiha Tünde

Marton Lajos: Alkalmazott hidrogeológia
ELTE Eötvös Kiadó Kft., Budapest, 2009. 626 lap

A földi vízkészletek véges mennyisége és egyre romló minőségi állapota a fokozatosan növekvő vízigények mellett egyre komolyabb és bonyolultabb szakmai feladatokat és kihívásokat fogalmaz meg a hidrogeológus szakemberek számára is. Ebben a munkában a korszerű, megbízható és megfelelően pontos hidrogeológiai ismereteknek és gyakorlatnak óriási szerepe van, hiszen a felszín alatti vizek mennyiségi és minőségi állapotával kapcsolatos kérdések megválaszolásban alapvető és sokszor semmivel nem pótolható információkat ad a döntéshozók számára. Az alkalmazott hidrogeológia eredményeit használhatjuk vízháztartási, vízgazdálkodási, vízellátási, vízbányászati, környezetvédelmi, természetvédelmi, mezőgazdasági, bányászati, geotechnikai, kármentesítési és kárelhárítási problémák megoldásában. Emellett az EU Víz-keretirányelv is számos olyan feladatot határoz meg például a vízgyűjtő-gazdálkodási vizsgálatokban, amelyek megoldásában a hidrogeológia tudományterületének is igen jelentős szerepet kell kapnia. A felszín alatti vizek egyre nagyobb szerepet kapnak az ivóvízellátásban és egyéb vízigények kielégítésében a világon mindenütt. Következésképpen még inkább nő az alkalmazott hidrogeológiai eljárások és módszerek fejlesztésének a szerepe és jelentősége annak érdekében, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű felszín alatti vizeket fenntartható módon lehessen szolgáltatni a különböző éghajlat változási tendenciákat, területhasználati változásokat és a földi léptékben népesség növekedést prognosztizáló jövőben is.

E fenti komplex célok, illetve kihívások megválaszolásában nyújthat igen jelentős segítséget a hazai hidrogeológus társadalom számára Marton Lajos Al-

kalmazott hidrogeológia c. hiánypótló szakkönyve. Az okleveles mérnök és a műszaki tudományok kandidátusa címmel rendelkező Dr. Marton Lajos (született 1927. január 29-én Vésztőn) szakmai pályafutásának jelentős része Debrecen városához köthető. Az 1970-es évek elejétől a Kelet-magyarországi Tervező Vállalat igazgatójaként, az Ybl Miklós Műszaki Főiskola másodállású docenseként, illetve egyéb megbízások és társadalmi feladatok keretében nagy erőfeszítéseket fejtett ki annak érdekében, hogy Debrecen és környékének vízgazdálkodási, valamint a felszín alatti vizeket érintő környezetvédelmi és természetvédelmi problémáit magas szakmai színvonalon tudják kezelni és megoldani. Hidrogeológiai kutatásait kiegészítette izotóp-hidrologiai vizsgálatokkal, amelynek keretében kiváló szakmai és emberi kapcsolatokat létesített a debreceni ATOMKI neves munkatársaival. Kezdeményezésére 1999-ben a Debreceni Akadémiai Bizottságnál megalakították a Hidrológiai Munkabizottságot, amelynek aktív elnökeként hosszú éveken át egészen 2009 tavaszáig tevékenykedett. Egyik kedvenc témájaként nagyon sokat tett a Nyírség hidrogeológiai viszonyainak feltárása és széleskörű megismertetése érdekében. Emellett nagy erőfeszítéseket végzett a felszín alatti vízkészletek szennyezés elleni védelmének lehetséges megoldásában, tekintettel a víztermelések okozta talajvízszint-süllyedések környezeti hatásaira. A magas színvonalú publikációs tevékenységet folytató Marton Lajos munkája során mindig gondosan ügyelt arra is, hogy a széleskörű hazai szakmai együttműködése mellett legyen ideje és energiája arra is, hogy követni és alkalmazni tudja azokat a legújabb, kül-

földi szakirodalomban elérhető módszereket és eljárásokat, amelyek a hidrogeológia nemzetközi fejlődése során kristályosodtak ki. Megszerzett tudását és tapasztalatait mind a mai napig nagy örömmel adja át önzetlen módon a fiatalabb generációk számára. Talán ez a motiváció is jelentős szerepet játszott abban, hogy Marton Lajos sajtó alá rendezte és szerkesztette összegyűjtött szakmai anyagait és munkáit, amelynek eredményeképpen megszülethetett a több, mint 600 oldal terjedelmű, Alkalmazott hidrogeológia c. szakkönyv a hazai hidrogeológus társadalom legnagyobb öröme.

Az elmúlt évtizedek tudományos eredményeit egységes, összefüggő keretbe és rendszerbe helyező, négy részből álló könyvben összesen 12 fejezet található. Az első rész három fejezete a földi vízkörforgalom elemeivel ismerteti meg az olvasót. A hidrokémia segítségével részletes képet kaphatunk vízkészleteink minőségi állapotának természetes úton történő változásairól, valamint a legfontosabb felszín alatti vizeket érintő geokémiai folyamatokról. A felszín alatti víz, mint geológiai tényező elvének elfogadásával a szerző részletesen tárgyalja a víz és a kőzet kapcsolatát mind a telítetlen, mind a telített zónában.

A könyv második részének három fejezete (4., 5. és 6. fejezetek) a porózus közegben történő permanens és nem permanens vízmozgások törvényszerűségeit tárja fel igen szemléletes módon. A klasszikus hidrogeológiai, kúthidraulikai összefüggések és szemléltető ábrák mellett innovatív megközelítési módnak tekinthető az a tény, hogy itt szerepel a hő hatására végbemenő vízmozgás környezeti elemekre gyakorolt hatásának igen részletes elemzése is. A geotermikus energia hasznosítás hidrogeológiai vo-

natkozásairól is sok minden megtudhatunk az érdeklődő szakemberek.

A harmadik részben összefogott 7., 8., 9. és 10. fejezetek a felszín alatti regionális áramlási rendszerek törvényszerűségeivel, megnyilvánulási formáival és hidrogeológiai jelenségeivel kapcsolatos legkorszerűbb ismereteket összegzi és rendszerezi a szerző. A felszín alatti víz, mint geológiai tényező elvének gyakorlatias bemutatása során megismerhetők a Nyírség speciális hidrogeológiai viszonyai. Átfogó képet kaphatunk az egész Pannon-medence felszín alatti áramlási viszonyairól. A Pannon-medencét nagyon sok szakmai kutató a világ egyik legérdekesebb terepi hidrogeológiai laboratóriumának tekinti az egyedülálló és igen változatos geológiai és hidrogeológiai jelenségek miatt.

Az utolsó negyedik rész két fejezete összefoglalja mindazokat az ismereteket, amelyek az emberi tevékenység felszín alatti vizekre gyakorolt hatásairól, valamint a vízkészletek mennyiségi és minőségi veszélyeztetettségéről szólnak. A felszín alatti vizek gazdálkodásával kapcsolatos fenntarthatósági kérdések megvilágítása mellett megismerhetők azok a legfontosabb jelenlegi és jövőbeli szakmai feladatok is, amelyeket az EU Víz Keretirányelve körvonalaz és szabályoz a hazai és az európai, vízkészletekkel foglalkozó szakemberek számára. Igen jelentős értéke a könyvnek az is, hogy a szakmai nevezéktan illetően Marton Lajos igen jól megfogalmazott és egyértelmű definíciókat szerepeltet. Mint-hogy a hidrogeológiában az új kutatási eredmények főleg angol nyelven hozzáférhetők, a fogalmak azonos értelmezése és használata érdekében a szerző a fontosabb terminológiai megnevezéseket angol nyelven is közli, és rámutat a hazai hidrogeológiai nevezéktan és az Európai

Unió gyakorlatának jelentős különbségeire.

A felszín alatti vízkészletek felértékelődésével az utóbbi években mindenütt növekedett a jól felkészült hidrogeológus mérnök szakemberek iránt az igény, ami a képzés önálló szakként való indítását is indokolja, s amelyet a nemzetközi képzési tapasztalatok is alátámasztanak. A vízkészletek mennyiségi és minőségi védelmével, a geotermikus energia hasznosításával, a környezetvédelemmel, hulladékelhelyezéssel és szennyezett területekkel kapcsolatos új speciális szakmai feladatok a korábbiaknál egyre jelentő

-sebb eltérést igényelnek a műszaki földtudomány hagyományos geológiai és geofizikai képzésétől, ami a 2010 februárjában induló hidrogeológus mérnök mesterképzés képzés külön szakként történő megjelenését feltétlenül indokolja. Jelen sorok írója, a Miskolci Egyetem Műszaki Földtudományi Karán induló hidrogeológus mérnök mesterképzés szakvezetőjeként feltétlenül ajánlja jelenlegi és jövőbeli hallgatóinak Marton Lajos szakkönyvét a Hidrogeológia és a Vízminőség-védelem tantárgyak oktatása során.

Szűcs Péter

Baranyi Béla – Nagy János (szerk.): Tanulmányok az agrár- és a regionális tudományok köréből az Észak-alföldi régióban

Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, MTA
Regionális Kutatások Központja. Debrecen, 2009. 369 lap

A Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja közötti közel évtizednyi tartalmás együttműködés és szerteágazó tudományos és oktatási kapcsolatok eredményességét reprezentálja a magyar tudományosság két jelentős intézményének legújabb közös tanulmánykötete is. Az igényesen szerkesztett könyv nagyon fontos disszeminációs mérföldkő a térségben.

A kötet 25 tanulmánya leginkább a fenntartható fejlődés követelményeit tartja szem előtt regionális dimenziókban. Ez az a kulcselem, ami a tudományok között megteremtí az átjárást. Ez a recenzió is elsősorban ezt a kis, de igen jelentős szegmenst igyekszik hangsúlyozni, már csak azért is, hogy erőtölje-

sen rámutasson a régió önállóságának fontosságára, az autonóm fejlesztéspolitika megvalósításának szükségességére. Minderről bővebben *Horváth Gyula* tanulmányában olvashatunk. Az átláthatóság érdekében fontos a kistérségek belső szervezeti reformja, ezt a tényezőt *Baranyi Béla* és *Czeglédi Gergő* tanulmánya mutatja be. A kistérségek változásairól szól *Csatári Bálint* munkája.

Rófi Mónika a hajdúböszörményi kistérség fejlesztése tükrében vizsgálja Debrecen felsőoktatási kínálatát. A szerző megállapította, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége ismét a Debreceni Egyetemre jönne tanulni. A városok szerepköre nemcsak a felsőoktatás tekintetében fontos. *Koncz Gábor* a régió városainak kistérségi feladatait rangsorolja tanulmányában.

Unió gyakorlatának jelentős különbségeire.

A felszín alatti vízkészletek felértékelődésével az utóbbi években mindenütt növekedett a jól felkészült hidrogeológus mérnök szakemberek iránt az igény, ami a képzés önálló szakként való indítását is indokolja, s amelyet a nemzetközi képzési tapasztalatok is alátámasztanak. A vízkészletek mennyiségi és minőségi védelmével, a geotermikus energia hasznosításával, a környezetvédelemmel, hulladékelhelyezéssel és szennyezett területekkel kapcsolatos új speciális szakmai feladatok a korábbiaknál egyre jelentő

-sebb eltérést igényelnek a műszaki földtudomány hagyományos geológiai és geofizikai képzésétől, ami a 2010 februárjában induló hidrogeológus mérnök mesterképzés képzés külön szakként történő megjelenését feltétlenül indokolja. Jelen sorok írója, a Miskolci Egyetem Műszaki Földtudományi Karán induló hidrogeológus mérnök mesterképzés szakvezetőjeként feltétlenül ajánlja jelenlegi és jövőbeli hallgatóinak Marton Lajos szakkönyvét a Hidrogeológia és a Vízminőség-védelem tantárgyak oktatása során.

Szűcs Péter

Baranyi Béla – Nagy János (szerk.): Tanulmányok az agrár- és a regionális tudományok köréből az Észak-alföldi régióban

Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, MTA
Regionális Kutatások Központja. Debrecen, 2009. 369 lap

A Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja közötti közel évtizednyi tartalmas együttműködés és szerteágazó tudományos és oktatási kapcsolatok eredményességét reprezentálja a magyar tudományosság két jelentős intézményének legújabb közös tanulmánykötete is. Az igényesen szerkesztett könyv nagyon fontos disszeminációs mérföldkő a térségben.

A kötet 25 tanulmánya leginkább a fenntartható fejlődés követelményeit tartja szem előtt regionális dimenziókban. Ez az a kulcselem, ami a tudományok között megteremtí az átjárást. Ez a recenzió is elsősorban ezt a kis, de igen jelentős szegmenst igyekszik hangsúlyozni, már csak azért is, hogy erőtölje-

sen rámutasson a régió önállóságának fontosságára, az autonóm fejlesztéspolitikai megvalósításának szükségességére. Minderről bővebben *Horváth Gyula* tanulmányában olvashatunk. Az átláthatóság érdekében fontos a kistérségek belső szervezeti reformja, ezt a tényezőt *Baranyi Béla* és *Czeglédi Gergő* tanulmánya mutatja be. A kistérségek változásairól szól *Csatári Bálint* munkája.

Rófi Mónika a hajdúböszörményi kistérség fejlesztése tükrében vizsgálja Debrecen felsőoktatási kínálatát. A szerző megállapította, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége ismét a Debreceni Egyetemre jönne tanulni. A városok szerepköre nemcsak a felsőoktatás tekintetében fontos. *Koncz Gábor* a régió városainak kistérségi feladatait rangsorolja tanulmányában.

Juhász Csaba és Mocsáriné Fricz Julianna „A környezetgazdálkodás és a természetvédelem regionális szerepkörének erősítése a DE AMTC képzési programjaiban” című tanulmánya napjaink nyomonkövetéses vizsgálatának igényét is jelzi. A szerzők szerint a jövőben 2-3 évente új, ismételt vizsgálat szükséges ahhoz, hogy a Mezőgazdaság-tudományi Kar alapképzési szakjain oklevelet szerzett friss diplomások munkaerő-piaci elhelyezkedési esélyeit növelni lehessen.

Mindez azért is fontos, mert a „Tartós válságban – munkaerő-piaci folyamatok az Észak-alföldi régió kistérségeiben” című tanulmány (*Balcsók István*) szerint a regisztrált munkanélküliek strukturális összetételében a legmagasabb iskolai végzettséget tekintve is kedvezőtlen változások történtek 2000–2008 között.

Andrew F. Fieldsend, Katonáné Kovács Judit, Oláh Judit és Vasvári Gyula vidékfejlesztési partnerségről szóló cikkében az olvasható, hogy a hálózatok vidékfejlesztésben betöltött szerepe, elismertsége egyre erősödik. A cikk hangsúlyozza, hogy a fenntarthatóság lényege a hálózatosodás.

Micskei Péter izgalmas cikke a vidékfejlesztésben megjelenő klaszterekről szól. A szerző szerint a vidékfejlesztésben lényeges értéklánc három kulcsfogalom mentén írható le: innovativitás, dinamikuság, fenntarthatóság. Hasonló kérdés izgatja *Papdi József Akost* is, aki az ipari parkok és vállalkozási övezetek regionális és kistérségi gazdasági szerepköréről ír. A szerző úgy véli, hogy a jövőben a parki menedzsment képzése, továbbképzése a továbbhaladás kulcskérdése lesz.

A tanulmánykötet a megújuló energiaforrások és a biodízel hatóanyag megjelenéséről is szól. *Góczy István* szerint mindez növeli az energiabiztonságot és a természeti környezeti-, gazdasági és

társadalmi harmóniát. Fontos tudni, hogy jelenleg az EU-ban 19 ország képes előállítani biodízelt.

Kulcsár Balázs a geotermikus energia mezőgazdasági hasznosíthatóságát emeli ki cikkében. A tanulmányból kiderül, hogy Hajdú-Bihar megye kiváló adottságokkal rendelkezik a jelenleg fellelhető megújuló energiaforrások kiaknázhatósága terén, mégis nagyon kiszolgáltatott ellátású térség. Olyan, mint hazánk egésze, de ezt már a recenzens teszi hozzá, aki egyetért a szerzővel: a zöldenergia felhasználása lehetővé tenné a környezet kímélését, gazdasági előnyöket jelentene, megakadályozhatná az energiafüggőséget, csökkenthetné a működési költséget. Használatával megyei vagy akár regionális szinten is decentralizált energiaellátási feladatokat (pl: intenzív növénytermesztés, hajtás, élelmiszeripar, állattenyésztés, kommunális ellátás) lehetne megvalósítani.

Sulyok Dénes és Rátónyi Tamás cikke (A kukorica differenciált tápanyag viszapótlásának gazdaságossági kérdései az Észak-alföldi régió jellemző „kistájain”) a legfontosabb célnak a fenntartható gazdaság feltételeinek megteremtését tartja, ami különösen fontos a kukorica szempontjából, mivel az rendkívül igényes a talaj minőségére. *Ványiné Széles Adrienn* és *Megyess Attila* tanulmánya kiemeli, hogy a kukorica a világ egyik jelentős kultúrnövénye és a világ kukoricatermelése az elmúlt 17 évben emelkedett. Magyarország speciális helyzetben van, mert GMO mentes övezet, de a szerző szerint fokozottabb marketing tevékenységre van szüksége és az étkezési célú kukoricák termesztését kell előtérbe helyezni, illetve a szárítási és szállítási költségek csökkentését kell megcéloznia.

Komos Zoltán tanulmánya az élelmiszeripar ágazatának jelentőségéről szól.

A rendszerváltás után az élelmiszeripar visszaesett, ami érzékenyen érintette az ott élő lakosságot, hiszen ez a régió igazi agrár-régió, átlagon felüli természeti és gazdaságföldrajzi adottságokkal. Régióinkban ezért nagyon fontos egy agrár-fejlesztési stratégia kidolgozása. Ez a dokumentum rátapinthatna az agrárium eltartó-képességére is. *Nagyné Demeter Dóra* beszédes címet adott erről készült tanulmányának: „Érzékeny pontok” – jövedelemtermelés és felhasználás a családi gazdaságokban.

Kovács Kálmán a térinformatikának a közlekedésben, az intelligens infrastruktúra területén való alkalmazásáról ír. A szerző tanulmányában minden adatot figyelembe vevő elképzelését mutatja be. A térinformációs- és egyes ágazati-, területi modellező rendszerek közötti adatcserét gyakorivá kell tenni, illetve szükséges lenne, hogy a rendszerekbe gyorsan a változó adatok is bevonhatóak legyenek.

Mikita József „A regionalitás és az európai kutatási politika összefüggései az Észak-alföldi régióban” című tanulmányában írja le tulajdonképpen, miért fontos, hogy a tudományos eredmények kikerüljenek az asztalfiókból. A szerző szerint erősítésre szorul az európai kutatási és kutatói bázis, amely elsősorban az EU hátrányosabb részein szorul fejlesztésre. És valljuk be, bár Debrecen kisu-gárzó hatása erős, a régió egészében erősíteni kell az adaptív és az innovatív (racionális) magatartásformákat, újabb szempontokat és adalékokat szolgáltatva a fenntarthatóság szociológiájához is.

Összességében a tanulmánykötet komoly hozzájárulás az Észak-alföldi régiót érintő terület- és vidékfejlesztési kérdések értelmezéséhez, hasznosan szolgálva egyszersmind az agrár- és regionális tudományok iránti érdeklődés kielégítését, nem utolsósorban pedig a felsőoktatás szakmaspecifikus igényeit.

Szarvák Tibor

X. Nemzetközi Epigraphical Kerekasztal Debrecenben

2000. novemberében szervezte meg először Debrecenben a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszéke és az MTA DAB Epigraphical Munkabizottsága a görög és római felirattan kutatóinak megbeszélését és előadássorozatot, amelynek témája az ókori városfejlődés feliratos forrásainak bemutatása volt. Azóta minden esztendőben rendeztünk egy-egy tematikus kerekasztalt, többször külföldi kutatók részvételével. Volt szó az antik orvostudomány, a közigazgatás és az adminisztráció, a vallás és a kultusz, az állam és a jog feliratos emlékeiről, és egy alkalommal a román kollégákkal közösen Sarmizegetusában, az egyik legfontosabb erdélyi római lelőhelyen rendeztük meg a konferenciát. 2010. március 30-31-én a Debreceni Egyetem adott otthont a nemzetközi rendezvénynek, amelyen megünnepeltük kerekasztalunk tizedik évfordulóját. A külföldi résztvevők Spanyolországból, Olaszországból és Romániából érkeztek. A nézők élénk érdeklődésével kísért rendezvény két részből állt. Először a külföldi vendégek előadásai hangzottak el.

A kolozsvári *Ioan Piso*, az ottani Régészeti Múzeum igazgatója, a római Dacia provincia megalakításához vezető utat ismertette az újabb ásatások tárgyi és feliratos emlékei alapján. Kitért arra is, hogy miért ott húzódott későbbiekben a provincia határvonala, ahogyan azt a térképekről ismertük, és kezdetben mennyire tért el attól. Azt a problémát is felvetette, hogy a közigazgatási, illetve katonai belső körzethatárok nem estek

egybe. *Piso* professzor nemcsak nemzetközileg ismert munkásságával hívta fel magára a figyelmet, hanem azzal is, hogy a verespataki bányaprogram megalkuvást nem tűrő szakmai ellenzőjeként elvesztette egyetemi és múzeumi állását, és sarmizegetusai ásatásától is megfosztották. Csak hosszú pereskedés eredményeként kerülhetett vissza a múzeum igazgatói székébe. A Barcelonai Egyetem tanára *Marc Mayer*, aki egy ideig Katalónia kultuszminisztere is volt, egy különös leletsoportot ismertetett. Egy római fazekasműhely rontott cserepeinek feliratai segítségével bepillantást nyújtott a korabeli kisváros, Calagurris politikai és sportélete mellett a hispaniai erotikus ábrázolások és versikék világába is. A képekkel kísért, jó hangulatú előadást a Maceratai Egyetem fiatal munkatársa, *Giulia Baratta* követte, arra a kérdésre keresve a választ, miért jelent meg gyakran a római szarkofágokon a hordó ábrázolása? Az előadó szerint ez nem az eltemetett halott kádár mesterségére, hanem a halál utáni életre, mintegy az élet vizére utalt. Az ugyancsak kolozsvári *Radu Ardevan*, egyetemünk egykori vendégtanára egy római család emlékeit mutatta be az antik Gyulafehérvárról.

A kerekasztal második részében az ókori felirattan jelentős hazai központjait képviselték az előadók. *Kovács Péter* a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora egy harminc soros görög nyelvű feliraton találta meg annak a Gaius Aurelius nevű katonának az élettörténetét, aki kalandos élete során többek között Pan-

noniában is harcolt. A Magyar Nemzeti Múzeum régésze és a Pécsi Tudományegyetem tanára, *Szabó Ádám*, a halála után a senatus által az emlékének eltörlésével büntetett Commodus császárnak Sopron területéről előkerült feliratával foglalkozott.

A további előadók szorosabban kötődtek a Debreceni Egyetemhez. *Szabó Edit* az Ókortörténeti tanszék vezetője, *Forisek Péter* pedig docense. Egyetemünkön szerezte meg diplomáját a később Heidelbergben doktorált *Kató Péter*, aki arra kereste a választ, hogy létezett-e valamiféle „katonai kultúra” a hellénisztikus városokban. Eloszlatta azt a tévhitet, hogy a korszakban csak a polgároktól elszakadt zsoldoseregeket alkalmazták, és kimutatta, hogy a birodalmi központtól távol fekvő városoknak saját polgáraival kellett megvédenie magát más városok vagy rablók támadásai ellen. *Szabó G. László* és *Szalai Krisztina* a Debreceni Egyetem doktorandusai után az Ókortörténeti Tanszék egykori vezetője, *Németh György* ismertette egy kiadatlan karthágói ólomtábla latin nyelvű mágikus feliratát. A Debrecenben doktorált *Gradwohl Edina* (SOTE) ókori görög és római orvosnők tiszteletére emelt feliratos emlékeket mutatott be.

Az előadások végén *Németh György* bemutatta a konferencia résztvevőinek a

párizsi *Élodie Cairon* Debrecenben, a Hungarian Polis Studies sorozat 18. köteteként 2009-ben publikált feliratgyűjteményét, amelyet a szerző betegsége miatt nem tudott személyesen ismertetni (*Les épitaphes métriques hellénistiques du Péloponnèse à la Thessalie*). A kötet tájegységként közli a hellénisztikus korban keletkezett verses sírfeliratokat görögül, francia fordításban és alapos kommentárokkal. A gyűjtemény eredetileg egy Párizsban, a Sorbonne Egyetemen megvédett disszertációként készült. A kötet illeszkedik a sorozat vállalt céljához, a teljességre törekvő feliratkorpuszok közreadásához, amelyek sorában jelentek meg korábban Debrecenben a pannoniai, a daciai és katalóniai görög feliratok.

Az előadásokat élénk vita követte. A sikeres kerekasztal egyik legfontosabb újdonsága az volt, hogy a Debreceni Egyetem doktorandusai közül ketten is bemutatkoztak a nemzetközi rendezvényen, de a fiatal kutatók közül is hárman kötődtek az egyetem doktoriskoláihoz. Ez azt mutatja, hogy a kerekasztal tíz éves hagyománya nemcsak a nemzetközi szinten helyezte el Debrecen, mint a feliratos kutatások regionális központját, hanem azt is, hogy e hagyománynak folytatói is lesznek a következő évtizedekben.

Németh György

Boudewijn Dehandschutter leuveni professzor debreceni látogatása

2009. december 4-én Debrecenbe látogatott Boudewijn Dehandschutter leuveni professzor. A személyesnek induló meghívás és látogatás hamar „hivatalossá” vált, amikor a professzor felajánlotta,

hogy szívesen tart előadást a Debreceni Egyetemen. A megtisztelő felajánlás nyomán a Magyar Patrisztikai Társaság Debrecen-nyíregyházi Csoportja és a DE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi

noniában is harcolt. A Magyar Nemzeti Múzeum régésze és a Pécsi Tudományegyetem tanára, *Szabó Ádám*, a halála után a senatus által az emlékének eltörlésével büntetett Commodus császárnak Sopron területéről előkerült feliratával foglalkozott.

A további előadók szorosabban kötődtek a Debreceni Egyetemhez. *Szabó Edit* az Ókortörténeti tanszék vezetője, *Forisek Péter* pedig docense. Egyetemünkön szerezte meg diplomáját a később Heidelbergben doktorált *Kató Péter*, aki arra kereste a választ, hogy létezett-e valamiféle „katonai kultúra” a hellénisztikus városokban. Eloszlatta azt a tévhitet, hogy a korszakban csak a polgároktól elszakadt zsoldoseregeket alkalmazták, és kimutatta, hogy a birodalmi központtól távol fekvő városoknak saját polgáraival kellett megvédenie magát más városok vagy rablók támadásai ellen. *Szabó G. László* és *Szalai Krisztina* a Debreceni Egyetem doktorandusai után az Ókortörténeti Tanszék egykori vezetője, *Németh György* ismertette egy kiadatlan karthágói ólomtábla latin nyelvű mágikus feliratát. A Debrecenben doktorált *Gradvohl Edina* (SOTE) ókori görög és római orvosnők tiszteletére emelt feliratos emlékeket mutatott be.

Az előadások végén *Németh György* bemutatta a konferencia résztvevőinek a

párizsi *Élodie Cairon* Debrecenben, a Hungarian Polis Studies sorozat 18. köteteként 2009-ben publikált feliratgyűjteményét, amelyet a szerző betegsége miatt nem tudott személyesen ismertetni (*Les épitaphes métriques hellénistiques du Péloponnèse à la Thessalie*). A kötet tájegységként közli a hellénisztikus korban keletkezett verses sírfeliratokat görögül, francia fordításban és alapos kommentárokkal. A gyűjtemény eredetileg egy Párizsban, a Sorbonne Egyetemen megvédett disszertációként készült. A kötet illeszkedik a sorozat vállalt céljához, a teljességre törekvő feliratkorpuszok közreadásához, amelyek sorában jelentek meg korábban Debrecenben a pannoniai, a daciai és katalóniai görög feliratok.

Az előadásokat élénk vita követte. A sikeres kerekasztal egyik legfontosabb újdonsága az volt, hogy a Debreceni Egyetem doktorandusai közül ketten is bemutatkoztak a nemzetközi rendezvényen, de a fiatal kutatók közül is hárman kötődtek az egyetem doktoriskoláihoz. Ez azt mutatja, hogy a kerekasztal tíz éves hagyománya nemcsak a nemzetközi szinten helyezte el Debrecen, mint a feliratos kutatások regionális központját, hanem azt is, hogy e hagyománynak folytatói is lesznek a következő évtizedekben.

Németh György

Boudewijn Dehandschutter leuveni professzor debreceni látogatása

2009. december 4-én Debrecenbe látogatott Boudewijn Dehandschutter leuveni professzor. A személyesnek induló meghívás és látogatás hamar „hivatalossá” vált, amikor a professzor felajánlotta,

hogy szívesen tart előadást a Debreceni Egyetemen. A megtisztelő felajánlás nyomán a Magyar Patrisztikai Társaság Debrecen-nyíregyházi Csoportja és a DE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi

Intézetének Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhelye szervezésében olyan programra került sor, amelyen a nemzetközi hírű tudós és tanár előadását követően még egymás kutatásaival is megismerkedhettek a résztvevők.

Boudewijn Dehandschutter a *Leuveni Katolikus Egyetem* Teológiai Kara (Katholieke Universiteit Leuven, Belgium) *Greek Patristics and Early Christian History* intézetének professzor emeritusa, a *History of Church and Theology* kutatócsoport tagja, az ókeresztény irodalom, ezen belül is elsősorban a korai mártírárták és apokrif iratok nemzetközi hírű kutatója. A klasszikus (ógörög és latin) nyelvek mellett a héber és a szír kitűnő ismerője is, a kereszténység történetének és teológiájának avatott kutatója. A *History of Church and Theology* kutató- és doktori programban több témát is vezet mind angol, mind francia nyelven, például *The Syriac Background of Early Armenian Christology*, *Early Syriac Creeds: From Rule of Faith to Creed in Early Syrian Tradition*, *Le Prologue johannique dans la tradition de l'exégèse et de la théologie syriaque* címmel, melyek jól mutatják tudományos érdeklődését is. Fontos kutatási témája továbbá a gnoszticizmus szerepe a korai keresztény hagyományban és tanításokban.

Nem ez volt az első alkalom, amikor Dehandschutter professzor Magyarországra látogatott. Évek óta rendszeresen részt vesz és előadásokat tart a Magyar Patrisztikai Társaság éves kecskeméti konferenciáin, 2009 nyarán pedig a Társaság tiszteletbeli tagjává választotta, ezzel is megköszönve a szakmai kapcsolatok erősítéséért tett fáradozásait. Rendszeresen tart órákat a PPKE Hittudományi Karán, de megfordult már a Bölcsészettudományi Karon is, debreceni látogatása előtt néhány nappal pedig a buda-

pesti CEU-n tartott előadást *Gospel of Judas* címmel.

Essék néhány szó a Magyar Patrisztikai Társaság Debrecen-nyíregyházi Csoportjáról is, amelynek programjaként került sor a professzor debreceni előadására. A csoport 2008. október 16-án alakult meg, annak a felismerésnek a nyomán, hogy immár Debrecenben és Nyíregyházán is vannak néhányan, akik a patrisztika tudományterületét művelik, vagy kutatásaik közel állnak, kapcsolódhatnak ehhez. A megalakulás célja az, hogy a csoport D. Tóth Judit (DE, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet) és Ivancsó István (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza) társelnökletével összefogja, szervezettebbé tegye és reprezentálja a patrisztikával és az ehhez valamilyen módon kapcsolódó területekkel foglalkozó debreceni és nyíregyházi oktatók és hallgatók, valamint a velük kapcsolatban lévő határon túli kutatók ez irányú tevékenységét, figyelemmel kísérje és segítse egymás munkáját, ápolja a kapcsolatot a rokon tudományterületek helyi képviselőivel – mindezt pedig úgy, hogy képviselje a Magyar Patrisztikai Társaság célkitűzéseit és szellemiségét. Megalakulása óta a helyi csoport eddig félévenként két programot szervezett, melyek között az előadások mellett folyóiratok bemutatkozására, könyvtárlátogatásra, szakmai beszélgetésekre is sor került.

Dehandschutter professzor *Early Christian anthropology: the problem of the passions* című előadása, melynek helyszíne a DE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének Könyvtára volt, áttekintést kívánt adni a szenvedélyek, főleg a testi vágyak, testi szenvedélyek problémáiról a korai keresztény irodalomban, azzal a céllal, hogy bemutassa ezek megregulázásának vagy elfojtásának a fontosságát (elsősorban az

aszketizmus által). A téma bemutatásakor az Újszövetséggel kortárs szövegek és az apologéták, a keresztény apokrifek és a gnosztikus források idevágó, releváns szakaszait vette alapul, különös figyelmet szentelve a korai szír tradíciónak is: Tatianosz *Diatesszaronjának*, a *Tamás-aktának*, *Tamás evangéliumának*. Ezek elemzésén keresztül a testi szenvedélyek problémáját három aspektusból vizsgálta: filozófiai-antropológiai (lélek-test), teológiai (Ádám bukása) és bibliai (az emberiség nőként és férfiként való teremtése).

A téma tárgyalását azzal kezdte, hogy miközben a hegyi beszédben Jézus arra figyelmeztet bennünket, hogy legyünk tökéletesek, mint mennyei Atyánk (Mt 5,48), már az újszövetségi szerzők is tisztában voltak azzal, hogy az ember kondíciói nem teszik könnyűvé a tökéletesség felé vezető utat, és különösen a testi vágyak elleni küzdelemnek van jelentősége az ember szempontjából (Jak 4,1-3), ami emlékeztet bennünket a népszerű filozófiai kontrasztra a *hédoné* és az *areté* között. (Előadásában Dehandschutter mindvégig nagy figyelmet szentelt a felmerült fogalmaknak a késő antikvitás filozófiai fogalmaival való összehasonlítására.) Az olyan szenvedélyek, mint a szomorúság, a vágy, a félelem, a gyönyör, a bujaság, a szexuális vágy nemcsak az őskeresztények, hanem a gnosztikusok és más korai eretnekségek antropológiájában is fontos kérdésként merültek fel. Dehandschutter előadása arra is kereste a választ, hogy a vágy mennyiben játszhat pozitív szerepet az erény (*areté*) gyakorlásában, amely gyakorlatban (*aszkézisz*) bizonyos irányzatok esetében fontos szerepet kapott a szüzesség, a házasság megtagadása is.

Előadása végén a professzor a korai keresztény források bevezető áttekintéséből három fontos következtetést vont le.

A vizsgált részletek alapján: 1. a tökéletesség keresésében az érzelmek, a szenvedélyek – amelyeknek a korrekciójára és neutralizálására van szükség – fontos antropológiai tényezőkként jelennek meg; 2. a szenvedélyek eredetét Ádám bűneként értelmezik, amelynek következménye az eredeti tökéletességnek, ártatlanságnak az elvesztése, melyet az ember a teremtéskor az istenképességben kapott meg; egy másik alternatíva viszont a teremtést magát mint egy démiurgikus hatalom következményét értelmezi, amelynek következtében kezdetektől fogva jelen vannak az olyan szenvedélyek, mint a vágy és a szexualitás; 3. a szenvedély ellenszere az aszketizmus, amelynek értelmezésében a korai keresztény források szerteágazóak, az aszkézis radikalizálásától a jó teremtés kritikájáig sokféle megoldást kínálva.

Az előadást követően kerekasztal-beszélgetésre került sor, melynek elsődleges célja egymás munkájának és kutatásainak megismertetése volt. Miután Dehandschutter professzor beszámolt a saját mártirologiai kutatásairól, a beszélgetés résztvevői a Debrecenben és Nyíregyházán folyó teológia-oktatással és teológiai-patrisztikai kutatásokkal ismertették meg a leuveni professzort. A bemutatkozás moderátora Fazakas Gergely, a DE Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhely tudományos titkára volt, aki az általa képviselt Műhely megalakulásáról és tevékenységéről is tájékoztatta a jelen lévőket. Hodossy-Takács Előd, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektorhelyet-teseként nemcsak az egyetemükön folyó kutatásokról, hanem a református teológusképzés gondjairól is szólni tudott, ugyanígy Sivadó Csaba, aki a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola tanáraként az ott folyó oktatásról, kutatásról adott körképet.

D. Tóth Judit, a MPT Debrecenyi-féregyházi Csoportjának társelnökeként a csoport megalakulásáról és eddigi programjairól adott rövid ismertetést. A sike-

res programot nem véletlenül zárhatta Fazakas Gergely azzal, hogy ez az együttlét remélhetőleg egy gyümölcsöző szakmai barátság kezdetét is jelenti.

D. Tóth Judit

Kié az oktatáskutatás? Tisztelgés Kozma Tamás munkássága előtt

Vajon kié az oktatáskutatás? Másképpen: kik az oktatáskutatók, melyek az oktatáskutatói paradigmák, az aktuális oktatáskutatói témák, kik és hogyan alkalmazhatják az eredményeket? Ezeket a kérdéseket vetette fel az a nemzetközi konferencia, amelyen *Kozma Tamást* 70. születésnapja alkalmával köszöntötte a DE BTK Neveléstudományok Intézete, a CHERD Felsőoktatási K+F Központ, a DAB Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottsága és az MTA Pedagógiai Bizottságának Nevelésszociológiai Albizottsága.

Az ünnepi konferenciára 2009. április 28-án került sor a DAB Székházában. *Fésüs László* rektor nyitotta meg, *Pálinkás József*, az MTA elnöke levélben szövegezte az ünnepelthez. Majd *Szabó László Tamás* intézetigazgató köszöntötte „*az oktatáskutatásban és a neveléstudományban korszakos jelentőségű teljesítményt létrehozó kutatót, iskolateremtő mestert*”. Átadta az erre az alkalomra kiadott gyűjteményes bibliográfiát, s méltatta az ünnepelt oktatói, kutatói és tudományos szervezői tevékenységét. Ezt követően *Pusztai Gabriella* (DE) nyújtotta át az ünnepeltnek a meglepetés kötetet (Festschriftet), és beavatta az egybegyűlteket a szerkesztési koncepcióba. A kötet szerzői szekcióelnökként vagy előadóként vállaltak szerepet a konferencián. A rendezvényre az ország számos egyeteméről, főiskolájáról, kutatóintézetekből mintegy 300-an érkeztek.

A tematikailag sokszínű angol nyelvű délelőtti program *Berényi Dénes* előadásával kezdődött, aki a nyugati civilizációt a posztmodern világban érő kihívásokról beszélt. A frankfurti DIPF vezető munkatársa, *Wolfgang Mitter* az értékeknek a nemzetközi nevelésben játszott szerepéről szólt. *Ulrich Teichler*, a kasseli INCHER korábbi igazgatója a bolognai folyamat kapcsán a tanulmányok munkaerő-piaci alkalmazhatóságának problematikájával foglalkozott. *Benedek András* (BME) a szakképzést az elmúlt 15 évben érő változásokat tekintette át, és a jövő lehetséges útjait vázolta fel.

A délután első tematikus blokkjában (elnök: *Forray R. Katalin* – PTE) nevelésszociológiai és oktatástörténeti előadások hangzottak el. *Szabó Ildikó* (DE) a rendszerváltást követő politikai szocializációt modellezte. *Setényi János* (Expanzió Kft., Budapest) a tradicionális (európai és ázsiai) nevelés múltját és jelenét a mester és a tanítvány viszonyt kiemelve elemezte. *Nagy Péter Tibor* (OPKM, WJLF) a dualizmus kori nemzetiségi oktatás kapcsán magáról az oktatáskutatásról és annak módszereiről beszélt. *Mazsu János* (DE) a dualizmus kori iskolarendszert társadalomtörténeti szempontból vizsgálta. *Fekete Károly* (DRHE) a DE első rektorának, *Kiss Ferencnek* a pályáját mutatta be. *Süli-Zakar István* (DE) az oktatás regionális összefüggéseit vizsgálta az eurometropoliszok és európai régiók együttműködése kapcsán.

D. Tóth Judit, a MPT Debrecenyi-féregyházi Csoportjának társelnökeként a csoport megalakulásáról és eddigi programjairól adott rövid ismertetést. A sike-

res programot nem véletlenül zárhatta Fazakas Gergely azzal, hogy ez az együttlét remélhetőleg egy gyümölcsöző szakmai barátság kezdetét is jelenti.

D. Tóth Judit

Kié az oktatáskutatás? Tisztelgés Kozma Tamás munkássága előtt

Vajon kié az oktatáskutatás? Másképpen: kik az oktatáskutatók, melyek az oktatáskutatói paradigmák, az aktuális oktatáskutatói témák, kik és hogyan alkalmazhatják az eredményeket? Ezeket a kérdéseket vetette fel az a nemzetközi konferencia, amelyen *Kozma Tamást* 70. születésnapja alkalmával köszöntötte a DE BTK Neveléstudományok Intézete, a CHERD Felsőoktatási K+F Központ, a DAB Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottsága és az MTA Pedagógiai Bizottságának Nevelésszociológiai Albizottsága.

Az ünnepi konferenciára 2009. április 28-án került sor a DAB Székházában. *Fésüs László* rektor nyitotta meg, *Pálinkás József*, az MTA elnöke levélben szövegezte az ünnepelthez. Majd *Szabó László Tamás* intézetigazgató köszöntötte „*az oktatáskutatásban és a neveléstudományban korszakos jelentőségű teljesítményt létrehozó kutatót, iskolateremtő mestert*”. Átadta az erre az alkalomra kiadott gyűjteményes bibliográfiát, s méltatta az ünnepelt oktatói, kutatói és tudományos szervezői tevékenységét. Ezt követően *Pusztai Gabriella* (DE) nyújtotta át az ünnepeltnek a meglepetés kötetet (Festschriftet), és beavatta az egybegyűlteket a szerkesztési koncepcióba. A kötet szerzői szekcióelnökként vagy előadóként vállaltak szerepet a konferencián. A rendezvényre az ország számos egyeteméről, főiskolájáról, kutatóintézetekből mintegy 300-an érkeztek.

A tematikailag sokszínű angol nyelvű délelőtti program *Berényi Dénes* előadásával kezdődött, aki a nyugati civilizációt a posztmodern világban érő kihívásokról beszélt. A frankfurti DIPF vezető munkatársa, *Wolfgang Mitter* az értékeknek a nemzetközi nevelésben játszott szerepéről szólt. *Ulrich Teichler*, a kasseli INCHER korábbi igazgatója a bolognai folyamat kapcsán a tanulmányok munkaerő-piaci alkalmazhatóságának problematikájával foglalkozott. *Benedek András* (BME) a szakképzést az elmúlt 15 évben érő változásokat tekintette át, és a jövő lehetséges útjait vázolta fel.

A délután első tematikus blokkjában (elnök: *Forray R. Katalin* – PTE) nevelésszociológiai és oktatástörténeti előadások hangzottak el. *Szabó Ildikó* (DE) a rendszerváltást követő politikai szocializációt modellezte. *Setényi János* (Expanzió Kft., Budapest) a tradicionális (európai és ázsiai) nevelés múltját és jelenét a mester és a tanítvány viszonyt kiemelve elemezte. *Nagy Péter Tibor* (OPKM, WJLF) a dualizmus kori nemzetiségi oktatás kapcsán magáról az oktatáskutatásról és annak módszereiről beszélt. *Mazsu János* (DE) a dualizmus kori iskolarendszert társadalomtörténeti szempontból vizsgálta. *Fekete Károly* (DRHE) a DE első rektorának, *Kiss Ferencnek* a pályáját mutatta be. *Süli-Zakar István* (DE) az oktatás regionális összefüggéseit vizsgálta az eurometropoliszok és eurórégiók együttműködése kapcsán.

A konferencia *Nagy Máriának* (EKF) az összehasonlítás módszertani lehetőségeire rámutató előadásával folytatódott. A következőkben a bolognai folyamattal kapcsolatos előadások hangzottak el, a levezető elnök *Kiss Endre* (ELTE) volt. *Hrubos Ildikó* (BCE) a felsőoktatási értékekről beszélt, *Barakonyi Károly* (PTE) *Felsőoktatási mítoszok* címmel tartott előadást. *Brezsnyánszky László* (DE) a tanárképzés átalakításáról szólt, míg *Polónyi István* (DE) empirikus kutatási eredményeit elemezve a képzés és a fokozatok munka-erőpiaci elfogadottságát vizsgálta. A konferenciát *Szabó László Tamás* szavai zárták, aki a "Kié az oktatáskutatás?" kérdésfelvetésre visszatérve vont konklúziót.

Kozma Tamás pályafutását tanítóként kezdte, majd rovatszerkesztő volt a *Köznevelés* c. folyóiratnál. 1973-tól az MTA Pedagógiai Kutatócsoportjában dolgo-

zott. Ezt követően a Művelődési Minisztériumban, majd az MTA Szociológiai Kutatóintézetében helyezkedett el. 1982-től a mai napig az Oktatáskutató Intézet és jogutódjai (Felsőoktatási Kutatóintézet, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet) munkatársa. 1990 és 2000 között az OI főigazgatója volt, jelenleg tudományos tanácsadó. 1994-től a Debreceni Egyetem professzora, 2009-től professor emeritus. 1995 és 2005 között a Neveléstudományi Tanszék vezetője volt. 1995-től folyamatosan irányítja a neveléstudományi doktori programot. 2005-től egyetemi tanár az Eszterházy Károly Főiskolán. Az *Educatio* c. interdiszciplináris szemle, illetve a *Pallas Debrecina* c. könyvsorozat alapítója és (fő)szerkesztője. A DE Felsőoktatási K+F Központ alapító elnöke. Az MTA Pedagógiai Bizottságának vezetője.

Rébay Magdolna

A Hortobágytól a Hargitáig (A 70 éves Tóth Csaba professzor kiállításáról)

Szokatlannak számít, ismerősei azonban aligha csodálkozhattak azon, hogy a Debreceni Egyetem Közművelődési Titkársága Tóth Csaba professzor fotóiból válogatott kiállítással köszöntötte az Urológiai Klinika közelmúltban nyugdíjba vonult, s ebből az alkalomból *professor emeritus* címmel kitüntetett korábbi vezetőjét. Az, hogy Tóth professzor milyen szenvedéllyel hódol a fényképezésnek, közismert, hiszen aligha képzelhető el jelenléte valamilyen társadalmi rendezvényen, összejöveten fényképezőgépe nélkül. Útjaira azonban már nem tudjuk követni, hogy meggyőződhesünk arról, valóban olyan csodálatos-e a természet, olyan megkapóak, esetenként

meghittek-e az emberi viszonyok, mint ahogyan az ő kamerája (vagy inkább digitális fényképezőgépe) megörökítette.

A 2010. szeptember 12-24. között az Orvoscentrum Elméleti Épületének galériájában megtekinthető kiállítás a rendezők számozása szerint 32 felvétel-együttest mutatott be, de ha az egyes számok alatt található a-b-c tagolást is figyelembe vesszük, a képek valós száma (saját számításom szerint) mindössze egyel maradt el a száztól. Földrajzilag a felvételek helyszíne sem korlátozódott a címben megjelölt *Hortobágytól a Hargitáig* terjedő, önmagában is tekintélyes térségre, hanem túlmutatott a Kárpáton, hiszen néhány csángóföldi felvételt

A konferencia *Nagy Máriának* (EKF) az összehasonlítás módszertani lehetőségeire rámutató előadásával folytatódott. A következőkben a bolognai folyamattal kapcsolatos előadások hangzottak el, a levezető elnök *Kiss Endre* (ELTE) volt. *Hrubos Ildikó* (BCE) a felsőoktatási értékekről beszélt, *Barakonyi Károly* (PTE) *Felsőoktatási mítoszok* címmel tartott előadást. *Brezsnyánszky László* (DE) a tanárképzés átalakításáról szólt, míg *Polónyi István* (DE) empirikus kutatási eredményeit elemezve a képzés és a fokozatok munka-erőpiaci elfogadottságát vizsgálta. A konferenciát *Szabó László Tamás* szavai zárták, aki a "Kié az oktatáskutatás?" kérdésfelvetésre visszatérve vont konklúziót.

Kozma Tamás pályafutását tanítóként kezdte, majd rovatszerkesztő volt a *Köznevelés* c. folyóiratnál. 1973-tól az MTA Pedagógiai Kutatócsoportjában dolgo-

zott. Ezt követően a Művelődési Minisztériumban, majd az MTA Szociológiai Kutatóintézetében helyezkedett el. 1982-től a mai napig az Oktatáskutató Intézet és jogutódjai (Felsőoktatási Kutatóintézet, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet) munkatársa. 1990 és 2000 között az OI főigazgatója volt, jelenleg tudományos tanácsadó. 1994-től a Debreceni Egyetem professzora, 2009-től professor emeritus. 1995 és 2005 között a Neveléstudományi Tanszék vezetője volt. 1995-től folyamatosan irányítja a neveléstudományi doktori programot. 2005-től egyetemi tanár az Eszterházy Károly Főiskolán. Az *Educatio* c. interdiszciplináris szemle, illetve a *Pallas Debrecina* c. könyvsorozat alapítója és (fő)szerkesztője. A DE Felsőoktatási K+F Központ alapító elnöke. Az MTA Pedagógiai Bizottságának vezetője.

Rébay Magdolna

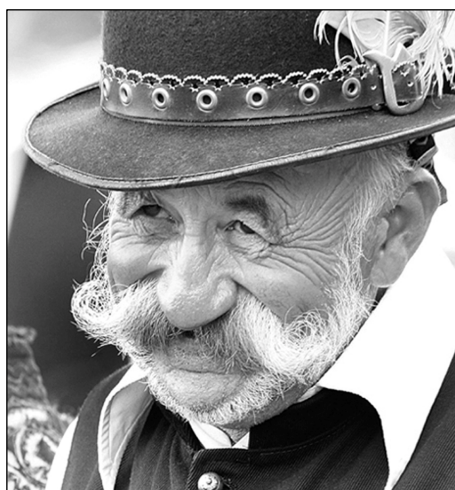
A Hortobágytól a Hargitáig (A 70 éves Tóth Csaba professzor kiállításáról)

Szokatlannak számít, ismerősei azonban aligha csodálkozhattak azon, hogy a Debreceni Egyetem Közművelődési Titkársága Tóth Csaba professzor fotóiból válogatott kiállítással köszöntötte az Urológiai Klinika közelmúltban nyugdíjba vonult, s ebből az alkalomból *professor emeritus* címmel kitüntetett korábbi vezetőjét. Az, hogy Tóth professzor milyen szenvedéllyel hódol a fényképezésnek, közismert, hiszen aligha képzelhető el jelenléte valamilyen társadalmi rendezvényen, összejövetele fényképezőgépe nélkül. Útjaira azonban már nem tudjuk követni, hogy meggyőződhesünk arról, valóban olyan csodálatos-e a természet, olyan megkapóak, esetenként

meghittek-e az emberi viszonyok, mint ahogyan az ő kamerája (vagy inkább digitális fényképezőgépe) megörökítette.

A 2010. szeptember 12-24. között az Orvoscentrum Elméleti Épületének galériájában megtekinthető kiállítás a rendezők számozása szerint 32 felvétel-együttest mutatott be, de ha az egyes számok alatt található a-b-c tagolást is figyelembe vesszük, a képek valós száma (saját számításom szerint) mindössze egyel maradt el a száztól. Földrajzilag a felvételek helyszíne sem korlátozódott a címben megjelölt *Hortobágytól a Hargitáig* terjedő, önmagában is tekintélyes térségre, hanem túlmutatott a Kárpáton, hiszen néhány csángóföldi felvételt

is láthattunk. Széles volt a felvételek tematikája is: emberek, állatok, a mindennapi életből, vagy ünnepi alkalmak során ellesett jelenetek, tájak szerepeltek rajtuk. A természetfelvételek között a perspektíva a valóságban a szemlélőtől szinte nagyítót igénylő apró részletektől, virágoktól, bogaraktól a nagyívű tájképekig, a ménessel színesített pusztáig vagy a Békás szoros tekintélyt parancsoló, az embert törpévé kicsinyítő sziklaóriásaiig terjedt. S ha ezek beállítása során a professzornak csak művészi látásmódját kellett elővennie, a szopós (szürkemarha) borjú, a pipacsmezőn bóklászó kiscsikó, a mókus, a róka meglesése és lencsevégre kapása már a kellő pillanatot kiváró türelmet is igényelt. Akárcsak a felvételeken szereplő olyan jellegzetes arcok kiválasztása, mint a „jövöbenéző” két öregé vagy a csángó nagymamáié.



A jelenetképek között lehettek beállítottak, talán kicsit teátrálisak is, mint a lopott puszi, a kemencés túróslepenyt

fogyasztó fiúcska vagy a pálinkát ízlelő asszony, de a spontán lelkesedést sugalló táncjelenteket, a csíksomlyói búcsúban az eső ellenére kitartó, esernyővel zsúfolódó tömeget aligha lehetett előre megszervezni. A fiatalok még tanulhattak is a felvételekből. Megismerkedhettek a diszkókban ismeretlen bőrdudával, citerával, a Hun-garikumok címszó alatt megtekinthették a ma már szokatlan formájúnak számító dagadó falusi kenyeret, a csikóbőrös kulacsot, betekinthesek a puliszka szeletelés városon ugyancsak szokatlanul számító cernás módszerébe. És míg a kozmai Honvédtemető képe komolyságával keltett ünnepélyes hangulatot, a növendék boci és a növendék gulyás (tehát egy gyerek) egymás mellé állításán óhatatlanul el kellett mosolyodnunk.

Tóth Csaba professzor művészi eredményeiről nem a jelenlegi kiállításon győződhattunk meg először. Felvételeiből eddig 25 kiállítást rendeztek, 3 albumot és 3 naptárt állítottak össze. Mindez ékes bizonyítéka annak, hogy a professzor, akinek – foglalkozásánál fogva – a szike mesterének kell lennie (tudományos rangját az MTA doktora cím bizonyíthatja), a fényképezésnek is valódi művésze. Tudomány és művészet így fonódhatnak össze tevékenységében, egyformán képviselve a kultúra két részterületét. A kiállítás rangját igazolhatja, hogy a megnyitón a professzort Parragh György professzor, az Orvoscentrum elnöke köszöntötte a kiállítót és a közönséget, a kiállított anyagot pedig Vajda Mária, a Déri Múzeum munkatársa mutatta be.

BaJán

E szám szerzői

<i>Balla György</i>	akadémikus, egyetemi tanár, igazgató (DE Orvos- és Egészségügyi Centrum – Debrecen)
<i>Berényi Dénes</i>	fizikus, akadémikus (MTA Atommagkutató Intézete – Debrecen)
<i>Brigovác László</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Csiha Tünde</i>	szociológus, PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Diószegi György Antal</i>	görögkutató, szakértő (A Görög Kultúráért Alapítvány – Budapest)
<i>D. Tóth Judit</i>	egyetemi docens (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Fütyü-Földi Klára</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Gaál Botond</i>	teológus, egyetemi tanár (Debreceni Református Hittudományi Egyetem – Debrecen)
<i>Gulyás László Szabolcs</i>	posztdoktori ösztöndíjas (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Hausmann Alice</i>	adjunktus (Partiumi Keresztény Egyetem – Nagyvárad)
<i>Krasznai Andrea</i>	misszióvezető (Repülőtéri Lelkészség – Budapest)
<i>Madai Sándor</i>	egyetemi adjunktus (DE Állam- és Jogtudományi Kar – Debrecen)
<i>Magyar László András</i>	főigazgató-helyettes (Simmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Budapest)
<i>Mudrák József</i>	történész, egyetemtörténet ügyvivő-szakértő (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Németh György</i>	tanszékvezető egyetemi tanár (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Péterffy Árpád</i>	igazgató (DE Orvos- és Egészségügyi Centrum – Debrecen)
<i>Pócsik Anett</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen – Debrecen)
<i>Prugberger Tamás</i>	egyetemi tanár (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Rébay Magdolna</i>	tanszékvezető egyetemi adjunktus (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Seres Edina</i>	PhD hallgató (Debreceni Egyetem – Debrecen)
<i>Simándi Irén</i>	főiskolai tanár (Kodolányi János Főiskola – Ócsa)
<i>Szarvák Tibor</i>	tanszékvezető egyetemi docens (Szent István Egyetem – Jászberény)
<i>Szűcs Péter</i>	az MTA doktora, habilitált egyetemi docens (Miskolci Egyetem – Miskolc)
<i>T. Kiss Tamás</i>	egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem – Szeged)
<i>Tóth Zsuzsa</i>	tanársegéd (Debreceni Egyetem – Debrecen)

DEBRECENI SZEMLE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XIX. No. 1.

NEW ISSUE

2011. JANUARY

CONTENTS

ARTICLES

- András László Magyar*: Therapy by virgins 4
György Balla: Knowledge in the service of infants (Neonatology in Debrecen)..... 9
Tamás T. Kiss: Does the support of science ignore borders /or not/? 18
Zsuzsa Tóth: Dutch literature in the periodical *Nyugat* 34
Andrea Krasznai: Terror danger in aerial traffic..... 43
Tamás Prugberger: Consumer and producer problems in agriculture and
in food production 54
Edina Seres: Utilization of BA/BSc degrees in consecutive studies and
on the labour market..... 62

FROM THE PAST OF DEBRECEN

- György Antal Diószegi*: Memories of half-thousand years Greek presence
in the city of Debrecen 76

OUR INSTITUTES AND DEPARTMENTS

- Árpád Péterffy*: History of heart surgery in Debrecen (1963–2010)..... 83
József Mudrák: History of the Philosophical Seminar (Department
of Debrecen University) 1914-1949 93

NOTES

- Sándor Madai*: To learn from the future – comments on an essay volume..... 98

BOOK REVIEWS 102

THE NEWS OF SCIENTIFIC LIFE 130

Kedves Kollegák! Kedves Barátaink! Kedves Előfizetők!

A Debreceni Szemle *80 évvel ezelőtt*, 1927-ben jelent meg először, az új folyam pedig 1993-ban induló. A magyar szellemi életben több szempontból hiánypótló ez a folyóirat-, mind a társadalom-, mind a természettudományokat felöleli a vezető értelmiség által befogadható színvonalon. Hiánypótló abból a szempontból is, hogy hozzá akar járulni a magyar kulturális-tudományos élet egyközpontságának oldásához. A Debreceni Szemle Alapítvány kuratóriumának tagjai a saját tudományterületük kiváló tudósai, többen közülük a Magyar Tudományos Akadémia tagjai.

Évről évre tekintélyüket és ismeretségüket híva segítségül tudják előteremteni a folyóirat kiadásához szükséges anyagi erőforrást.

A közel húsz éves tapasztalat alapján úgy ítéljük meg, hogy a régió tudományos, kulturális és civil szférája számára veszteség lenne a folyóirat kiadásának felfüggesztése forráshiány miatt.

Éppen ezért tisztelettel kérem Önöket, hogy a 2010. évi SZJA bevallásuk során adjuk 1 %-ának rendelkezésével támogassák a Debreceni Szemle folyóirat kiadását. A Rendelkező nyilatkozatukra a

Debreceni Szemle Alapítvány

18542039-1-09

adószámot tüntessék fel.

Az Alapítvány nevében köszönettel:

Dr. Berényi Dénes
elnök